

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

ANTİK YUNAN EĞİTİMİNDE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap BAYSAL

Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Üyesi Nimet Pınar ÖZGÜNER GÜLHAN

GAZİANTEP
HAZİRAN 2022

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Tezin Başlığı: Antik Yunan Eğitiminde Cinsiyet Eşitsizliği

Adı ve Soyadı: Mehtap BAYSAL

Tez Savunma Tarihi: 06/06/2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Atilla ENGİN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Nimet Pınar ÖZGÜNER GÜLHAN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç. Dr. Münteha ŞAHAN (Jüri Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Nimet Pınar ÖZGÜNER GÜLHAN

Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ BULUT

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza :
Adı ve Soyadı :Mehtap BAYSAL
Öğrenci Numarası :190508111008
Tezin Savunma Tarihi:06.06.2022

ÖZET

ANTİK YUNAN EĞİTİMİNDE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

BAYSAL, Mehtap

Yüksek Lisans Tezi,

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Üyesi, Nimet Pınar ÖZGÜNER GÜLHAN

Haziran 2022, 133 sayfa

En eski zamanlardan günümüze kadar her toplum kültürü, gelenekleri görenekleri gibi sahip olduğu maddi ve manevi bütün değerleri koruyarak, bu değerleri gelecek nesillere aktarabilmeyi ve varlıklarını devam ettirebilmeyi amaçlardı. Bunun için de çocuklara ihtiyaç duyan toplumlar, çocukları daha doğar doğmaz kendi toplumsal değerlerine uygun niteliklere sahip vatandaşlar haline getirmek için eğitmeye başlarlardı. Antik Yunan'da birbirinden farklı kültürel özelliklere sahip iki önemli şehir devleti olan Atina ve Sparta'da kadın ve erkek için sosyal yaşamda ki rollerin birbirinden oldukça farklı olması, her toplumun kendi vatandaşı olan kadın ve erkek bireylerine yükledikleri rollerde farklılıklara neden oldu. Bu durum çocuklara bakış açısının da toplumdan topluma değişiklikler göstermesiyle, çocukların eğitimleri de kadın ve erkeklere verilen rollere göre farklılaştı. Atina'da kadın ve erkek bireyler arasında görülen cinsiyet eşitsizliği, kız ve erkek çocuklar arasında da belirgin bir cinsiyet ayrımı oluşmasına ve çocukların eğitimlerinin birbirinden farklılaşmasına neden oldu. Ayrıca Atina'da bu cinsiyet eşitsizliği mekâna da yansiyarak, ev içinde erkek alanı olarak ayrılan andronlara, kamusal alanda alışveriş, sohbet, felsefe gibi konuşmaların yapıldığı agora ve stoalara, güreşlerin yapıldığı palaistra ile fiziksel eğitimlerin, felsefe gibi konuşmaların yapıldığı gymnasionlara kız çocukları kabul edilmezken, buralar erkek çocukları için önemli eğitim alanları oldu. Sparta'da ise, Sparta'nın içerisinde bulunduğu askeri yapı nedeniyle kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik olmasa da Atina'da olduğu gibi belirgin bir cinsiyet ayrımı oluşmadı. Erkek ve kız çocuklarının devlet tarafından zorunlu olarak verilen eğitimi birlikte aldıkları Sparta'da kullanılan mekânlar da erkek ve kadın mekânları olarak birbirinden ayrılmazdı.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan, Atina, Sparta, Kadın, Çocuk, Eğitim

ABSTRACT

GENDER INEQUALITY IN ANCIENT GREEK EDUCATION

BAYSAL, Mehtap

Master Thesis,

Department of Archeology

Supervisor: Dr.Öğr. Üyesi, Nimet Pınar ÖZGÜNER GÜLHAN

June-2022, 133 pages

From the earliest times to the present, every society has aimed to preserve all the material and spiritual values it has, such as its culture, traditions and customs, to transfer these values to future generations and to continue their existence. Societies that needed children for this, started to educate children as soon as they were born, in order to make them citizens with the qualifications suitable for their own social values. In Athens and Sparta, two important city-states with different cultural characteristics in Ancient Greece, the fact that the roles of men and women in social life were quite different from each other caused differences in the roles that each society assigned to its citizens, men and women. In this situation, as the perspective on children changes from society to society, the education of children also differed according to the roles given to men and women. The gender inequality between men and women in Athens caused a clear gender gap between boys and girls and a divergence in the education of children. In addition, this gender inequality is reflected in the space in Athens, and girls are not accepted to androns, which are separated as men's space in the home, to the agora and stoas where speeches such as shopping, conversation and philosophy are held in the public area, to the palaistra where wrestling is held and to the gymnasiums where physical education and philosophy speeches are held. These became important educational areas for boys. In Sparta, on the other hand, although there was no full equality between men and women due to the military structure of Sparta, there was no clear gender discrimination as in Athens. The spaces used in Sparta, where boys and girls received the compulsory education given by the state, were also inseparable from each other as men's and women's spaces.

Keywords: Ancient Greece, Athens, Sparta, Woman, Child, Education

ÖNSÖZ

Eski Atina ve Sparta toplumlarında, kadının toplumdaki ve aile içindeki konumu farklı özellikler göstermekteydi. Bu nedenle de her iki toplumda kadın ve erkeğe verilen roller birbirinden farklı olduklarından, çocuklar da yaşadıkları toplum tarafından doğdukları andan itibaren kendilerine verilen bu rollere uygun olarak yetiştirilirdi. Günümüzde olduğu gibi eğitimin temellerinin ilk olarak evde atıldığı Atina ve Sparta’da da, yedi yaşına gelene kadar hemen hemen aynı şekilde ev içinde aile tarafından eğitilen çocuklar, yedi yaşına geldiğinde artık okul eğitimine başladılar. Ancak Atina ve Sparta toplumların da kadın ve erkeğe verilen rollerin farklılaşması çocukların eğitimlerinin de farklılık göstermesine neden oldu.

Çalışmamda, eğitimin ilk temellerinin atıldığı Antik Yunan’da, Arkaik ve Klasik dönemlerde önemli iki şehir devleti olan Atina ve Sparta’da çocukların yetişkin olana kadar nasıl bir eğitimden geçtikleri, toplumun kadına bakış açısının kız ve erkek çocukların eğitimini ve kullandıkları mekânları nasıl etkilediği incelenmiştir.

Çalışmamda bilgi ve tecrübeleriyle önemli katkılarda bulunan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Nimet Pınar ÖZGÜNER GÜLHAN’a, yorum ve önerileri ile tezimin gelişmesine katkıda bulunan Doç. Dr. Münteha ŞAHAN’a ve Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ BULUT’a ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen değerli eşim ve aileme sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Mehtap BAYSAL

GAZİANTEP 2022

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
GÖRSEL LİSTESİ	vi
GİRİŞ	
A. Amaç ve Kapsam.....	1
B. Yöntem.....	2
I.BÖLÜM	
ATİNA VE SPARTA’NIN COĞRAFI KONUMU	
1.1 Atina’nın Coğrafi Konumu	6
1.2 Sparta’nın Coğrafi Konumu.....	7
II. BÖLÜM	
ATİNA VE SPARTA’NIN SİYASAL VE SOSYAL YAŞAMINDA KADININ YERİ	
2.1. Atina’nın Siyasal ve Sosyal Yaşamında Kadının Yeri	8
2.1.1. Atina’nın Demokratikleşme Süreci İçerisinde Kadının Yeri	8
2.1.2. Atina’nın Siyasal ve Sosyal Yaşamında Kadının Yeri.....	13
2.2. Sparta’nın Siyasal ve Sosyal Yaşamında Kadının Yeri.....	19
2.2.1. Sparta’nın Siyasal Yaşamında Kadının Yeri	19
2.2.2. Sparta’nın Sosyal Yaşamında Kadının Yeri	20
III. BÖLÜM	
ATİNA VE SPARTA’DA AİLE YAPISI İÇİNDE KADININ VE ÇOCUĞUN YERİ	
3.1. Atina’da Aile Yapısı İçinde Kadının ve Çocuğun Yeri.....	24
3.1.1. Atina’da Aile Yapısı İçinde Kadının Yeri.....	24
3.1.2. Atina’da Aile Yapısı İçinde Çocuğun Yeri	33
3.2. Sparta’da Aile Yapısı İçinde Kadının ve Çocuğun Yeri.....	39
3.2.1. Sparta’da Aile Yapısı İçinde Kadının Yeri.....	39
3.2.2. Sparta’da Aile Yapısı İçinde Çocuğun Yeri	43
IV. BÖLÜM	
ATİNA VE SPARTA’DA ERKEK ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ	
4.1. Atina’da Erkek Çocukların Eğitimi	45
4.1.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim	45
4.1.2. Okul Eğitimi: Paideia	53
4.1.2.1. Fiziksel Eğitim.....	57
4.1.2.2. Müzik Eğitimi.....	58
4.1.3. Sofistler Tarafından Verilen Eğitim.....	59
4.1.4. Eşcinsel İlişkiler Yoluyla Verilen Eğitim.....	60
4.1.5. Askerlik Eğitimi.....	62
4.2. Atina’da Kız Çocuklarının Eğitimi	64
4.2.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim	64
4.2.2. Evliliğe Hazırlık Eğitimi	66
V. BÖLÜM	
SPARTA’DA ERKEK VE KIZ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ	
5.1. Sparta’da Erkek Çocukların Eğitimi.....	74
5.1.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim	75
5.1.2. Agoge Eğitimi.....	76

5.1.3. Eşcinsel İlişkiler Yoluyla Verilen Eğitim.....	84
5.1.4. Askeri Eğitim.....	86
5.2. Sparta’da Kız Çocuklarının Eğitimi	90
5.2.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim	90
5.2.2. Okul Eğitimi	91
SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR.....	104
GÖRSELLER	111

GÖRSEL LİSTESİ

	Sayfa No
Görsel 1: Eski Yunanistan'ın Bölgeleri	111
Görsel 2: Atina ve Sparta'nın Coğrafi Konumu	111
Görsel 3: Antik Yunan'daki Ev Planı Örneği.....	112
Görsel 4: Antik Yunan Yaşamının Merkezi, Oikosun Rekonstrüksiyonu	112
Görsel 5: Çocuğunu Tuvalet Konusunda Eğitmeye Çalışan Yunanlı Anne.....	113
Görsel 6: Tavla Oyunu Oynayan Akhilleus İle Aias	113
Görsel 7: Cam Aşık Kemiği Örnekleri.....	114
Görsel 8: Pentelitha Oynayan Kızlar.....	114
Görsel 9: Eis Omillan Oynayan Erkek Çocuklar	115
Görsel 10: Ephedrismos Oyununda Ceza, Diorosa Kadar Sırtta Taşıma.....	115
Görsel 11: Episkyros Oynayan Genç Atletler	116
Görsel 12: Kale Oyunu Oynayan Kız Çocukları	116
Görsel 13: Top Çeviren Kadın.....	117
Görsel 14: Dizinde Top Sektiren Genç Erkek	117
Görsel 15: Sopayla Oynanan Bir Top Oyunu.....	118
Görsel 16: Ördekle Oynayan Çocuk	118
Görsel 17: Domuz Şeklinde Çıngırak	119
Görsel 18: Çan Bebek.....	119
Görsel 19: Dansçı Bebek	120
Görsel 20: Tekerlekli At.....	120
Görsel 21: Yoyo Oynayan Bir Erkek Çocuğu	121
Görsel 22: Oturma Yerli Araba	121
Görsel 23: Mimnyatür Masa, Koltuk Ve Tepsi	122
Görsel 24: Duris Vazosu Üzerinde Ders Etkinlikleri Kompozisyonu	122
Görsel 25: Tabureye Oturmuş Yazı Yazan Genç	123
Görsel 26: Antik Yunan Eğitim Sisteminde Kullanılan Bazı Materyaller.....	123
Görsel 27: Bir Kızın Okurken Betimlendiği Kırmızı Figürlü Hydria.....	124

GİRİŞ

A. Amaç ve Kapsam

Ege Denizi'nin her iki tarafında kurularak Giritliler, Akalar ve göçlerle gelen Dorlar tarafından şekillendirilen Yunan kültürü, günümüze kadar ulaşmıştır. Bu dönemde sosyal ve siyasal alanda ortaya çıkan en önemli yenilik, polis adı verilen şehir devletlerinin kurulmasıdır. Toplamların yaşamlarının şekillendiği, tarihte kültürel ve siyasal olayların ortaya çıktığı ve geliştiği yerler olan bu şehir devletleri, büyük ya da küçük olsun kendine özgü bir yapıya sahiptiler. Atina ve Sparta'da, MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda Antik Yunan'da bulunan iki önemli şehir devletidir. Bu şehir devletlerinin devamlılıklarını sağlayabilmek için çocuklara ihtiyaçları vardı. Bu nedenle de çocukların eğitimine büyük önem verilirdi¹.

Atina ve Sparta toplumlarında, kadın ile erkeğin toplumdaki ve aile içindeki konumu farklı özellikler göstermekte, her iki toplumda kadın ve erkeğe farklı roller verilmekteydi. Bu nedenle yaşadıkları toplum tarafından doğdukları andan itibaren kendilerine verilen bu rollere uygun olarak eğitilen kız ve erkek çocukların da, aile içinde ki yeri, eğitimleri ve zaman geçirdikleri mekânlar birbirinden farklıydı.

Antik Yunan'da MÖ 6. ve 5. yüzyılları kapsayan bu çalışmanın amacı; Antik Yunan'da iki önemli şehir devleti olan Atina ve Sparta toplumlarının kadına bakış açısına bağlı olarak, kız ve erkek çocukların yetişkin olana kadar geçirdikleri eğitim sürecini ve zaman geçirdikleri mekânları nasıl etkilediğini incelemektir.

Günümüzde olduğu gibi Atina ve Sparta'da da çocukların eğitimleri, kendi doğduğu toplumun ekonomisine, gelenek ve göreneklerine, inançlarına ve bireylere verilen rollere göre şekillenmekteydi. Bu nedenle bu alanlarda görülen farklılıklar

---

¹ Yakup Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk* 2. Cilt (2016), 1221.

toplumun çocuğa bakış açısını da etkileyerek, çocukları eğitimlerinin farklılaşmasına neden oldu.

Atina'da toplumun çocuğa bakışı, hem sosyal hem de siyasal yaşamda toplumun kadın ve erkek arasında ki cinsiyet eşitsizliğine bakış açısıyla ilişkiliydi. Bu dönemde kadınlar devamlılığı sağlamak için çocuklar doğurur, ev işlerini yapar, erkeğe hizmet eder ve erkek tarafından yönetilirlerdi. Atina'da kız çocukları da daha küçük yaşlardan itibaren ev kadını ve anne rolüne uygun olarak eğitime başlardı. Erkek çocuklar yedi yaşına geldiklerinde artık ev dışına çıkarak okul hayatına başlarken, kız çocukları evlenene kadar evden dışarı çıkmaz, evlendikten sonrada kocasının evinin sınırları içinde yaşamını sürdürürdü. Kullanılan mekânların bile kadın ve erkek mekânları olarak ayrıldığı Atina'da, kadınlar erkeklere göre nasıl ikinci plandaysa, kız çocuklarda erkek çocuklara göre ikinci plandaydı. Sparta'da ise kadınlar ve kız çocukları Atina'ya göre daha iyi şartlarda yaşar, Atina'da ki gibi mekân ayrımı görülmez, kız çocukları erkeklerle beraber eğitim alırlardı.

Antik Yunan kadınları hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar, arkeolojik buluntular ve antik yazılı kaynaklardır. Özellikle Arkaik ve Klasik dönemde ki kadınlar hakkında önemli bilgiler veren yazılı belgelerin büyük kısmı Atina'ya aittir. Ancak Antik Yunan toplumunda ki kadınların yaşamları hakkında bilgi veren antik dönem eserlerinde ki bilgilerin, genellikle erkek bakış açısıyla verilmiş olmasından, bir kadının sosyal yaşantısını ne kadar objektif bir şekilde yansıtabileceğini unutmamak gerekir.

Aynı zamanda, Atina ve Sparta'da çocuklar sosyal yapının önemli bir parçası olmasına rağmen, Antik Yunan'da eğitim zenginler ve soylular yani yönetici sınıf için olduğundan, Atinalı ve Spartalı çocukların hayatları hakkında ki bilgilerde daha çok toplumun üst sınıflarıyla ilgilidir. Soyluların toplumun küçük bir bölümünü oluşturduğunu dolayısıyla toplumun büyük bir bölümü hakkında bilgi vermediklerini unutmamak gerekir.

B. Yöntem

Günümüzde zamanla sosyal tarihle ilgili çalışmaların artmasıyla, Antik Dünya'da ki çocuklara olan ilgi de artarak, çocuğun toplumdaki yeri, eğitimi gibi konularda araştırmalar da artmıştır. Bu tezin oluşturulma sürecinde de ilk olarak

kütüphane çalışması yapılarak, konu ile ilgili olan, Plutarkhos, Ksenophon, Herodotos, Platon ve Aristoteles gibi Antik dönem yazarlarının eserleri ile Antik Dünyada çocukla ilgili bilgiler veren modern kaynaklar taranıp incelenmiştir.

Günümüz araştırmacılarından, Lesley A. Beaumont (Beaumont, Lesley A. *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*. London and Newyork: Routledge, 2012) ve M. Golden (Golden, Mark. *Children and Childhood in Classical Athens*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1993) eserlerinde Atinalı çocuklarla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Lesley A. Beaumont, *Childhood in Ancient Athens: Iconography and Social History* adlı kitabında Antik Atina’da çocuğun eğitimi ve gelişimiyle ilgili ayrıntılı bilgiler verirken, M. Golden ise *Children and Childhood in Classical Athens* adlı kitabında çocuğun aile ve toplum içindeki rolünü açıklaması açısından önemlidir.

Sparta ile ilgili çalışmalar genellikle toplumun askeri yönüne odaklandığından, kadınlar ve kız çocukları hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Pomeroy’un *Spartan Women* (Pomeroy, Sarah B. *Spartan Women*. New York: Oxford University Press. 2002), *Women’s History and Ancient History* (Pomeroy, Sarah B. *Women’s History and Ancient History*. London: The Universty of North Carolina Press, 1991) ve *Goddesses, Whores, Wives and Slaves* (Pomeroy, Sarah B. *Goddesses, Whores, Wives, And Slaves: women in classical antiquity*. London, Sydney, Auckland, Bergvlei: Random House, 1995) adlı kitapları kız çocuklarının eğitimi, yetişkin kadınların evlilikleri ve anne olarak kadının yeri hakkında önemli bilgiler veren kaynaklardır.

Sparta eğitim sistemi ile ilgili bilgi veren antik kaynaklar arasında, en önemlileri Ksenophon’un Spartalıların Anayasası (Bilge Umar, “Sparta’lıların Anayasası: (Lakedaimonion Politeia) : Xsenophon”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/1, 1980) ve Plutarkhos’un Lykurgos’un Hayatı’dır (Plutarkhos. *Lykurgos’un Hayatı*. Çev. S. Eyuboğlu, V. Günyol. İstanbul: Çan Yayınları, Kasım 1967). Ancak günümüz tarihçileri, Sparta hakkında bilgi veren antik kaynakların çoğundaki bilgileri Sparta Serabı (yanılgısı) olarak adlandırarak, antik dönem yazarlarının Sparta toplumunun düşünce yapısından etkilenecek Sparta hakkında tam ve doğru bilgi vermediklerini düşünmektedirler. Bu nedenle de Spartalı vatandaşlar arasında eşitlikçi, tek tip bir toplum oluşturmak amacıyla yapılan Lykurgos yasalarının belki kısmen uygulanmış olsa da bazı yasalarının belki de hiç uygulanmamış

olabileceği ihtimalini de kabul etmemiz gerekir. Bu nedenle antik kaynakların yanı sıra bu konu hakkında bilgi veren Kennell'in *The Gymnasium of Virtue* (M. Kennel, Nigel. *The Gymnasium Of Virtue*. London: University of North Carolina Press, 1995) adlı kitabı ve Ducat'ın *Spartan Education* (Ducat, Jean. *Spartan Education: Youth and Society in The Classical Period*. The Classical Press of Wales, 2006) adlı kitabı da incelenmiştir.

Birinci bölümde, Atina ve Sparta'nın coğrafi konumlarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde çocukların eğitimleri üzerinde etkili olması nedeniyle, Atina ve Sparta'nın sosyal ve siyasi yapısı genel hatlarıyla ele alınarak, kadının sosyal ve siyasi yapı içine ki konumu ele alınmıştır. Atina toplumunun kendini her alanda geliştirmeye yönelik, açık görüşlü bir toplum olmasına karşın kadının zamanla erkeklere göre ikinci plana atılması, Spartalıların içerisinde bulunduğu askeri yapıya bağlı olarak kadınlara erkelerle tamamen eşit olmasa da bazı haklar vermesi, kız ve erkek çocukların eğitimlerinin farklılaşmasında etkili olan faktörler olarak tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde, ister Atinalı ister Spartalı olsun çocukları gelecekteki toplumlarının istediği role hazırlamak için gerekli özelliklerin kazanılması ilk evdeki eğitimle başlayacağından, çocuğun yaşamında önemli olup, doğup büyüdüğü yer olan aile yapısı yer almaktadır. Aynı zamanda özellikle de Atina'da sosyal ve siyasal yaşamda toplumun cinsiyete bakış açısı kız ve erkek çocukların farklı şekilde eğitilmelerine neden olduğundan Atina'da ki kız çocukların bu dönemde nasıl eğitildiğini anlamak için kadınların ve çocukların aile içindeki konumlarına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde, Atina'da kız ve erkek çocukların eğitim sistemi ele alınmıştır. Atina toplumunda kız ve erkek çocuklar arasında görülen cinsiyet eşitsizliği, daha çocuklar doğar doğmaz kendini gösterirdi. Toplum tarafından istenilen niteliklere sahip bireyler olabilmek için, çocukların nasıl bir eğitimden geçtikleri, cinsiyet eşitsizliğinin çocukların eğitimini nasıl etkilediği anlatılmaktadır.

Beşinci bölümde ise, Sparta'daki erkek ve kız çocuklarının eğitimlerinde, Atina'da olduğu gibi cinsiyet eşitsizliğine dayanan farklılık olup olmadığından bahsedilmiştir.

Her toplum kültürünü ve sahip olduğu değerleri koruyarak, bu değerleri gelecek nesillere aktarmak için çocukları, daha doğar doğmaz kendi toplumsal

değerlerine uygun niteliklere sahip vatandaşlar haline getirmek için yetiştirmeye başlamıştır. Ancak eski zamanlardan günümüze kadar geçen zaman içerisinde, kadın ve erkek için sosyal yaşamda ki rollerin birbirinden oldukça farklı olması, her toplumun kendi vatandaşı olan kadın ve erkek bireylerine yükledikleri rollerde farklılıklara neden oldu. Bu durum çocuklara bakış açısının da toplumdan topluma değişiklikler göstermesiyle, çocukların eğitimleri de kadın ve erkeklere verilen rollere göre her toplumda farklılık göstermiştir.

Farklı fikirlere açık olan Atina eğitiminde, sanatsal ve bilimsel gelişmelere daha fazla önem verilmekteydi. Ancak kadını ikinci plana atan toplumsal anlayış nedeniyle Atina’da sadece erkek çocuklar okul eğitimi alırken, kadınlar ise tüm yaşamlarını evin sınırları içinde geçirmekteydiler.

Sparta da ise her an savaşa hazır askeri yapıda bir toplum oluşturmak istendiğinden askeri eğitime öncelik verilmekteydi. Sparta’da Atina’da olduğu gibi kadını erkeklerden daha aşağı görerek ikinci plana atan bir anlayış olmadığından kız çocukları da erkeklerle beraber eğitim almaktaydı.

Her iki şehir devletinin toplumsal yapısında görülen farklılıklar, toplum tarafından kadın ve erkeğe verilen değerinde farklılaşmasına neden olmaktaydı. Böylece kendi toplumlarının istediği bireyler şekline sokulmak istenen kız ve erkek çocukların eğitimlerinin, her iki şehir devletinin kendine özgü olan toplumsal yapılarına bağlı olarak farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

I. BÖLÜM

ATİNA VE SPARTA’NIN COĞRAFİ KONUMU

Eski Yunanistan: Kuzeyde Epeiros ve Thesselia’nın, merkezde yani iç bölgede Attika ve Boiotia’nın, Peloponnessos bölgesinde ise Argolis, Lakonia, Messenia, Elis ve Arkadia yer aldığı üç bölgeden oluşurdu² (Görsel 1).

MÖ 12. yüzyılda Dorların kabileler halinde ard arda Yunanistan’a gelmesiyle, Yunanistan’da karanlık dönem olarak adlandırılan bir dönem yaşandı. Bu dönemde büyük siyasi toplulukların kurulamadığı Yunanistan’da büyük bir aile örgütlenişi olan genos adı verilen küçük topluluklar kurularak, bu küçük topluluklar arasında mücadeleler yaşandı. Genosların bazıları yendikleri toplumlarla, bazıları da birbirleriyle birleşerek phratia adı verilen kabileler oluşturdular. Kabile ya da köy adı verilen bu birimlerin birleşmesiyle de polis adı verilen şehir devletleri kuruldu³. Polisler, bir kent ve onun etrafındaki toprakları kapsayan bir bütün halinde kendi kendini idare eden belirli bir alandan oluşurdu⁴. Antik Yunan’da kurulan bu şehir devletleri arasında MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda Atina ve Sparta olmak üzere iki önemli şehir devleti ortaya çıktı.

1.1 Atina’nın Coğrafi Konumu

Atina, Attika yarımadasında yer alan ve dört Attika kabilesinin birleşmesi sonucunda kurulan bir şehir devletidir (Görsel 2). Üç tarafı dağlarla çevrili olan

² V. Diakov- S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, Çeviren; Özdemir İnce, (Ankara: V Yayınları, 1987), 360-363.

³ Alaeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Doktora Tezi, 1970), 92.

⁴ Sarah B. Pomeroy, *Antik Yunan’ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, Çeviren: Oğuz Yarlıbaş, (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2016), 80.

Atina'nın sadece batı kısmı Avrupa'nın en önemli limanlarından biri olan Pire'ye açık durumdadır⁵.

1.2 Sparta'nın Coğrafi Konumu

Yunanistan'ın Peloponnesos bölgesinin güneyinde, Lakonia ovasında yer alan ve ilk başlarda Aka yerleşimi olan Sparta'da, MÖ 1100/1050'de Trakya'dan gelen Dorlar tarafından yeni yerleşimler kuruldu⁶. Dorlar, göçebeliği bırakıp deniz ticaretinin çokta mümkün olmadığı Eski Yunanistan'ın Peloponnesos bölgesine yerleşerek, Argolis'in güneyinde, Taygetos ve Parnon dağları arasında Eurotas ırmağının uzandığı Lakonia'da, Myken yıkıntıları üzerine, bugünkü Mora yarımadası üzerinde kalan Sparta'yı kurdular⁷ (Görsel 2). Etrafı dağlarla çevrili olan ve savunma açısından güvenli bir konumda olan Sparta'nın, denizle tek bağlantısı Gytheion limanıydı. Bu liman şiddetli akıntıları nedeniyle Sparta'yı denizden gelen tehlikelere karşı korurken, diğer taraftan da Sparta'nın, diğer Yunan kentleri gibi denize açılmasını önleyerek, içe kapalı bir toplum olmasına neden oldu⁸.

Yunanistan'da; yağmurun az, sıcaklıkların fazla, toprakların genellikle taşlık ve fakir olması gibi nedenlerle, sadece kıyı ovalar ve belirli iç bölgeler tarım açısından elverişliydi. Messenia, Lakonia, Thesselia ve Boiotia tarım açısından en elverişli alanlardı⁹. Nüfus artışına bağlı kaynak sıkıntısını gidermek isteyen Spartalılar, askeri güce başvurarak, komşularının topraklarını işgal etmeye başladılar. Verimli tarım topraklarının bulunduğu Lakonia olarak adlandırılan bölgeye yerleşen ve Spartalı olarak adlandırılan Dorlar, tarımla uğraşarak burada güçlü bir tarım toplumu kurdular¹⁰. Daha sonraki zamanda Lakonia'nın yanı sıra tarım açısından verimli olan Messenia'nın da ele geçirilmesiyle MÖ 6. yüzyılda son halini alan Sparta, Yunan şehir devletlerinin en büyüklerinden biri haline geldi¹¹.

⁵ Robert Garland, *Daily Life of The Ancient Greeks* (New York: Greenwood Publishing Group, Inc. 2009), 21.

⁶ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 94./ Diakov- Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, 406.

⁷ Paul Cartlidge, *The Spartan's: An Epic History* (London: Pan Macmillan, 2013), 40.

⁸ Derya Dikyol, "Antik Yunan'da Bir Eğitim Modeli Sparta", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 6/2 (2016), 192.

⁹ Diakov- Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, 360-363.

¹⁰ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 173.

¹¹ Charles Gates, *Antik kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, Çev. Barış Cezar (Ankara: Küy Yayınevi, 2010), 309./ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 114.

II. BÖLÜM

ATİNA VE SPARTA’NIN SİYASAL VE SOSYAL YAŞAMINDA KADININ YERİ

2.1. Atina’nın Siyasal ve Sosyal Yaşamında Kadının Yeri

2.1.1. Atina’nın Demokratikleşme Süreci İçerisinde Kadının Yeri

Yunan toplulukları, bir kent devleti olmadan önce, basileus adı verilen krallar tarafından monarşiyle yönetiliyorlardı. Daha sonraları Dorların Balkanlardan Yunanistan’a doğru göç etmesiyle Yunanistan’da Polis adı verilen şehir devletleri kuruldu. Bu şehir devletlerinden bir tanesi olan Atina’da, ilk başlarda yönetimde sadece kralların söz sahibi olduğu monarşiyle yönetiliyordu. Daha sonraları geniş topraklara sahip olarak, maddi yönden güçlenen aristokratların, krallığın babadan oğula geçmesini önlemesiyle birlikte MÖ 7. yüzyıl sonlarına doğru kent devletleri aristokratların söz sahibi olduğu oligarşiyle yönetilmeye başladı. Kralların yerini aristokratların aldığı bu dönemde yönetim işlerine bakan kralın görevleri, aristokratlar tarafından birer yıl için seçilen arkhon denilen yüksek dereceli üç asil memur tarafından yürütülüyordu¹². Kralın tek başına yerine getirdiği askeri, yargısal ve dinsel görevler arkhonlar tarafından yapılıyordu¹³. MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru Atina’da devletin başında artık kralın, aristokratların ve tiranların bulunmadığı kadının yavaş yavaş siyasi yaşamdan soyutlandığı demokrasi yerleşmeye başladı¹⁴. Demokratik unsurlara sahip ilk sistemin görüldüğü Antik Yunan’da, en gelişmiş demokrasi örneğine Atina’da rastlanmaktadır¹⁵.

¹² Oğuz Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2014), 27.

¹³ Bülent İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 28.

¹⁴ Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, 27.

¹⁵ Cansu Koç Başar, “Antik Yunan’da Cinsiyet Rollerini”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23/2 (Kasım 2021), 1332.

İlk başlarda sosyal ve ekonomik yönden Atina halkı 3 gruba ayrılarak, büyük çiftlik sahipleri birinci grubu, Atina'da oturan tüccarlar ve sanayiciler ikinci grubu, küçük toprak sahibi olan köylüler de üçüncü grubu oluşturunuyordu¹⁶. Yönetim ve adalet işlerinden sorumlu olan aristokratlar, kendi çıkarlarını koruyan ve tanrısal kaynaklı olduğuna inandıkları sözlü kurallarla bölgeyi yönetiyorlardı. Ancak orta ve aşağı sınıfta yer alan halk, zengin sınıfın çıkarları doğrultusunda şekillenen toplum yaşamını düzenleyen bu sözlü kurallardan memnun olmayıp, yasaların yazılı hale getirilmesini istiyorlardı. Atinalı aristokratlar, hem sayıları fazla olan bu alt sınıflara liderlik eden birinin tiran olabilme ihtimaline karşı önlem almak hem de haklarını cezalarla koruyabilmek için soylu bir aileden gelen Atinalı devlet adamı Drakon'a (MÖ 7. yüzyılın sonları MÖ 624) ceza kanunu hazırlattılar. İlk kez Drakon tarafından yazılı hale getirilerek, thesmoi olarak adlandırılan sözlü yasalardan bütün Atinalı vatandaşlar için sosyal ve siyasal açıdan eşitlik sağlayacağı düşünülen nomoi denilen yazılı yasalara geçiş süreciyle Atina demokrasisinin ilk adımları da MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında atılmaya başlandı¹⁷.

Alt tabakaya çok ağır cezalar getiren ve soyluları koruyan Drakon'dan sonra diğer yasa koyucu arkhon Solon'du. Aristokrat bir aileden olan, daha eşitlikçi bir yasa sistemi oluşturan ve MÖ 6. yüzyıl başlarında önemli reformlar yapan Solon zamanında demokratik yönetim için önemli adımlar atıldı¹⁸.

Solon, Atina toplumunun aile yapısıyla ilgili bazı düzenlemeler yaparak, erkek çocuğu olmadan ölen bir adamın topraklarının ailede kalabilmesi için, ölen adamın kızıyla en yakın akrabasının büyük ihtimalle erkek kardeşinin evlenerek, erkek çocuk sahibi olması kuralını getirdi. Önceleri zor durumda olan aileler çocuklarını satabiliyorken Solon, ailede ki kan bağlarının saf kalmasını sağlamak için babanın sadece evlenmeden önce cinsel ilişki yaşamış kızını satmasına izin vererek, babanın diğer çocuklarını satmasını yasakladı¹⁹. Miras bütün erkek çocuklar arasında paylaştırılırken, eskiden de olduğu gibi kız çocuklar mirasa dâhil edilmediler. Çocuğu olmayan Atinalıya, mirasını aralarında kan bağı olan veya seçtiği bir başka kişiye bırakabilme hakkı verildi. Düzenli bir toplum yapısı için kadınların hareketlerinin

¹⁶ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi* (Ankara: TTK, 2014), 183.

¹⁷ İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, 29. / Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 98,99.

¹⁸ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 115-116.

¹⁹ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 139.

düzenlenmesi gerektiğini savunan Solon, kadınların sosyal hayatını kısıtlayan birçok düzenleme yaparak, kadınların hayatlarını ev yaşamıyla sınırlandırdı²⁰.

Hellen toplumunda ki kız ve erkek çocukların hakları hakkında düzenlemeler yapan Solon yasalarına baktığımızda, özgür doğan Atinalılardan sadece babanın evlenmeden önce cinsel ilişki yaşamış kızını köle olarak satabilmesi, kız çocuklarının miras hakkından yararlanamaması gibi düzenlemelerde kız ve erkek çocuklar arasında ki cinsiyet eşitsizliği açık bir şekilde görülmektedir. Solon döneminde yapılan reformlarla zamanla sosyal yaşamdan uzaklaştırılarak evin sınırları içerisine kapatılan kadın, erkeklere göre ikinci plana atılmaya başlamıştır. Böylece büyük ihtimalle günümüzde de hala devam eden cinsiyet eşitsizliğinin temelleri bu dönemde atılmıştır.

Yönetim alanında da önemli düzenlemeler yapan Solon, vatandaşları kamu işlerine katılım gösteren kişi olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle de Atina devletinin, Atinalı vatandaşlar tarafından bir bütün olarak yönetilmesini sağlamak için çeşitli düzenlemeler yapmıştır²¹. Bunun içinde siyasi gücün zengin ve yoksul sınıf arasında eşit olmasını isteyen Solon, vatandaşları soyluluklarına göre değil yıllık gelirlerine göre dört sınıfa ayırarak, her bir sınıfa belli kamu görevleri verdi²². Vergi, askerlik, siyasal haklar gibi kamusal hakları servete bağlı olarak dağıtan Solon, askerlik ve vergi hakkını yalnızca ilk üç sınıfa vererek hiç serveti olmayan topraksız köylüler ve işçilerden oluşan dördüncü sınıfı askerlik hizmetinden muaf tuttu²³. Ayrıca yönetimde ki kurumlar için en önemli memurların en üst sınıftan, diğer memurların ilk üç sınıftan seçilmesi kuralını getirerek, sadece belli yaşa gelmiş erkek vatandaşların yönetime katılmasını sağladı²⁴.

Atina'da Areopagus (Yüksek Mahkeme) adında aristokratlar meclisi ile maddi durumlarına bakılmadan, siyasal hakları bulunan 20 yaşını dolduran tüm vatandaş erkeklerin katıldığı Ekklesia (Halk Meclisi) daha önceden var olan kurumlardı²⁵. Yeni düzenlemeler yapan Solon Areopagos Meclisinin görevlerini kısıtlamak için Dört Yüzler (Boule) Meclisini kurdu. Dört Yüzler Meclisinin üyeleri,

²⁰ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 121.

²¹ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 139.

²² Thomas Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal (Ankara: Say Yayınları, 2012), 152.

²³ Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, 31.

²⁴ Aristoteles, *Politika*, Çeviren, Mete Tuncay, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975), 7-8./ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 118.

²⁵ İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, 30. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 183.

dört Attika kabilesinden, oyla seçilen yüzer kişi olmak üzere dört yüz kişiden oluşurdu²⁶. Bu meclise, sadece ilk 3 gruba ait olan en varlıklı kişiler girerdi²⁷.

Daha sonra Solon Areopagus'a karşı, haksızlığa uğradığını düşünen Atinalının mahkemelere başvurarak hakkını arayabilmesi için Heliiaia'yı (Halk Mahkemesi) kurdu. Halk Mahkemesine, sınıf ayrımı yapılmadan otuz yaşına gelmiş her Atinalı erkek vatandaş seçilebilirdi. Halk Mahkemeleri kararlarında asillere karşı halkın tarafını tutarlardı²⁸.

Meclislerden sonra devletin işleyişinden sorumlu diğer bir güç yüksek devlet memurları yani magistratlardı. Ekklesia'ya (Halk Meclisi) ve Heliiaia'ya (Halk Mahkemesi) bütün vatandaşlar katılma hakkına sahipken, magistra (memur) seçilme hakkı ise sadece üç sınıfa aitti²⁹.

Ancak yönetim alanında yaşanan bütün gelişmeler sadece Atinalı vatandaş erkekler arasında yaşanmaktaydı. Hiç serveti olmasa da Atinalı anne babadan doğanlar siyasi hakları kullanma hakkına sahipken, zengin bile olsalar Atinalı anne babadan doğmayan yerleşmiş yabancılar (metoikoslar) ve köleler hiçbir siyasi hakka sahip değillerdi³⁰. Solon'un bu düzenlemeleriyle, Atinalı kadınlarda vatandaş olarak kabul edilseler de, metoikoslar ve köleler gibi hiçbir siyasi hakka sahip olamadılar. Demokrasinin Atina'da yerleşmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren, sadece erkek vatandaşlar yönetime katılma hakkı elde ederken, siyasi yaşamdan soyutlanan kadının erkeklerle aynı haklara sahip bir vatandaş olarak kabul edilmediği görülmektedir.

Solon tarafından yapılan düzenlemelerle, Atinalı erkekler arasında bir eşitlik sağlanmak istense de, geçimini sağlayabilmek için çalışmak zorunda olan fakir kesimin siyasetle uğraşamaması gibi nedenlerle, Atina'da hukuki ve siyasi eşitlik tam anlamıyla sağlanamadı³¹.

Atina'nın en parlak dönemlerinden birini yaşadığı Peisistratos döneminde demokrasi alanında önemli düzenlemeler yapıldı³². Peisistratos, yapmış olduğu düzenlemelerle tarım, ticaret ve sanayinin gelişmesini destekleyerek, fakir köylünün

²⁶ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 117.

²⁷ Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, 28.

²⁸ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 190.

²⁹ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 118. / Aristoteles, *Politika*, 7-8.

³⁰ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları* (Ankara: Dost Kitapevi, 2003), 153./ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 116.

³¹ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 122. / Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, 31.

³² Gates, *Antik kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, 310.

ekonomik durumunu düzeltmeye çalıştı³³. Böylece artık topraksız olan kesim de MÖ 560'da Peisistratos'un kendilerine önderlik etmesiyle siyasal hayata katılabildiler. Bu dönemde Atina ticareti iyice büyüyerek, Attika keramikleri gibi Atina'nın ihraç malları Ege ve Akdeniz de geniş bir alanda görülmeye başladı³⁴. Böylece Atinalılar yavaş yavaş diğer şehir devletleriyle de ilişkiler kurmaya başladılar.

MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda görülen tiranlık yönetimi, Peisistratos'un ölümünden sonra tiran ailesi tarafından uygulanan sert tedbirler tarafından artık halk tiranları desteklemediği için MÖ 510 yılında Atina'da kaldırılmasından sonra, Kleisthenes başa geçti. Kleisthenes de Atinalı bütün erkek vatandaşların eşit siyasal haklara sahip olarak yönetime katılabilmeleri için çeşitli düzenlemeler yaptı. Aristokratların siyasal alanda hala söz sahibi olmasının nedeni olarak düşündüğü genos adı verilen kan birliğine dayanan kabile örgütlenişi tekrar düzenleyerek, genoslar gibi kan bağına dayalı olmayan, demos adı verilen, tarım topraklarına sahip bölgesel, yerel bir örgütleniş olan idari birimler kurdu. Bundan böyle vatandaşlar soyadı olarak önceden olduğu gibi üyesi olduğu genosun (klan ya da sülale) adını değil, bulundukları demosun adını alacaklardı. Kleisthenes'e göre demos üyesi olmak, bir anlamda vatandaşlığın ilk şartıydı. Böylece Atina'da, bir genos üyesi olmadığı için vatandaşlık dışında kalmış çok sayıda kişi köle ve metoikoslar hariç vatandaşlar içine alındı³⁵.

Perikles'in MÖ 461'den, MÖ 430'a ölümüne kadar başkomutan seçilmesiyle, Atina'nın altın çağı, Atina demokrasisinin en üst noktası ve Yunan Uygarlığının klasik olgunluğa ulaştığı bir dönem olarak adlandırılan Perikles Devri denen dönem başladı³⁶. Kleisthenes'in reformlarından sonraki zamanda bütün Yunanistan'ı etkileyen Pers istilasıyla uğraşan Atinalılar, Perikles döneminde, Perslere karşı deniz güçlerini geliştirerek, deniz gücü devrimini gerçekleştirdiler. Böylece önceleri sadece kendilerine ve komşu şehirlerdeki insanların ihtiyaçlarına göre üretim yapan çiftçiler ve zanaatkarlar daha sonraları deniz aşırı pazarlara yöneldiler³⁷.

Ekonomisi ticaret ve gemi yapımına dayanan Atinalıların, Perslere karşı başarılı olabilmek için donanmayı güçlendirmeleriyle, Atinalılar deniz ticareti alanında daha da büyüdü. Pers Savaşlarından sonra Atina'da, gemi yapımı, savaş

³³ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 193.

³⁴ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 141.

³⁵ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 221-226.

³⁶ Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Çev. Necati Aça (Ankara: Dost Yayınevi, 1999), 177.

³⁷ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 150.

sanayisi ve yapı sanayisinin gelişmesiyle Atina bir üretim toplumu haline geldi. Perikles'in bütün erkek vatandaşların siyasi yaşama katılmasını sağlamak için meclisin ve mahkemelerin oturumlarına katılan erkek vatandaşlara ödenek vermesi, deniz gücü devrimiyle gemilerde tayfa, kürekçi olarak çalışan fakir kesimin ekonomik durumunun düzelmesi gibi nedenlerle bu dönemde fakir kesim de yönetime katıldı³⁸.

Günümüzden oldukça farklı olan Atina demokrasisi, polisin sosyal yapısına ve cinsiyet ayrımına göre oluşan bir azınlık demokrasisiydi³⁹. Atina'da Solon döneminden itibaren yapılan düzenlemelerle sadece bütün erkek vatandaşlar arasında eşitlik sağlanmaya çalışıp, erkek vatandaşların hepsinin siyasal hayata katılmaları istenmiştir. Yönetimde sadece erkeklerin yer aldığı ve kadınların siyasi hayata katılmasıyla ilgili hiçbir çalışmanın yapılmadığı Atina'da, yapılan düzenlemelerle erkek vatandaşlar arasında ki eşitlik sağlanmaya çalışıldıkça toplumsal hayattan daha çok dışlanan kadınlar, vatandaşlık sıfatına sahip olsalar da hiçbir zaman erkeklerle aynı siyasal haklara sahip olamadılar. Atina'da demokrasinin temellerinin atılmasından itibaren kadın ve erkek arasında görülen cinsiyet ayrımı, geçmişten günümüze kadar geçen zaman içerisinde hala tam olarak son bulmuş değildir.

2.1.2. Atina'nın Siyasal ve Sosyal Yaşamında Kadının Yeri

Siyasal ve sosyal konumları açısından insanların farklılık gösterdiği Atina'da hiçbir hakkı ve özgürlüğü olmayan köleler, özgür olmalarına rağmen hiçbir vatandaşlık hakkına sahip olmayan metoikoslar ve bağımsız, özgür, siyasal yaşama katılabilen Atinalı vatandaşlardan oluşan sosyal sınıflar vardı⁴⁰.

Solon zamanında yapılan düzenlemelerle Solon'un vatandaşlık kavramını, kamu işlerine katılım olarak tanımlamasıyla Atinalı kadınlar Demokrasinin Atina'da yerleşmeye başladığı ilk zamanlardan itibaren erkeklerle aynı haklara sahip bir vatandaş olarak kabul edilmediler. Ancak vatandaşlık konusunda kentin kadına yaklaşımı farklılık göstererek, vatandaşlık kavramı da bazı olaylara bağlı olarak zaman zaman değişiklik gösterdi. İlk başlarda Kleisthenes'in MÖ 508-507 yıllarında yapmış olduğu reformlarla babası Atina vatandaşı olan çocuklar Atina vatandaşı olarak kabul edilirlerdi ve erkek çocuklar 18 yaşına geldiklerinde vatandaş olarak demoslarının kütüklerine kaydedilirlerdi. Daha sonra Perikles, MÖ 451'de Atina vatandaşı sayılıp,

³⁸ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 238-244

³⁹ Koç Başar, "Antik Yunan'da Cinsiyet Roller", 1333.

⁴⁰ Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, 29 / Koç Başar, "Antik Yunan'da Cinsiyet Roller", 1333.

siyasi haklardan yararlanabilmek için artık Atinalı özgür ve vatandaş bir anne ile babadan doğması gerekir şartını getirdi. Bu yasayla beraber Atinalılarla evli olan yabancı kadından doğan birçok kişi vatandaşlık haklarını kaybetti⁴¹. Bu yasayla Atinalı bir erkek çocuğun vatandaş olarak kabul edilmesi Atinalı kadına bağlı olsa da, Atina'da kadınlar yine de erkeklere göre ikinci plana atıldılar.

Ancak daha sonraları Yunan Dünyası liderliği gibi nedenlerle Sparta ile Atina arasında MÖ 431-404 yılları arasında 27 yıl süren ve bütün Yunanistan'da bir iç savaş şeklini alan Peloponnesos Savaşları yaşandı⁴². Peloponnesos Savaşı döneminde MÖ 413'deki Sicilia Savaşından sonra erkek nüfusun azalmasıyla askere ihtiyaç duyulduğundan erkeğin Atinalı olmayan özgür kadınlardan çocuk yapmasına izin verildi. Çünkü askerler ancak vatandaş olan erkeklerden seçildiğinden, bu kadınlardan olan çocuklarda vatandaş sayıldı. Böylece vatandaş erkeğin sadece karısından değil özgür kadınlardan da olan erkek çocuklarına vatandaşlık hakkı verilmesi, Atina'da bulunan kadınlarının hak ve özgürlüklerinin sadece erkek çocukların sayısını arttırmak için genişletildiğini göstermektedir⁴³.

Aristoteles'e göre ise vatandaş; yasal, siyasal ve yönetsel görevler alabilen kişilerdir. En genel tanımıyla vatandaş, mahkemeye gidebilen, dava açabilen, dava edilebilen, oy kullanabilen ve Atinalı anne babadan doğan kişiye verilen bir haktır⁴⁴.

Kentin yerlisi olmayıp, Atina'ya sonradan gelip yerleşen yabancılara (metoikos) ve Atina toplumunun en alt sınıfını oluşturan kölelere hiçbir zaman vatandaşlık verilmedi. Metroikoslar kentte uzun yıllar yaşamış olsalar da vatandaş olamazlar ve siyasal hakka sahip olamazlardı. Metroikosların, Atina vatandaşlarının çocuklarıyla yaptıkları evlilikler hukuki olarak kabul edilmezdi. Köle sahibi olabilen metoikoslar, Atina'da taşınmaz mülke sahip olamazlardı⁴⁵.

Özgür olmayan ve hiçbir hak verilmeyen kölelerin ise çocuklara bakmak, hastalarla ilgilenmek, yemek yapmak, su taşımak, alışveriş yapmak gibi çeşitli

⁴¹ Paul Cartledge, *Ancient Greece: A Very Short Introduction* (Great Clarendon Street: Oxford Universty Press,2011), 112. / Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 246./ P.J. Rhodes, *A History of the Classical Greek World: 478-323 BC.* (Wiley Blackwell, 2nd Edition, 2006), 70.

⁴² Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 314-318./ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 285.

⁴³ Ayşe Gül Akalın, “ Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22/33 (Mayıs 2003), 25.

⁴⁴ Aristoteles, *Politika*, 70-71.

⁴⁵ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 262-263.

görevleri vardı⁴⁶. Pers Savaşlarından sonra savaş sanayisi ve yapı sanayisinin gelişimiyle bir sanayi toplumu haline gelen Atina'da, köleler, sadece efendisinin işinde çalışmayıp sanayi iş gücünde de çalışmaya başladılar⁴⁷. Bu dönemde yedi yaşından itibaren erkek çocukların eğitimiyle bir erkek köle ilgilenir, bu köle çocuk okuldaki derslere giderken çocuğa yardımcı olurdu. Bu nedenle erkek kölelerin çocukların eğitiminde önemli bir yeri vardı⁴⁸. Ücretli köleler kendilerini geliştirmiş kişiler olmalarına rağmen özgür vatandaşlardan daha altta kabul edilirdi⁴⁹.

Böylece Atina'da özgür erkek vatandaşlar, bunların eşleri ve çocukları vatandaş olarak kabul edildiler. Ancak Atina'da kadın ve erkek vatandaşlar arasında da Atina'da görülen cinsiyet ayrımına bağlı olarak farklılıklar vardı. Çünkü günümüz demokrasisinden farklı olarak sadece özgür erkek vatandaşların yönetime katılıp, siyasi haklarını kullanabildiği Atina'da Solon döneminden itibaren yapılan düzenlemelerle toplumsal hayattan dışlanan, kadınlar, vatandaş sayılsalar da hiçbir zaman siyasi haklarını kullanamadılar⁵⁰.

MÖ 5. yüzyılda Atina toplumunda kadın ve erkek arasında görülen bu cinsiyet ayrımının kent ve ev planına da yansıdığı görülmektedir. Bu durum da Atina'da özel alan, kamusal alan ayrımının yapılmasına neden oldu⁵¹. Atina demokrasisinde yönetme, karar verme ve yargılama gücünün kamusal işleyişi kamusal anlamı taşır, bunun dışında kalan ve aile yaşamına ait olan uygulamalar da özel alan sayılırdı⁵².

Demokrasinin yerleşmeye başladığı ilk dönemlerinden itibaren susup oturması öğretilen ve evin sınırları içine hapsedilen kadınlar erkeklerden farklı olarak kamusal alanları kullanamadılar. Kadın ve erkek arasında görülen siyasal eşitsizlik, bazı dinsel inançlara dayandırılarak kadının, dışarıda yapılacak işlere doğası gereği uygun olmadığı, kadının, oikosta kalarak, yasal çocuklar doğurması ve oikosun devamını sağlaması gerektiğine inanıldı. Erkeklerden ise askerlik yapmaları ve devlet

⁴⁶ Mark Golden, "Antik Yunan'da Ev Köleleri", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 55 (2017), 53.

⁴⁷ Sarah B. Pomeroy, *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture* (New York: Oxford University Press, 2004), 161. Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 265.

⁴⁸ Ian Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitim*, Çev. Hasan Malav (İzmir: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1987), 11.

⁴⁹ Mark Golden, *Children and Childhood in Classical Athens* (Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1993), 155.

⁵⁰ Akalın, "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", 24- 25.

⁵¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 149.

⁵² Koç Başar, "Antik Yunan'da Cinsiyet Roller", 1334.

işlerine katılmaları beklendi. Böylece, Atina’da kadının yaşamı evle sınırlıyken; meclisler, mahkemeler gibi kamusal alanlar sadece erkeklere ayrıldı⁵³.

Bu dönemde en önemli görevi devletin devamlılığı için erkek çocuklar doğurmak olan, erkek egemenliği altında yaşayan Atinalı kadınlar, mecliste konuşamaz, herhangi bir devlet memurluğuna getirilemez, oy kullanamaz, siyasal toplantılara katılamaz ve mal mülk sahibi olamazlardı. Hukuki olarak kölelerden çok farklı olmayan kadın, siyasal ve toplumsal alandan soyutlanırdı⁵⁴. Doğuracağı çocuklar sayesinde vatandaşlığın sadece aktarıcısı olarak görülen kadınlar, toplumda Atinalıların eşleri ve anneleri olarak kalarak sadece medeni haklara sahip olurlardı. Atinalı erkekler ise doğdukları andan itibaren vatandaş kabul edilirdi. Ancak 18-20 yaşlarına gelip, askeri eğitimlerini bitirdikten sonra vatandaşlığın gerektirdiği siyasi hakları kazanırlardı⁵⁵.

Yunanlılara göre özgür olmak, yaşamın zorunluluklarını yerine getirmekle birlikte kamusal alanlara girerek siyasi hakları kullanabilmektir. Kamusal alanlarda yer almak vatandaşlık statüsüne yükselerek, insani değerlerden faydalanabilmektir. Kamusal haklarını kaybedenler siyasal haklarını da kaybederler ve bunların metoikos ve köleden bir farkı kalmazdı⁵⁶. Siyasal hakları olmayan kadınların siyasi yaşama katılımı söz konusu olmadığından, Atina’da siyasal yaşama katılım olarak kabul edilen özgürlük de sadece erkek vatandaşlar için söz konusuydu⁵⁷. Bu nedenle de Akalın, sadece siyasal haklara sahip olanların vatandaş sayıldığı Atina’da, kadınların bu haklara sahip olmadıklarından aslında bir bakıma vatandaş bile sayılmadıklarını söyler. Ona göre, Atina’da kadınlar doğduklarında vatandaşlık hakkı kazanan erkek çocuklardan farklı olarak, evlenip erkek çocuk doğurduklarında vatandaşlık hakkını kazanırlardı. Atina’da erkek çocukların vatandaşlık hakkı kazanması için önemli olan kadınların hakları ise sadece devletin devamlılığını sağlamak için genişletilirdi⁵⁸.

⁵³ Ahmet Gözlü, “Antik Yunanda Polis Öncesi Bir Sosyo- Ekonomik Formasyon: Oikos”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 60 (2018), 273.

⁵⁴ Şule H. Albayrak, *Kadın Olmak, İslam, Gelenek, Modernite ve Ötesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 131.

⁵⁵ Robert Garland, *Ancient Greece: Everyday Life in the Birthplace of Western Civilisation* (New York: Sterling Publishing Co Inc., 2013), 76-82.

⁵⁶ Zafer Yılmaz, “Özel Alan- Kamusal Alan Ayrımının Tarihsel Temelleri, Antik Yunan”, *KKEFD* 14 (2006), 362.

⁵⁷ Koç Başar, “Antik Yunan’da Cinsiyet Roller”, 1333.

⁵⁸ Akalın, “Eski Çağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, 24.

Perikles'in vatandaşlık yasasına göre, erkek çocuk phratrye (Antik Yunan'da şehir devletlerindeki vatandaşları içeren grup, kabile, aşiret) kaydedilirken, annesinin değil, annesinin babasının adı yazılırdı. Baba, çocuğunun Atinalı bir kadınla yaptığı evlilik sonucu dünyaya geldiğine yemin ederek, hem çocuğun hem de evliliğinin meşruluğunu kanıtlardı. Vatandaşlık hakkına tek başına sahip olamadığı görülen kadının vatandaşlık hakkı her zaman kocasının ve babasının hakkına bağlıydı⁵⁹. Hukuken bağımsız bir varlığı olmayan Atinalı kadınlar, mahkemeye verildiğinde bile tek başına kendisini savunamaz, bekârsa babası ya da aileden bir erkek tarafından, evliyse kocası tarafından savunulurdu. Kadınlar mahkemede tanık bile olamazlardı⁶⁰. Demosa kayıt olamayan, phratrya'nın bir üyesi sayılmayan ve babalarının ya da kocalarının adıyla anılan Atinalı kadınlar, babalarının ya da kocalarının malı gibi görünürler, bir ömür erkek egemenliği altında yaşarlardı⁶¹.

Sosyal açıdan da aynı konumda olmayan Atinalı kadınlar, özgür kadınlar ve köle kadınlar olarak ayrılırlardı. Ayrıca özgür kadınlar statüsündeki kadınlar da kendi içinde Atinalı kadınlar ve diğer yabancı kadınlar diye ayrılırlardı. Yabancı kadınlarla köle kadınlara vatandaşlık verilmezdi⁶².

Antik Yunan'da kamusal alandan dışlanan Atinalı kadınlar sadece, dinsel anlamı olan tragediolar ve kültürel açıdan birleştirici olan Olimpiyat Oyunları'na izleyici olarak katılabilirlerdi⁶³. Bazı dini törenler, düğünler ya da cenazeler sayesinde birkaç gün süreyle de olsa kamusal alanda birazda olsa yer alabilen kadınlar, bunun dışında dışarı çıkamazlar sadece yaşlı kadınlar diğerlerine ziyaret etmeye gidebilirlerdi. Dışarı çıkabilen kadınlar, erkeklere ve erkeklerin bulunduğu toplantılara hizmet eden heteiralar ve yoksul kadınlardı⁶⁴.

Bu dönemde toplumdan soyutlanarak, evin dışına çıkamayan Atinalı kadın, eşiyle beraber bir yere gidemez, şölenlere katılamaz ve eşinin arkadaşlarını tanımazdı⁶⁵. Kadınların kamusal alanın ve sosyal hayatın dışına itilerek, kültürsüz ve eğitimsiz bırakılması bu alanlarda ki boşluğu doldurmak için heteiraların ortaya

⁵⁹ Georges Duby, Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Kültür Yayınları, 1992), 342.

⁶⁰ Duby – Perrot, *Kadınların Tarihi Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 283.

⁶¹ Garland, *Daily Life Of The Ancient Greeks*, 81.

⁶² Sarah B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, And Slaves: women in classical antiquity* (London, Sydney, Auckland, Bergveit: Random House, 1995), 58.

⁶³ Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 137.

⁶⁴ Akalın, "Eski Çağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", 130.

⁶⁵ Nazmiye Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2007), 43.

çıkmasına neden oldu. Cariye hayat arkadaşı anlamına Heteiralar, Atinalı erkeklerin kız kardeşlerinin, eşlerinin ya da kızlarının giremedikleri sosyal alanlara girebildiler. Erkekler bu tür yerlere kendi eşlerine göre daha bilgili olan ve okuma yazma bilen heteiralarla giderlerdi. Erkeklerle hizmet eden heteiralar, dans ve müzik eğitimi gibi çeşitli eğitimler almışlar, erkek sohbetlerine katılımı sağlayan temel sosyal bilgiye sahip olmuşlardır. Erken yaşta evlendirilerek oikosa hapsedilen Atinalı kadınlara göre sosyal yaşamın her alanın da erkeklerle beraber yer alan hetairalar, Atina'nın en özgür ve bağımsız kadınlarıdır⁶⁶.

Hetairalara verdikleri hizmet karşılığında, güzellikleri ve eğitim düzeylerine göre belirlenen bir ücret ödendiği için hetairalık bir meslek grubu olarak görülürdü. Hetairalar, herkesle cinsel ilişki kurmayıp bir erkekle uzun süre birliktelik yaşayan metreslerdi. Bir hetairanın yasal bir eşten tek farkı, yaşadığı birlikteliğin yasalar karşısında bir hükmünün olmamasıydı. Uzun bir ilişki için şahitler önünde sözleşme yapmaları gereken hetairalar, vatandaş olarak kabul edilmez, vatandaş bir erkekle de evlenemezlerdi⁶⁷.

Ayrıca Atina'nın zamanla deniz yoluyla ticaretini geliştirmesi, Atina'ya dışardan farklı kültürlere sahip yabancıların gelmesi gibi nedenler Plutarkhos'a göre, Atina'nın diğer şehir devletleriyle olan iletişimlerini arttırarak, yeni fikirler öğrenmeye açık bir toplum haline gelmesini sağlamıştır⁶⁸. Antik Yunan'da diğer kolonilerle ticaret yapan Atina'da, zamanla siyasal, askeri, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler Atina'yı kültürel ve ticari bir merkeze dönüştürerek, Atina'da sanat ve bilimin gelişmesini sağladı. Atina'da yaşanan tüm bu gelişmeler, kadın ve erkek arasında görülen cinsiyet ayrımını daha da arttırdı. Bu durumda toplumların kız ve erkek çocuklardan vatandaş olduklarında beklenen niteliklerin farklılaşmasına neden olduğundan, çocukların bu nitelikleri kazanmak için aldıkları eğitimde farklılık gösterdi. Tüm bunlar, çocukların eğitimlerinin toplumların zamanla değişen toplumsal ihtiyaçlarına göre şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir.

⁶⁶ Koç Başar, "Antik Yunan'da Cinsiyet Roller", 1339.

⁶⁷ Esra Yalazı, Sultan Deniz Küçük, "Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım", *Archivum Anatolicum (ArAn)* 9/2 (2015), 62.

⁶⁸ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, Çevirenler, S. Eyuboğlu, V. Günyol, (İstanbul: Çan Yayınları, Kasım 1967), 9.

2.2. Sparta'nın Siyasal ve Sosyal Yaşamında Kadının Yeri

2.2.1 Sparta'nın Siyasal Yaşamında Kadının Yeri

Arkaik ve Klasik dönemin büyük bir kısmında Yunan dünyasının en güçlü şehir devleti olan Sparta, çok tanrılı olması, ekonomisinin tarıma dayanması, ataerkil toplum yapısı ve yasalarının kutsal olması gibi özellikleri bakımından diğer Yunan kent devletleriyle benzerlik gösterse de kendine özgü olan birçok açıdan da onlardan farklılık gösterirdi. Sparta'da diğer Yunan kent devletlerinden farklı olarak, her şeyin üzerinde yer alan devlet, Spartalı vatandaşların günlük hayatına bile karışırdı⁶⁹.

İlk başlarda bir kral tarafından yönetilen Sparta, daha sonraları yetkileri aynı olan iki kral tarafından yönetildi⁷⁰. Aynı anda eşit haklara sahip olarak sürekli belirli iki aileden seçilen ve babadan oğula geçen krallık yönetiminde, bu iki yöneticinin askeri, dini ve hukuki yetkileri vardı. Hükümdar gibi olmayan bu kralların siyasi gücü, başka anayasa organları ile sınırlandırılırdı⁷¹.

Sparta devletinin yönetiminde Apella adını taşıyan halk meclisi ve Gerousia (Yaşlılar Meclisi–Senato) olmak üzere iki temel kurum vardı. Meclis 30 yaşını geçmiş Spartalı özgür erkeklerden oluşurdu. Sparta'da, iki kralın bir araya topladığı 60 yaşın üzerindeki 28 erkek olmak üzere toplam 30 kişiden oluşan Gerousia adı verilen Yaşlılar Meclisi (Senato) siyaset alanında asıl gücü elinde bulunduran kurumdur⁷². MÖ 5. yüzyıldan itibaren Sparta'da devlet işleri, Lykurgos tarafından kralların yetkilerini kısıtlamak amacıyla kurulan, Ephoros'lar (Denetçiler) kurumu tarafından yürütüldü. Ephoroslar, Spartalı yetişkin vatandaş erkekler arasından seçilirdi⁷³.

Sparta'da da yapılan düzenlemelerde Atina'da olduğu gibi sadece Spartalı erkek vatandaşlar arasında eşitlik sağlanmaya çalışılıp, sadece bütün erkek vatandaşların siyasal hayata katılmaları istenmiştir. Burada da Spartalı kadınların siyasi yaşama katılımıyla ilgili bir çalışma yapılmamış, Spartalı kadınlar da Atinalı kadınlar gibi siyasi haklara sahip olamamıştır.

⁶⁹ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 111-112.

⁷⁰ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 155.

⁷¹ Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 135.

⁷² Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 176-179,182.

⁷³ İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*,52.

Pomeroy'a göre, Sparta'daki kurumlar, erkek vatandaşları askerlik görevleri dışındaki diğer sorumluluklarından kurtararak, onları disiplinli askerler olarak yetiştirmek için düzenlenmişlerdi. Spartalıların eğitim sistemini etkileyen bu durum nedeniyle Spartalı erkek vatandaşlar, devletin çıkarları için her an savaşa hazır durumda olup, doğduğu andan ölene kadar sürekli bir eğitim sistemi içinde eğitilirlerdi⁷⁴.

2.2.2.Sparta'nın Sosyal Yaşamında Kadının Yeri

Eski Yunanistan'ın Peloponnesos bölgesine yerleşerek Sparta'yı kuran Dorlar, bütün üyelerine eşit haklar verdiğinden, üyeler arasında sosyal farklılaşma ve iş bölümü oluşmazdı. Spartalı olarak adlandırılan Dorlar, işgal ettikleri bölgede yerleşik hayata geçtikten sonra ele geçirdikleri toprakları ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanları ortak mülk kabul ederek, toprağı aile sayısına göre eşit olarak paylaştılar⁷⁵. Yönetimle ilgili olan bu düzenlemelerinin yanında Lykurgos, halk arasındaki eşitsizliğini ortadan kaldırmak için toprakların yeniden eşit bir şekilde paylaşılması, para kullanımının yasaklanması, Spartalı erkek vatandaşların systia adı verilen toplu yemeklerle yemeklerini hep beraber abartıdan uzak aynı şekilde yemeleri gibi çeşitli düzenlemeler yaptı⁷⁶. Ancak Spartalılar, ele geçirdikleri yerlerde yaşayan toplumun bireylerine kendi üyelerine verdikleri gibi eşit haklar vermediler. Bölge halkını tarımda çalıştırıp, köleleştirerek, kendileri de bu halk üzerinde egemen bir askeri sınıf oluşturdular⁷⁷. Dorların, Sparta'yı oluştururken ellerinde bulunan toprak parçalarını Kleros denilen ad çekme yoluyla eşit şekilde paylaşımları sonucunda Sparta'da üç toplumsal sınıf oluştu. Sparta'da ki sınıf ayrımında, Sparta şehrinde yaşadıklarından dolayı Spartalı adını taşıyan demoslar (aileler topluluğu) vatandaş olan gruptu ve yönetim bu az sayıdaki erkeğin elindeydi. Bunların eşleri ve çocukları da vatandaş olarak kabul edilirken, yerleşik yabancılar (perioikoslar) ve köleler (helotlar) vatandaş olarak kabul edilmezlerdi⁷⁸.

Perioikoslar, özgür oldukları halde siyasal ve askeri bakımdan Spartalılar'a bağıydılar ve Spartalılar ile birlikte Lakedaimonyalı (Spartalı) olarak adlandırılarak

⁷⁴ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 115-116.

⁷⁵ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 94./ Diakov- Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, 406.

⁷⁶ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 24-34.

⁷⁷ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 94./ Diakov- Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, 406.

⁷⁸ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 114.

Lakonia'nın özgür halkını oluşturlardı. Bunlar helotlardan farklı olarak, kendi toprağını ekip biçer, elde ettikleri ürünü kendileri için kullanırlardı. Sadece bölgesel siyasal haklara sahip olan bu grup, yönetimde görev alamazdı. Diğer Yunan şehirlerinde ki vatandaşlar gibi yaşayan Perioikoslar, tarım, ticaret, zanaat gibi işlerle uğraşırlar, Sparta vatandaşlarından farklı olarak, devlete vergi vermezdi⁷⁹.

Sparta devletinin köleleri olan helotlar ise Spartalıların topraklarında çalışan ve elde ettikleri ürünlerin yüzde altmışını onlara vermek zorunda olan eski Aka köylü topluluğuydu. Spartalılar, hiçbir iş yapmadan geçimlerini helotlardan sağlardı⁸⁰. Sparta'da devletin malı sayılan helotlar, çiftliklere devlet tarafından görevlendirilir, buradaki ailelerle birlikte yaşarlar ve başkasına satılamazlardı⁸¹.

Spartalıların, Messenialıların topraklarını ele geçirerek, Messenia halkını da köleleştirmeleri sonrası helotlar Spartalılara karşı ayaklandılar⁸². Sayıları kendilerinden fazla olan helotların, ayaklanmalarının bastırılmasının zor olacağını anlayan Spartalılar, kuruluşlarından pers savaşlarına kadar olan dönemde ilk önce iç güvenliklerine önem vererek, sürekli bir askeri disiplin içinde olmaları gerektiğini düşündüler⁸³. Şenel'e göre Spartalıların kendi aralarında zengin, fakir diye ayırım yapmaları, helotları kontrol altında tutmayı daha çok zorlaştıracığından, Spartalılar eşit ve iyi eğitilmiş askeri yapılı bir toplum oluşturmaya başladılar⁸⁴. Spartalıların sadece devlet işleri ve askerlik dışında başka bir işle uğraşmamaları⁸⁵, yaşamlarının devletlerinin devamlılığına bağlı olduğuna inanmaları gibi nedenlerle özellikle de erkek vatandaşların her dönemde kendine ait eğitimi ve sınavları olduğunu söyleyen Plutarkhos'a göre, Spartalı erkek vatandaşlar arasında ki askerlik yaşamı vatandaşların eli silah tutmadığı yaşlara kadar devam ederdi⁸⁶. Sparta'da erkeklerin sürekli askeri görevlerle meşgul olmalarını sağlayan bu askeri yapı kadınların şehir içinde ki meselelerde sorumluluk sahibi olmalarına neden oldu⁸⁷. Bu nedenle de büyük ihtimalle Sparta toplumunda, Atina'da olduğu gibi kadın ve erkek arasında belirgin bir cinsiyet farkı oluşmadı. Ayrıca Lykurgos, çocukların eğitiminden devleti sorumlu tutarak, kız

⁷⁹ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 174-175.

⁸⁰ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 114.

⁸¹ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 125.

⁸² Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 212.

⁸³ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 115-116.

⁸⁴ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 178.

⁸⁵ İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, 52.

⁸⁶ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 51.

⁸⁷ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 117.

ve erkek çocukların beraber eğitim aldıkları zorunlu bir eğitim sistemi oluşturdu. Sparta'da kadınların şehir içindeki meselelerde sorumluluk sahibi olmaları, erkeklerle beraber eğitim alabilmeleri gibi nedenler, Spartalı kadınların ve kız çocuklarının Atina'da ki gibi eve kapatılmayıp, Antik Yunan'da ilk defa toplumsal yaşamın içinde yer alabilmiş olmaları açısından önemlidir⁸⁸.

Sparta'da savaşta ölen erkeklerle, doğururken ölen kadınlar da bir tutularak bunların isimleri mezar taşına yazıldı. Böylece doğum yapan kadına büyük değer verildiği görülmektedir⁸⁹. Atinalı kadınların nasıl olursa olsun dışarıda bulunmaları kadına yakışmayan bir davranışken, Sparta'da kadınların kral öldüğünde bu ölüm haberini bütün kente duyurmak, yas kıyafetleriyle törene katılmak, çığlıklar atarak ölen krallarını övmek gibi çeşitli görevleri vardı. Kısacası Atina kadını dini bir bayramı bile kendi arasında kutlarken, Sparta kadını ise kamusal bir alanda, erkeklerle yan yana bulunabiliyordu⁹⁰. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Atina'da cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak görülen özel alan, kamusal alan ayrımı burada görülmemekte, kadınlar kamusal alanları kullanabilmekteydi.

Kadınların yaşamı ve kamusal alanda ki varlıklarının şehirlere göre farklılık gösterdiği Antik Yunan'da Sparta'da kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik olmasa da, Spartalı kadınların, Atinalı kadınlara göre daha iyi şartlarda yaşadıkları görülmektedir. Ancak Atina ve Sparta kadınları arasında görülen bu farklılık doğrudan kadının siyasal statüsüne ilişkin değildir. Spartalı kadınların da siyasi yaşamı Atina'da ki kadınlardan farklı değildir⁹¹. Aristoteles aslında Sparta'nın kadınlar tarafından yönetildiğini söylese de kadınların devlet yönetimine herhangi bir katılımı ve siyasi hiçbir hakkı yoktu⁹². Spartalı kadınlar da doğrudan siyasi yaşama katılamaz ve kamu meclislerinde konuşamazlardı. Ancak Spartalı kadınlar erkekler aracılığıyla topluma katılarak görüşlerini açıklayabiliyorlardı. Atinalı kadınlardan siyasi statüleri bakımından çok farklı olmasalar da, Spartalı kadınlar eğitim, evlilik ve mülkiyet haklarıyla kamusal alanda bir şekilde varlık gösterebilmişlerdir⁹³.

⁸⁸ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 24-34.

⁸⁹ Timothy B. Shutt, *A History Of Ancient Sparta: Valor, Virtue, and Devotion in the Greek Golden Age* (Recorded Books, 2009), 32.

⁹⁰ Aysun Payam, *Eskiçağ Yunan Literatüründe Kadın: Herodotos Örneği* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 50.

⁹¹ Koç Başar, "Antik Yunan'da Cinsiyet Roller", 1340.

⁹² Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 119.

⁹³ Koç Başar, "Antik Yunan'da Cinsiyet Roller", 1340.

Her iki şehir devletinde toplum tarafından kadına verilen değerin farklılaşması kadın ve erkek vatandaşlardan istenilen niteliklerin farklılaşmasına neden olduğundan, doğdukları andan itibaren kendilerine verilen rollere göre yetiştirilen çocukların eğitimleri de toplumdan topluma farklılık göstermiştir.

III. BÖLÜM

ATİNA VE SPARTA'DA AİLE YAPISI İÇİNDE KADININ VE ÇOCUĞUN YERİ

3.1. Atina'da Aile Yapısı İçinde Kadının ve Çocuğun Yeri

3.1.1. Atina'da Aile Yapısı İçinde Kadının Yeri

Beslenme, barınma gibi en temel ihtiyaçlar insanları bir arada yaşamaya zorlayan temel sebeplerdendir. İnsanların bir arada yaşamasıyla oluşan aile, ilkçağlardan günümüze kadar farklı şekillerde varlığını devam ettirmiştir⁹⁴. İnsanların doğumundan ölümüne kadar ki zamanda, ekonomik, kültürel ve toplumsal yönleriyle, çocuğun ruhsal gelişimini, eğitimini ve davranışlarını şekillendiren aile, çocuklar için önemli bir eğitim yeridir⁹⁵.

Günümüzde olduğu gibi Atina'da da insanın hayatındaki en önemli şeylerden biri olan ailenin temelleri, evlilikle atılırdı. Evliliğin, ailenin ve kentin devamını sağladığına inanıldığından hem kadınların hem de erkeklerin evlenmesi gerekiyordu. Atina'da evlilik, toplum ve devlet tarafından onaylansa da resmi bir kurum olmadığı için devletin evlilik üzerinde bir yaptırımı yoktu⁹⁶. Atina'da evlilikle ilgili prosedürler ve eşler arasında ki hukuki bağı tanımlayacak bir terim olmasa da, birliğin çeşitli aşamalarına işaret eden bazı terimler bulunurdu⁹⁷.

Atinalılar aralarındaki bu ilişkiye hukuki bir anlaşma anlamına gelen engue diyorlardı. Engue ile bir kadın ve bir erkek yasal olarak evlenir ve bu evlenme sonucu

⁹⁴ Gözlü, "Antik Yunanda Polis Öncesi Bir Sosyo- Ekonomik Formasyon: Oikos", 275.

⁹⁵ Hüseyin Üreten, "Yazılı ve Yazısız Kaynaklar Işığında Eski Atina'da Çocuk ve Eğitim", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk* 2. Cilt (2016), 1238.

⁹⁶ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 209.

⁹⁷ Umberto Eco, *Antik Yunan*. Çev. Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2012), 286.

doğan çocukta yasal olarak kabul edilirdi⁹⁸. Kadın ve erkek arasında da bir eşitlik olmayan evliliklerde kadınlar eşini kendisi seçemez, babalar tarafından önceden alınan kararla, gelinin babası (kyrios) ile damat arasında şahitler huzurunda söz-nişan adı altında engue çerçevesinde evlilik için ilk adım atılırdı⁹⁹. Bu dönemde evlilik resmi bir belgeyle belgelenmediğinden, evliliğin meşrutiyetinin kanıtlanması için, düğünler sırasında aile içi kutlamalar ve dinsel törenler yapılarak, gelin kocasının phratrysine tanıtılırdı. Törene gelen misafirler, evliliğe tanıklık ederler ve bu sayede yapılan evlilikte kamusal yönden meşrulaştırılırdı. Böylece kadının varlığının sosyal yönü tanınır ve kadınlar artık vatandaşlık kazanırlardı¹⁰⁰. Ancak bu genç kızlar her ne kadar artık yetişkin sayılıp vatandaşlık hakkını kazansalar da hiçbir zaman aktif bir vatandaş olamayıp, siyasi hakları kullanamazlardı. Babaları tarafından önceden alınan evlilik kararıyla çok erken yaşlarda evlendirilen kız çocukları ailesinden ayrılarak kocasının evine getirilirdi¹⁰¹. Hayatın her aşamasında görülen kız ve erkek çocuk arasında ki cinsiyet ayrımında, ergenliğe ulaşana kadar, hayatı babasının evinde geçen kız çocuğu evlendikten sonra da kocasının evinde aynı şekilde yaşamaya devam ederdi. Evlilikle beraber kendi yaşlıları olan erkek çocuklara göre daha çok sorumluluk alacak olan kız çocukları artık bir vatandaş sayılırken, erkekler ise evlilikle kadının babasının yerine geçerek kadın üzerinde söz sahibi olma hakkı kazanırlardı. Yani evlilikle hem kız çocuklarının hem de erkeklerin bir statü kazanmış oldukları anlaşılmaktadır¹⁰².

Bu dönemde aile yaşamı oikos sınırları içerisinde geçerdi. Kelime anlamı olarak tam karşılığı bulunmasa da ev, hane ve aile olarak kullanılan oikos, ailenin sahip olduğu maddi ve manevi her şeyi kapsardı¹⁰³. Aristoteles toplumun en küçük birimi olan ve toplumun temelini oluşturan oikosun, erkek, kadın, çocuk ve kölelerden oluştuğunu söylemektedir. Aristoteles'e göre özgür insanlar ve kölelerden oluşan oikosta karı-koca, baba-oğul ve efendi-köle olmak üzere hiyerarşik ilişkiler bulunurdu¹⁰⁴. Oikos, çoğu zaman hane halkı ile birlikte baba ve anne tarafından

⁹⁸ Rukiye Akkaya Kia, "Atina'daki Demokrasiden Orta Çağ'a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 73/1 (2015), 8.

⁹⁹ Horst Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Çev. İslam Tanrıkut (İstanbul: Arion Yayınevi, 1999), 171.

¹⁰⁰ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 365./ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 171.

¹⁰¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 212.

¹⁰² Koç Başar, "Antik Yunan'da Cinsiyet Roller", 1335.

¹⁰³ Garland, *Daily Life Of The Ancient Greeks*, 88.

¹⁰⁴ Aristoteles, *Politika*, 7-11.

akrabaların tek bir çatı altında yaşadığı büyük bir yerdi¹⁰⁵. Toplumsal yapının temelini oluşturan oikosların birleşmesi sonucu köyler, köylerin birleşmesiyle de polis adı verilen şehir devletleri oluşurdu¹⁰⁶.

Oikos içinde bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, tarımsal faaliyetlerden, dokuma gibi faaliyetlere kadar her şey bulunur, evlilik, dini törenler, üretim, tüketim gibi bütün her şey iş bölümüne göre hep beraber yapılırdı¹⁰⁷. Atina'da toplum tarafından erkeklerden daha aşağıda olduğu düşünülen kadınlar, MÖ 5. yüzyılda kadın ve erkek arasında görülen cinsiyet eşitsizliğiyle beraber kamusal alanları kullanamayarak evin sınırları içine hapsedildiler. Böylece oikosta bireysel ihtiyaçlar erkek tarafından sağlanırken, soyun devamı da kadın tarafından sağlandı¹⁰⁸.

Atina'da evliliklerde de kadınla erkek arasında bir eşitlik yoktu. Kadınlar evlendikleri adamın oikosuna ekonomik yönden de katkıda bulunurlardı. Gelinin babası ile damat arasında yapılan törende kızın babası damada, yasal çocuklar doğurması için kızını verdiğini söyler ve sonrasında kızı için ona vereceği çeyizin miktarını açıklardı¹⁰⁹. Evlenirken de kızın ailesi tarafından damada, para ve değerli eşyalardan oluşan drahoma denilen çeyiz nakit olarak verilirdi. Kızın ailesi için maddi bir yük olan drahoma, eğer kızın babası ölmüş ve erkek kardeşi yoksa akrabaları tarafından ödenirdi. Erkek eşinden boşandığı zaman drahomayı kadına geri verirdi. Giysi ve takıları dışında kadının malı ve kadına ait olan drahomanın idaresi kadının kocasına aitti. Eşi kendisinden önce ölen kadın çocukları da yoksa drahomayla evine geri dönebiliyordu. Eğer çocuk varsa bu paranın bir kısmı çocuklara kalıyordu. Tekrar evlenen kadınların da yeniden drahoma ödemesi gerekiyordu¹¹⁰.

MÖ 451 yılında Perikles tarafından çıkarılan yasayla çocuğun vatandaş sayılabilmesi için hem anne hem de babasının Atina vatandaşı olması gerektiği şartının getirilmesiyle Atina'da evlilikler sadece Atinalı vatandaşlar arasında yapıldı¹¹¹. Hem kıza verilen drahomanın aile içinde kalması hem de oikosların devamını sağlamak için evlilikler genelde aileler arasında yapılır, başka polislerden ailelerle evlilikler sonucu

¹⁰⁵ Garland, *Daily Life Of The Ancient Greeks*, 127.

¹⁰⁶ Aristoteles, *Politika*, 7-11.

¹⁰⁷ Gözlü, "Antik Yunanda Polis Öncesi Bir Sosyo- Ekonomik Formasyon: Oikos", 274.

¹⁰⁸ Yılmaz, "Özel Alan- Kamusal Alan Ayrımının Tarihsel Temelleri, Antik Yunan", 361.

¹⁰⁹ Bonnie MacLachlan, *Women in Ancient Greece* (New York: Continuum International Publishing Group, 2012), 57. / Garland, *Daily life of the ancient Greeks*, 99.

¹¹⁰ Binnur Çelebi, "Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları", *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar* 3/3 (2018), 121.

¹¹¹ Rhodes, *A History of the Classical Greek World*, 55. / Garland, *Daily life of the ancient Greeks*, 91.

doğan çocuklar vatandaş olarak kabul edilmezdi¹¹². Sevgi veya aşka dayalı olmayıp, aileler arasında yapılan siyasi ve ekonomik çıkarlara dayalı olduğu görülen Atinalı evlilikler, toplumdaki inançlar, gelenekler, görenekler nedeniyle kadın ve erkek için farklı anlamlar ifade ederdi. Kadın evliliği erkek çocuk doğurup soyun devamı sağlamak ve vatandaşlık kazanmak için yaparken, erkek evliliği hem soyunun devamı için hem de ailesine maddi yönden bir gelir elde etmek için yapardı.

Atina'da evlilikle, yasal soylar elde etmek ve mirası yasal varislerine bırakmak istendiğinden tek eşli evlilikler görülürdü. Ancak kadın ve erkek arasında ki cinsiyet eşitsizliği burada da görülür, kadından eşine sadık olması beklenirken, erkek, karısından başka kadınlarla da birlikte olabilirdi¹¹³. Demosthenes, Atinalı bir erkeğin; meşru çocuklara sahip olabilmesi için yasal bir eşe, cinsellik için nikâhsız bir eşe ve sosyal arkadaşlık içinde bir metrese (hetaira) sahip olabileceğini söyler¹¹⁴.

Atina'da, ailenin reisi olan babanın eşi, kızları, küçük yaştaki erkek çocukları ve ailenin tüm varlığı üzerinde egemenlik kurduğu, ataerkil bir aile yapısı vardı. Evin babası, oikos içinde olduğu gibi toplum içerisinde de eşi, kızları ve reşit olmayan erkek çocuklarının temsilcisiydi¹¹⁵. Atina vatandaşı olan bir ailenin ekonomisi kendi ürettiği ve satın aldığı mallarla, toprak parçasından oluşurdu. Toprağı kullanma hakkına sahip olan kyrios bu toprak parçasını istediği gibi devredemezdi¹¹⁶.

Atina ailesinde baba çiftliği idare eder, zamanın büyük bir bölümünü şehrin sorunlarıyla ilgili konuşmaların yapıldığı, şehrin merkezinde bulunan agorada kendisi gibi diğer erkek vatandaşlarla geçirirdi¹¹⁷. Duygusal ve akli yönden erkekten daha zayıf olduğu düşünülen kadının, erkeğin denetimi altında yaşaması gerektiğine inanılarak, doğunca babasının egemenliği altında bulunan kadın, evlenince de kocasının ve en büyük erkek çocuğunun bunlar yoksa en yakın erkek akrabasının egemenliği altına girdi¹¹⁸.

¹¹² Eco, *Antik Yunan*, 288.

¹¹³ Beril Rawson, *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*, (Blackwell Publishing, 2011), 335.

¹¹⁴ Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı: İlyada'dan Partehnon'a*, Çev. Kerem Kurtgözü (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004), 165.

¹¹⁵ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 37 / Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 98.

¹¹⁶ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 162.

¹¹⁷ Bilal Söğüt, "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat", *Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi* 18/19 (2003), 18.

¹¹⁸ Akkaya Kia, "Atina'daki Demokrasiden Orta Çağ'a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar", 7. / Yılmazcan, "Antik Yunan'da Oikos ve Kadın", 279.

Platon devlet adlı eserinde kadınların erkeklerin koruması altında olarak, onlarla birlikte yer alabilirler, ortak sofralarda yemek yiyebilirler ve şehrin yararı için beraber eğitim alarak, yönetiminde söz sahibi olabilirler, demesine rağmen bu düşüncenin özellikle de Atina'da benimsenmediği görülür¹¹⁹. Aristoteles'in ise politika adlı eserinde erkeklerin zekâsının kadınınkine göre daha üstün olduğunu, kadının görevinin çocuk doğurmak olduğunu söyleyerek kadını ikinci plana atan sözleri, Atina'daki kadınların durumlarını daha iyi göstermektedir¹²⁰.

Ataerkil bir toplum yapısının görüldüğü ve iş bölümünün cinsiyete göre yapıldığı Atina'da, erkekler evin dışındaki işlerle, kadınlar da evin içindeki işlerle uğraşırlardı. MÖ 5. yüzyılda Atina toplumunda kadın ve erkek arasında görülen bu cinsiyet ayrımının ev planına da yansdı. Atina'da kadın ve erkek arasında ki iş bölümü, erkeklerin eşlerini kıskanmaları ve doğacak çocukların kendilerinden olduklarına emin olmak istemeleri gibi nedenlerden dolayı evlerin, evin kadınlarıyla dışarıdan gelen erkek misafirlerin iletişimini engelleyecek şekilde düzenlendiği düşünüldü¹²¹. Bu dönemde evlerle ilgili çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, oikos yapısı hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar edebi metinler ve Atina'da üretilen boyalı çanak çömleklerdi. Aynı zaman da Atina vazoları üzerindeki betimlemeler, günlük yaşam hakkında da önemli bilgiler vermektedir¹²². Ancak edebi metinler bazen birbiriyle çelişkili bilgiler verdiğinden, Atina'da yazılı kaynakların verdiği bilgilerden daha farklı bir yaşam olabileceği unutulmamalıdır. Nevet Ksenophon'un *Oeconomicus*'unda Ischomachos yeni eşine evi tanıttığı metinde ve Lysias'ın açıklamalarında, kadın ve erkek mekânları olarak ayrımın yapıldığı Atina evi hakkında önemli bilgiler verildiğini söyler¹²³.

Genellikle arazinin ve ailenin büyüklüğüne göre basit planlı olarak tuğla, kerpiç ve taştan yapılan evlerde, merkezi bir avlu ve bu avlunun çevresinde birbirinden farklı olmayan küçük odalar bulunurdu¹²⁴ (Görsel 3). Evlerin taş temeller üzerine kerpiç duvarlarının olması ve çatıda da ahşap bir iskelet üzerine kil kiremitler gibi

¹¹⁹ Platon, *Devlet*, Çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2016), 421-422.

¹²⁰ Aristoteles, *Politika*, 8.

¹²¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 149.

¹²² Rawson, *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*, 32.

¹²³ Lisa Nevett, *House and Society in the Ancient Greek World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 17.

¹²⁴ Söğüt, "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat", 18.

kalıcı olmayan malzemeler kullanılması nedeniyle evlerin temel duvarlarından başka bir buluntu günümüze çok fazla ulaşamamıştır¹²⁵.

Antik Yunan oikosu genellikle birinci bölümü oluşturan avlu ve ikinci bölümü oluşturan asıl yaşanan alan şeklinde iki bölümden oluşurdu. Oikosun girişi ve avlunun sonunda, Hestia (ocak) adı verilen dini özellik gösteren ocak bulunurdu. Bu dönemde Hestia oikosun koruyucu tanrısı olarak kabul edildiğinden, oikosların çoğunda bulunan bu ocakta kutsal sayılan ateşin yanması için bir sunak (autel) vardı. Oikosun merkezi durumunda olan bu ocağın varlığını devam ettirebilmesi için ateşin sürekli yanması, sönmemesi gerektiğine inanılırdı. Bu ocağın çevresi ailenin toplantı yeri idi¹²⁶.

Cinsiyet ayrımıyla erkek ve kadın alanları olarak ayrıldığı düşünülen Atina'da kadınların evin içinde kullandıkları alanlarda sınırlandırılmıştır. Atina evinde erkeklere ait olan alanlar andron, kadınlara ait olan alanlar gynaieion olarak adlandırılırdı. Bu anlayışa göre kerpiçten yapılan evlerde ki avlular mahremiyet amacıyla içerinin görünmeyeceği şekilde ve çevresindeki odalara ulaşım sağlayacak şekilde yapılırdı. Tek bir sokak girişi bulunan evlerde odalar arasında geçiş olmaz, odalar avluya açılarak, odalar arası giriş çıkışlar herkesin görebileceği şekilde yapılırdı. Pencerelerin küçük ve az sayıda olduğu evlerde, birçok oda ışığı sadece kapıdan alırdı. İç avlu ya da zeytinyağı ve fitilden oluşan terakota kandillerle evlerin daha fazla ışık alması sağlanırdı¹²⁷. Aynı zamanda andronların, kapılarının kapalı olduğu zaman gerekli ışığın sağlanabilmesi için bu odalarda ki pencerelerin biraz daha büyük yapılmış olabileceği de düşünülmekteydi¹²⁸.

Yine eski kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, günlük işlerin yapıldığı, misafirlerin kabul edildiği, yemeklerin yenildiği ve yiyecek ile içeceklerin depolandığı yerler birinci katta bulunurken, kadınların akşamları oturduğu odalar ailenin yatak odaları ve kadınlara ait olan dokuma tezgâhları ikinci katta bulunurdu¹²⁹ (Görsel 4). Kendi iradesine, mal varlığına ve günümüzde olduğu gibi bir özgürlüğe sahip olamayan kadının, tamamen gündelik özel yaşamının geçtiği bu mekâna kadının

¹²⁵ Gates, *Antik Kentler, Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, 355.

¹²⁶ Gözlü, "Antik Yunanda Polis Öncesi Bir Sosyo- Ekonomik Formasyon: Oikos", 272.

¹²⁷ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 209.

¹²⁸ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 52.

¹²⁹ Söğüt, "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat", 18.

kocası ve erkek çocuğu dışında evin diğer tüm erkeklerinin girmesi yasaktı¹³⁰. Yemeklerin yendiği, erkeklerin heteria gibi kadınlarla eğlendikleri sadece baba, oğul ve ailenin yakın erkek akrabalarının girebildiği andronlar ise hemen girişte bulunurdu¹³¹. Bu alanın, gelen erkek misafirlerin evin kadınlarıyla karşılaşmaması için hemen girişte bulunduğu düşünülürdü. Önceleri daha çok varlıklı ve aristokrat ailelerin evlerinde bulunan andronlar, MÖ 5. yüzyılda Atina’da kadın ve erkek arasında görülen cinsiyet ayrımıyla iyice yaygınlaştı. Atina’da ki cinsiyet ayrımında kadınlar nasıl erkeklere göre ikinci planda bırakılmışsa, evin düzenine de yansıyan bu cinsiyet ayrımına bağlı olarak büyük ihtimalle andronlar da sade olan kadın odalarına göre daha büyük ve daha özenli yapılmıştı¹³².

Atina’da önceleri tüm aile kutsal sayılan ocağın başında yemeklerini hep beraber yerlerken, andronların yaygınlaşmasıyla baba akşam yemeklerini aileden ayrı arkadaşlarıyla andronda yemeye başlayınca evin içerisinde kadın ve erkeği birbirinden ayıran andronlar zamanla aile bağlarının kopmasına neden oldu¹³³.

Bu dönemde toplumsal yaşamda olduğu gibi aile içinde de erkeğe göre ikinci planda kalan Atinalı kadınların, polis dışından biriyle evlenebilecekleri ihtimalinin olması nedeniyle toprakların başkasına geçmesine önlemek için kalıcılık anlamı taşıyan toprak kadınlara verilmedi. Aynı zamanda mirası yönetemeyen ve değerli ekonomik kaynaklara sahip olamayan Atinalı kadınlar, hem aile içinde hem de devlette önemli bir konumda yer alamadılar. Doğrudan mirastan pay alamayan Atinalı kadınlar, kendilerine evlenecekleri zaman taşınır mallardan ve paradan oluşan drahomanın verilmesiyle, erkek kardeşlerine miras kalacak olan aile servetinin bir kısmını çeyiz olarak alırlardı. Ancak mal mülk sahibi olamayan Atinalı kadınlar bu çeyizi de kendileri yönetemediler¹³⁴.

Yaşam alanı oikosla sınırlandırılan kadının, bütün ömrü evin içinde geçirdi ve buranın dışında bir yaşamı yoktu. Atina’da yaşam için gerekli olan tüm etkinliklerin yapıldığı bir merkez olan oikos yaşamı, gizlilik içinde geçirilen bir yaşamdı. Toplumsal yaşamın dışında tutularak yaşamı sadece oikos ile sınırlı olan ve kamu

¹³⁰ Kia Akkaya “Atina’daki Demokrasiden Orta Çağ’a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar” s.7

¹³¹ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 42.

¹³² Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 212.

¹³³ Daniş Baykan, “Andron ve Symposion Olgusunun Sosyo-Kültürel Nedenleri, Sosyal Yaşama Yansımaları ve İşleyişi”, *Masrop E- Dergi* (Erişim 13.08.2021)

¹³⁴ Sarah B. Pomeroy, *Spartan Women*, (New York: Oxford University Press, 2002), 107.

alanına giremeyen bireyler tam olarak insan olarak görülmeyip, kölelerle aynı olduğu düşünüldüğünden, bu dönem de yaşamı evle sınırlandırılan kadının da kölelerden bir farkı yoktu¹³⁵. En önemli görevleri ebeveynlerinin yaşlılığında onlara bakacak, ailesi öldüğünde mirasın devamlılığını sağlayacak erkek çocuklar doğurmak olan kadınlar, evin düzeni ve işlerin yürütülmesinden de sorumluydu. Kadınlar, ev işlerinde kendilerine yardımcı olan hizmetkâr ve köleleri denetleyerek onları yönlendirir, onlardan yardım alarak evin ve ailenin bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır ve onlarla hemen hemen aynı işleri yaparlardı¹³⁶. Kadının yaptığı işler arasında başta yün eğirme ve dokuma olmak üzere tekstil işleri, yemek yapma, çamaşırları yıkayıp havalandırma, çeşmeden su getirme, terzilik, çocuk bakma, aile bütçesini gözetme, kilerin ihtiyaçlarını belirleme gibi işler vardı¹³⁷. Atina’da oikos sınırları içinde kadınlar tarafından yapılan dokuma bu dönemde pazar ekonomisi haline gelemese de aile ekonomisinde önemli bir yeri vardı. Bu durum da kadınların ev işi yapıp, çocuk bakmak dışında ev ekonomisine de katkı sağladıklarını göstermektedir¹³⁸. Kadınların ev için gerekli üretimi yapmaları ve kölelere dayalı ekonomik yapı, Atinalı vatandaş erkeklerin kamu işleriyle daha fazla uğraşıp, dışa dönük bir yaşamları olmasını sağlıyordu¹³⁹.

Kadının, zamanının çoğunu kendisi için ayrılmış gynaikion olarak adlandırılan bölümde geçirdiği düşünülse de bu durumun doğru olup olmadığı bilinmemektedir. Rawson, evde ki kadınların erkeklere ayrılmış alanları kullanabileceklerini düşünür. Çünkü ona göre erkekler, neredeyse tüm günlerini dışarda geçirdiklerinden, evin içindeki köleler, çocuklar ve kadınların evin hangi odasını kullanıp kullanmadığını kontrol edecek kimse yoktu. Bu nedenle kadınlar sadece misafirler geldiğinde kendi odalarına çekilmiş olabilirlerdi¹⁴⁰. Günümüzde de oturma odası ve misafir geldiğinde kullanılan salon (misafir odası) ayrımında olduğu gibi Atina’da da Rawson’un dediği gibi eve erkek misafirler geldiğinde böyle bir ayrım yapılmış olabilir. Andronların erkek misafirler yokken kadınlar tarafından kullanılıp kullanılmadığı tam olarak bilinmemektedir.

¹³⁵ Defne Yılmazcan, “Antik Yunan’da Oikos ve Kadın”, *KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2020), 281.

¹³⁶ Hilary J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. Hande Kökten Ersoy (İstanbul: Homer Kitapevi, 2005), 42. / Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 284.

¹³⁷ Martin, *Eski Yunan Tarih Öncesinden Helenistik Çağa*, 236.

¹³⁸ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 252.

¹³⁹ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 284.

¹⁴⁰ Rawson, *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*, 39.

Bu döneme ait boyalı çanak çömlek üzerindeki sahnelerde, andronlarda yenilen yemeklerde erkeklerle beraber kadınlarında tasvir edilmesi eski kaynaklarla çelişse de, çoğu araştırmacı tarafından bu kadınların heterialar oldukları kabul edilir. Bu durum da kamusal alanda olduğu gibi ev içinde ki kadın ve erkek alanları olarak yapılan mekân ayrımının sadece vatandaş kadınlar için olabileceğini göstermektedir.

Bu dönemde borularla su getirilemeyen evlerin bazılarının avlusunda bir kuyu bulunurken, sonraları yağmur suyundan yararlanmak için evlere sarnıçlar yapılarak, insanlar su ihtiyacını kuyulardan ve yağmur suyu biriktirilen sarnıçlardan karşılanırdı¹⁴¹. Ancak içme suyu ihtiyacını karşılamak için genellikle en yakın çeşmeyi kullanan Atinalılar da, dokuma gibi çeşmeden su getirme işi de kadınlara aitti. Ancak çeşmeden su getirme işi kızların yanında bir köle olmadan dışarı çıkması yasak olduğundan genelde köleler tarafından yapılırdı¹⁴². Atina'da, özellikle de maddi durumu iyi olan ailelerin kadınları, diğer vatandaşların eşlerine göre daha çok evin sınırları içine hapsedilirlerdi. Bu kadınlar, evin dışına tek başlarına değil köle kadınlarla beraber çıkarlardı¹⁴³. Fakir ailede ki kadınlar kendi sularını kendileri taşırdı. Yoksul kadınlar dışarıda çalışmak zorunda olduklarından dışarı tek başlarına çıkabilirler, ev işlerinin yanı sıra tarla işlerine de yardım ederler, hatta kendi evinin dışında çamaşırcılık, ebelik, tekstil işi, satıcılık ve tarım işçiliği gibi işlerde çalışarak oikosunun ekonomisine katkıda bulunurlardı¹⁴⁴. Bu durum Atinalı zengin kadınlar ile fakir kadınlar arasında da bir eşitlik olmadığını göstermektedir. Tüm bunlarda hem kız ve erkek çocuklar arasında hem de zengin ve fakir sınıf arasında, çocukların eğitiminde önemli farklılıklar olmasına neden olmuştur.

Atina'da boşanmalarda da kadın ve erkek arasında önemli farklılıklar görülürdü. Evliliğin asıl amacının ailenin mirasını devam ettirecek erkek çocuklar doğurmak olan Atina'da, çocukların nikâhlı evlilikten doğmaları gerektiğinden ve babalığın ispatını sağlayan bugünkü yöntemler olmadığından gelinin bakire olmaması, erkek çocuk doğurmaması boşanma sebebiydi¹⁴⁵. Kadınlar ise sadece kocalarının toplum içinde utanç verici davranışları varsa boşanabilirlerdi. Atina'da evli bir kadının

¹⁴¹ Gates, *Antik Kentler, Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, 355.

¹⁴² Barry B. Powell, *Klasik Mitoloji*, Çev. Sinan Okan Çavuş (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018), 58.

¹⁴³ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 172.

¹⁴⁴ Gözlü, "Antik Yunanda Polis Öncesi Bir Sosyo- Ekonomik Formasyon: Oikos", 274.

¹⁴⁵ Robert Garland, *How to Survive in Ancient Greece* (Havertown: Pen and Sword History, 2020), 59.

zina yapması hem ahlaki hem de politik açıdan zararlı olduğundan zina ağır bir suç olarak kabul edilir, böyle bir durumda kadınlara da çeşitli cezalar verilirken, erkeklerin evlilik dışı ilişkiler yaşamasına izin verilirdi¹⁴⁶. Atinalı kadınların hayatın her aşamasında erkeklere göre ikinci planda kalarak daha az hakka sahip oldukları ve hayatlarının hiçbir aşamasında çok fazla söz sahibi olamadıkları görülmektedir.

İşte daha doğdukları andan itibaren cinsiyet eşitsizliğinin görüldüğü bir aile yapısı içerisinde, cinsiyetçi bir toplumda doğup büyüyorlardı. Cinsiyet ayrımı hayatlarının her aşamasında görülen Atinalı çocuklar, küçük yaşlardan itibaren bu ayrıma göre eğitiliyorlardı.

Antik Yunan kadınları hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar, arkeolojik buluntular ve antik yazılı kaynaklardır. Antik yazarların eserlerinden Antik Yunan toplumundaki kadınların yaşamları hakkında alınan bilgilerin genellikle erkek bakış açısıyla yapılmış olmasından, taraflı bir şekilde yazılmış olabileceği ve kadın bakış açısını içermediği unutulmamalıdır.

3.1.2. Atina'da Aile Yapısı İçinde Çocuğun Yeri

Erkeğin egemen olduğu, kadının kocasını seçemediği Atina toplumunda çocuğun aile içinde önemli bir yeri vardı. Aile bağlarını güçlendirdiğine inanılan ve insanın soyunun devam etmesini sağlayan çocuğa büyük önem verilir, çocuğun aileye ve topluma bolluk ve bereket getirdiğine inanılırdı¹⁴⁷. Atina toplumunda çocuğu olmayanlar ve bekârlar tanrılar tarafından seilmeyen kişiler olarak düşünülür, çocuğu olmayan kişiler önemli makamlara getirilmezdi¹⁴⁸.

Günümüzde olduğu gibi Atina toplumunun da geleceği olarak düşünülen çocukların sağlıklı olmaları istendiğinden, çocuk sahibi olmanın yaşla bağlantısı olduğuna inanılırdı. İleri yaşlarda çocuk sahibi olmanın zararlı olabileceği düşünülerek, hem fiziksel hem de zihinsel olarak en sağlıklı oldukları zamanlar olan kadınların 40 yaşını, erkeklerin de 55 yaşından önce çocuk yapmaları gerektiğine inanılırdı¹⁴⁹. Baba ile çocuklar arasında ki yaş farkının da, baba ile çocukların arasında

¹⁴⁶ Albayrak, *Kadın Olmak, İslam, Gelenek, Modernite ve Ötesi*, 13/ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 213. / George Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, Çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Payel Yayınları, 1990), 237.

¹⁴⁷ Hatice Erdemir Palaz, Halil Erdemir, “Antikçağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek”, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, 2. Cilt (Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, 2012), 644.

¹⁴⁸ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 47.

¹⁴⁹ Platon, *Devlet*, 133.

ki saygıyı kaybetmemesi ve aile içi ilişkilerin bozulmaması için çok yakın ya da çok uzak olmamasına önem verilirdi¹⁵⁰.

Atina'da ailesinde bir çocuğun doğumdan sonra büyütülüp, büyütülmemesine baba karar verirdi. Baba tarafından istenmeyen çocuklar, başka birinin alıp onları büyütmesi için yol boyları, tapınak merdivenleri gibi yerlere bırakılırdı¹⁵¹. Babaları tarafından aileye kabul edilmeyen yeni doğan bebekler, hastalıklıysa uzak bir yerde ölüme terk edilirken, diğer nedenlerden dolayı bakılmayacak bebekler başkaları büyüksün diye herkesin görebileceği bir yere bırakılırdı¹⁵². Bebek evden uzaklara bırakıldığında bazen yanına sonradan tanınmasını sağlayacak işaretler bırakılır, ama bebek kimse tarafından bulunmazsa ölüme terk edilmiş olurdu¹⁵³.

Baba yeni doğan çocuğun hastalıklı olması, özürlü olması, ailede çocuk bulunması, ekonomik durumunun olmaması gibi nedenlerle doğumdan sonraki birkaç gün içerisinde çocuğu aileye kabul etmeyip bırakabilirdi¹⁵⁴.

Atina ailesinde, oikos için en önemli kişi olarak kabul edilen kyriosa yaşlılığından ölümüne kadar oğulları, erkek torunları ve torunlarının oğulları bakardı. Atina'da aile mirasının devamı için erkek çocuğa çok önem verilirdi¹⁵⁵. Atina toplumunun inancında erkekten daha sonra yaratıldığı düşünülen kadın ise erkekten daha alt seviyede yer alarak, erkeklere göre ikinci planda kalırdı¹⁵⁶. Ayrıca mirasın ve soyun devamını sağlayamayıp ailesini temsil edememesi, evleneceği zaman ailesi için maddi yük olan drohamayı alması, ailelerine, topluma ve devlete erkek çocuklar kadar yararı olmadığının düşünülmesi gibi çeşitli nedenlerden erkek çocuğun doğumu aileyi daha çok sevindirirken çoğunlukla kız çocukları doğumdan sonra oikosa kabul edilmezdi. Sadece zengin ailelerin evlerinde birden fazla kız çocuğu bulunurdu¹⁵⁷.

Çok küçük yaşlarda evlendirilerek kız çocukları, ailesinden ayrılarak, kocalarının evine getirilir ve en baştan yeni bir hayata başlarlardı¹⁵⁸. Antik Yunan'da

¹⁵⁰ Aristoteles, *Politika*, 227-228.

¹⁵¹ Martin, *Eski Yunan, Tarih Öncesinden Helenistik Çağa*, 18.

¹⁵² Söğüt, "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat", 19.

¹⁵³ Eco, *Antik Yunan*, 664.

¹⁵⁴ Erdemir – Erdemir, "Antikçağ'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek", 644.

¹⁵⁵ Rawson, *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*, 338.

¹⁵⁶ Evren Şar İşbilen, Derya Çığır Dikyol, "Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğine Tarihten Bir Örnek: Antik Yunan", *Turkish History Education Journal* 7/1 (2018), 97.

¹⁵⁷ Lesley A. Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History* (London and Newyork: Routledge, 2012), 91.

¹⁵⁸ Garland, *Daily life of the ancient Greeks*, 98.

ev dini ve atalar kültü inancından dolayı tapınılan şeyler evden eve değişiyordu. Bir kişinin iki ocağa ve iki ayrı ataya aynı anda tapınması söz konusu olmadığından, evlilikle birlikte genç kızlar yaşadığı yerden, dinine kadar her şeyi değiştirirdi. Her biri kendine özgü bir dine ve tanrılara sahip olan ailelerin tapınma kültürünü, erkek çocuklar devam ettirebilirken, evlendiği gün kocasının dinine geçen kız çocuklarının devam ettirememiştir. Atina'da kız çocuklarının ikinci plana atılma nedeninin en önemli nedenlerinden biride bu durumdur¹⁵⁹.

Erkek çocuklarının doğumunun sevinçle karşılanırken, kız çocukların doğumunun çokta sevinçle karşılanmaması günümüzde de bazı toplumlarda hâlâ görülmektedir. Atina'da kadın ve erkek arasında görülen cinsiyet ayrımı daha çocuğun doğumuyla başladı. Büyük ihtimalle Atina'da doğduğu andan itibaren toplumun geleceği olarak görülen, hep el üstünde tutularak, ön planda olan erkek çocuklar, daha baskın, söz sahibi olan bireyler olarak yetişirken, ikinci planda tutulan kız çocukları, özgüvensiz, sessiz sakın bir şekilde yetişirlerdi. Küçük yaşlardan itibaren bu şekilde yaşaması öğretilen kız çocukları, hiçbir zaman haklarını savunamadıklarından, erkeklerle aynı haklara sahip olamamış, erkeklerle beraber eşit bir eğitim bile alamamışlardır.

Günümüzde de mavi rengin erkekle, pembe rengin kız çocuklarıyla ilişkilendirilmesi, Atina'da da farklı bir şekilde görülürdü. Kadın doğum yaptığında çocuk erkekse evin kapısına zafer sembolü olan zeytin dalı, çocuk kız ise yün asılırdı. Böylece kadın ve erkek arasındaki iş bölümü daha doğuştan yapılır, zafer sembolüyle erkeğin sosyal, siyasal hayata katılacağı, yün sembolüyle de kadının dokumayla uğraşacağı düşüncesi, Atina toplumu içinde iş bölümüne bağlı cinsiyet eşitsizliğinin daha doğar doğmaz başladığının bir örneğiydi¹⁶⁰.

Atina'da yasal olmayan evlilik dışı doğan çocuklar mirasçı olma gibi hukuki haklardan yararlanamaz, yetişkin bir birey olduğunda vatandaş sayılamaz ve vatandaşlık haklarından yararlanamazdı¹⁶¹. Yine aile içinde erkek ve kız çocuk arasında görülen önemli farklılıklardan biri, Atinalı kız çocuk doğduğunda, ailesi tarafından yetiştirilse bile daha sonra evlilik öncesi cinsel ilişki yaşaması sonucunda,

¹⁵⁹ Albayrak, *Kadın Olmak, İslam, Gelenek, Modernite ve Ötesi*, 136.

¹⁶⁰ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 284.

¹⁶¹ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 163.

genç kız babası tarafından köle olarak satılabilirdi. Böylece genç kız, Atinalı özgür bir kadın statüsünden köle statüsüne düşebilirdi¹⁶².

Atina’da hem çocuğun meşru bir evlilik sonucu doğduğunu kanıtlayarak oikosa kabul etmek hem de inanışlarına göre doğum yaptığında kirli olarak düşündükleri kadının pislikten arındırılması için, çocuğun doğumundan sonraki beşinci, yedinci, onuncu ve kırkıncı günlerde çeşitli kutlamalar yapılırdı¹⁶³. Bu yapılan kutlamalardan biri, çocuğun doğumdan sonra ki beşinci günde yapılan Amphidromia ritüeliydi. Baba tarafından aileye kabul edilen bebek aile içinde yapılan kutlamayla evin ocak başına getirilir ve oikosa resmen kabul edilirdi. Ateş bu dönemde arıtıcı olarak bilindiğinden, doğumdan sonra oluşan kirliliğin yok edilmesi ve çocuğu ocak Tanrıçası Hestia'nın koruması altına almak için bu ritüel ocak çevresinde yapılırdı. Bu ritüel kız erkek, zengin fakir ayrımı olmadan bütün çocuklar için yapılır, tanrılara şükran amaçlı kurban kesilirdi¹⁶⁴. Yunan düşüncesinde ocak kültü ve çocukların isimlendirilmesi inancı vardır. Ev sarar, ocak doğurur, ateş her gün doğar, sözleri, babanın, annenin ve kanuna uygun bir şekilde dünyaya getirilen çocukların simgeleri idi¹⁶⁵.

Maddi durumu daha iyi olan aileler onuncu günün akşamında dekate adı verilen ikinci bir kutlama daha yaparlardı. Çocuk adını çoğunlukla bu aile içi kutlamaları sırasında alırdı¹⁶⁶. Bu törende isim verilen çocuk artık terk edilemezdi. Böylece evlilik sözleşmesi altında yapılan yasal eşten olduğu ilan edilen çocuğun doğumu resmi kayıtlara işlenirdi. Çocuğun adının kayıtlarda diğer kişilerden ayırt edilebilmesi için yanına baba adı yazılıp, ait olduğu ailenin soyu belirtilirdi¹⁶⁷.

Atinalı bebek oikosun bir üyesi olarak kabul edildikten sonra Apatouria adı verilen ritüelle daha geniş bir akrabalık grubuna tanıtılır, çocuğun adı kendi aile kütüğüne yazdırılırdı¹⁶⁸. Bu ritüelde kız çocuklarının tanıtılıp tanıtılmadığı tam olarak bilinmemekle birlikte çocuğun meşru bir evlilik sonucu doğduğunu kanıtlamak amaçlı kız çocukları da tanıtılmış olabilir. Aslında günümüzde de, geçmişten günümüze kadar gelen bebekler için yapılmış benzer törenler bulunmaktadır. Bölgeden bölgeye

¹⁶² Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, And Slaves: Women in Classical Antiquity*, 57.

¹⁶³ Duby – Perrot, *Kadınların Tarihi Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 367.

¹⁶⁴ Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, 7.

¹⁶⁵ Akyüz, “Eski Yunan’da Çocuk ve Çocuk Eğitimi”, 1225.

¹⁶⁶ Mark Golden, *Children and Childhood in Classical Athens* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015), 20.

¹⁶⁷ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 53.

¹⁶⁸ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 68.

farklılık gösteren bu törenler; bebeğimizin adını koyarken, kırkı çıktığında, saçını ilk kez kestiğimiz de ve ilk dişi çıktığında gibi çeşitli şekillerde kutlanmaktadır. Günümüzde hepsinin kendine has kuralları olan ve bölgeden bölgeye farklılık gösteren bu törenlerde bazen eğlenilir, bazen mevlit okutulur, bazen de yemekler dağıtılmaktadır.

Atina'da bazı inançlara bağlı olarak çocukların katıldığı ritüeller de vardı. 3 yaşına gelen çocuklar her yıl ilkbaharda tanrı Dionysos adına kutlanan Anthesteria (choen) festivaline katılırlardı. Çocukların bu festivale katılımıyla ilgili çeşitli görüşler vardı. Atina ve Sparta arasında gerçekleşen Peleponnesos savaşları sırasında (MÖ 431-404) hem savaştan hem de ülkede görülen veba salgınlarından dolayı çok sayıda yetişkin erkek vatandaş hayatını kaybetti. Bu nedenle de bebeklikten yeni çıkmış yaklaşık 3 yaşlarında festivale katılan çocuklar Atina'nın azalan nüfusuna karşın geleceğe yönelik umudu ifade ediyorlardı. Bu nedenle de bu festivalin bebeklikten yeni çıkmış çocukların salgından korunması için yapıldığı düşünülmektedir. Bu ritüel hayatta kalmanın, bebekliği geride bırakmanın ve bir sonraki erken çocukluk yaşam evresine geçişin sembolik işaretidir. Aynı zamanda bu festivale katılımın vatandaşlık kazanmayla bağlantılı olduğuna dair bir görüş bulunsa da Beaumont festivalin Atina toplumunun tüm kesimini vatandaşlar, özgür erkekler, köleler, yetişkinler, çocuklar, hatta ölümler dâhil kapsadığından bunun imkânsız olduğunu söyler. Beaumont'a göre Amphidromia ile bebek aileye resmi olarak kabul edilirken, Apaturia ile de bebek daha geniş bir akrabalık grubuna tanıtılırdı. Anthesteria ise artık bebeklikten çıkmış çocuk için yapılan ilk ritüel olması açısından önemliydi¹⁶⁹. Burada belli bir yaşa gelen çocuklara şarap içirilir, üzerinde çocukluk dönemine ait tasvirler bulunan küçük testiler verilir, bu testilerin bebeklik günlerinin sona ermesini simgelediği de düşünülürdü¹⁷⁰. Bazı kaynaklarda Atina'da durumu iyi olan ailelerin, çocukları konuşup söyleneni anlamaya başladıkları yaklaşık üç yaşlarında eğitilmeleri için ücretli kölelere verilirlerdi. Bu ritüelle artık bebeklik dönemi biten erkek çocuklar, bu ritüellerden sonra ücretli kölelerin eğitimine verilmiş olabilir.

¹⁶⁹ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 74-76.

¹⁷⁰ Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, 10./Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 53.

Atina'da babanın ölümüyle aile mirası erkek çocuğa geçer, erkek çocuğun olmaması durumunda bu yetki babanın evlatlığına veya en yakın erkek akrabasıyla evlenmek zorunda olan kız çocuğu vasıtasıyla toruna geçerdi. Kızı evlendiğinde oikostan ayrılacağı için, baba kızına miras bırakamazdı. Yine erkek varisin olmaması halinde miras amcasına, amcasının oğluna kalırdı¹⁷¹. Erkek çocuğun olmaması durumunda mirasın yabancıya gitmemesi için kızlar çoğunlukla babanın erkek kardeşiyle evlendirilirlerdi. Epikleroi olarak adlandırılan bu kızlara miras bırakılmış olsa da bunlar sadece mirası, doğuracakları erkek çocuklara aktarabilirlerdi. Babası öldüğünde evli olan bu kız evliyse ilk kocasından doğan oğlu varsa bu çocuk mirasçı olurdu. Babası öldüğünde evli olan mirasçı kadının eşinden erkek çocuğu yoksa bu kadın kocasından boşanarak bir aile üyesiyle evlenirdi¹⁷². Antik dönemde kız çocuklarına toprak verilmesi de, kız çocuklarına evlenecekleri zaman mirastan kendi haklarına düşen payın *drahoma* adı verilen çeyiz yoluyla nakit olarak verildiği düşünülürdü¹⁷³. Atina ailesinde çiftliği idare etmekle görevli olan babanın işlerine erkek çocuk, annenin işlerine de kız çocuk ve kadın köleler yardım ederdi¹⁷⁴. Buradan çocuklar arasında iş konusunda da cinsiyet ayrımı yapıldığı, erkek çocukların babalarına yardım ederken, kız çocukların annelerine yardım ettikleri görülmektedir.

Atina'da erkek çocuklar oikosun bütünlüğünün bozulmaması için evlendiğinde babanın oikosun da kalırken, kız çocuğu evlendiğinde, kocasının ailesiyle birlikte yaşar, kadın zengin aileden biriye, kocası kadının oikosunda yaşayabilirdi¹⁷⁵.

Yukarıda anlatılanlara baktığımızda, ailenin çok önemli olduğu Atina'da çocuklar, günümüzde de hala bazı toplumlarda olduğu gibi küçük yaşlardan itibaren evin içinde her konu da söz sahibi olan otoriter konumda ki bir baba ve evde nerdeyse köleden farklı olmayan, erkeklere göre ikinci plana atılmış, pasif bir anneyle büyüdü. Ev işlerinde de kız çocuklarının annelerine, erkek çocukların babalarına yardım ederek küçük yaşlardan itibaren bu cinsiyetçi yaklaşımla yetiştirilen kız ve erkek çocuklar arasında ki kardeş ilişkileri de büyük ihtimalle çokta sağlam değildi.

Atina vazoları üzerindeki betimlemeler, edebi metinler ve yapılan kazılar sonucu ele geçen oyuncaklar çocukların yaşamıyla ilgili önemli bilgiler verse de,

¹⁷¹ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 163.

¹⁷² Rawson, *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*, 339.

¹⁷³ Pomeroy, *Spartan Women*, 107.

¹⁷⁴ Söğüt, "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat", 18.

¹⁷⁵ Gözlü, "Antik Yunanda Polis Öncesi Bir Sosyo- Ekonomik Formasyon: Oikos", 273.

kaynaklar Atina oikosun da çocuklar için ayrılmış özel odaların varlığından bahsetmemektedir. Ancak kadın ve erkek arasında belirgin şekilde cinsiyet ayrımının görüldüğü Atina'da, evler gerçekten de kadın ve erkek mekânları olarak ayrılmışsa bu durum kız ve erkek çocuklar arasında önemli ayrımlara neden olmuştur. Çünkü evlerde çocuklar için ayrılmış ayrı odalar bulunmasa da sohbetlerin yapıldığı ve siyasi konuların konuşulduğu, kız çocuklarının giremediği düşünülen andronlar, erkek çocuklar için önemli bir eğitim mekânlarıdır. Böylece çocukların ev içinde ki eğitim alanları da birbirinden ayrılarak farklılaşmıştır. Aynı zamanda bu ayrım çocukların evin içinde rahat hareket edemediklerini, özellikle de kız çocuklarının evin içinde bile yaşam alanları kısıtlanarak, erkek çocuklarıkinden ayrılmış olabileceğini gösterir. Böyle bir kısıtlamayla erkekler daha rahat bir şekilde yaşarken, kadınlar evin içinde bile daha basit ve sınırlı şekilde yaşamışlardır.

Atina'da daha çocukluk döneminde, toplumsal ve kültürel bazı yargılar nedeniyle aile ve toplum tarafından, kız çocuğuna, erkek çocuklardan daha az imkân verildiği görülmektedir. Günümüze kadar geçen zaman içerisinde çocuk haklarıyla ilgili önemli çalışmalar yapıp, çocuklar arasında hiçbir ayrım yapılmadan eşitlik sağlanmak istense de kız çocukları hala erkek çocuklarına göre geri planda kalmaktadır.

3.2. Sparta'da Aile Yapısı İçinde Kadının ve Çocuğun Yeri

3.2.1. Sparta'da Aile Yapısı İçinde Kadının Yeri

Sparta'nın varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan askeri yapı hem erkeklerin hem de kadınların yaşam koşullarını belirliyordu. Toplumun kadına bakışı Atina'dan daha farklı olan Sparta'da da kadının en önemli görevi devletin devamı için erkek çocuklar doğurmaktı. Üç ya da daha fazla erkek çocuğu olan kadınlara özel ayrıcalıklar verilirdi¹⁷⁶. Bu nedenle de evliliğe önem verilen Sparta'da da devlet tarafından evlilik kurumuna bazı düzenlemeler getirilerek, evlilik kanun tarafından hem kadın hem de erkekler için mecbur tutulur, evlenmeyenler cezalandırılırdı. Sparta'da da Atina'da olduğu gibi Spartalı erkekler, kendisi gibi Spartalı kadınla evlenirdi. Plutarkhos, bu dönemde bekârlık hoş karşılanmadığından, hatta bekâr erkeklerin yılda bir defa güçlü kadınlarca dövüldüğünden böylelikle bekâr erkeklerin, evliliğe zorlanmış olabileceğinden bahseder. Bekârlar, gymnopedia denen çıplak gösterileri seyretmeye gelemesler ve kışın yöneticiler tarafından kentin meydanında

¹⁷⁶ Albayrak, Kadın Olmak, İslam, Gelenek, Modernite ve Ötesi, 143.

çıplak olarak dolaştırılarak cezalandırılır ve yasalara uymadıkları için cezalandırıldıklarını belirten bir türkü söylerlerdi. Üstelik gençler tarafından kendilerinden büyüklere gösterdikleri saygı bekârlara gösterilmezdi¹⁷⁷.

Herodotos Sparta'da ki kızların kiminle evleneceğine Atina'daki gibi babalarının karar verdiğini söyler. Ancak bir baba, kızının kiminle nişanlanacağını açıklamadan ölürse Atinalılardan farklı olarak babası ölen Spartalı kız, babasının mirasçısı olarak mülk sahibi olabilirdi. Bu durum, Spartalı kadınların diğer konularda olduğu gibi, evlilik konusunda da Atinalı yaşlılarına göre daha iyi şartlarda olduğunu gösterir¹⁷⁸. Sparta kökenli olmayanlar vatandaşlığa kabul edilmediğinden, Atinalılardan farklı olarak Spartalılar hiçbir zaman yabancılarla evlenmedi ve her Spartalı ebeveynden doğan çocuk Sparta vatandaşı olarak kabul edildi¹⁷⁹.

Kardeşsiz, babasız olan Atinalı kadın babasının en yakın akrabasıyla genellikle amcasıyla evlenmek zorunda kalırken, Sparta'da aile malının erkeklerden gelen çocuklara geçmesini sağlayacak bir sistem olmadığından, Atina'da olduğu gibi Sparta'da miras kalan kadın en yakın akrabayla evlenmek zorunda değildi¹⁸⁰. Atina'da evlenirken kadına drohoma adı altında verilen ve erkek kardeşlerine düşen payın çok altında olan miras hakkı, Sparta'da ki kadınlara erkek kardeşine düşen payın yaklaşık yarısı kadar (beşte ikisi kadar) verilirdi. Atina'da kadınlar miras sahibi olamazlar, sadece mirası oğullarına aktaran bir aracı olarak kullanılırlarken, Spartalı kadınlar, miras sahibi olabilir ve mülklerini kontrol edebilirlerdi¹⁸¹.

Aristoteles, Sparta'da ki kadınların oikosun sınırları içine sıkıştırılmadan yaşadıklarını söyleyerek bu durumdan şikâyet ederdi¹⁸². Aristoteles Spartalı kadına mülk üzerinde tanınan bu hakkı da eleştirerek durumun hem şehrin mutluluğu için hem de anayasanın amaçlarına ulaşması için zararlı olduğunu savunurdu. Aristoteles'e göre Spartalı erkekler, Atinalı erkeklerden farklı olarak kadınlar üzerinde baskı kuramıyorlardı. Atinalı kadınlar, evlenirken kendisine çeyiz olarak verilen ve

¹⁷⁷ Nigel M. Kennel, *The Gymnasium Of Virtue* (London: University of North Carolina Press, 1995), 133./ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 36.

¹⁷⁸ Çelebi, "Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları", 125.

¹⁷⁹ Pomeroy, *Antik Yunan 'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 123.

¹⁸⁰ Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, 238./ Pomeroy, *Spartan Women*, 115

¹⁸¹ Pomeroy, *Spartan Women*, 115./ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 214.

¹⁸² Albayrak, *Kadın Olmak, İslam, Gelenek, Modernite ve Ötesi*, 143. / Aristoteles, *Politika*, 54-55.

yönetiminin kocasının kontrolünde olduğu bir mülke sahipken, Spartalı kızların çeyizleri daha büyüktü ve yönetimi Spartalı kadınlara aitti¹⁸³.

Sparta’da eğitimin bir parçası olarak görülen evlilikte, erkekler evlilik yaşına ulaşan ergen kadını kaçırarak evlenirlerdi. Bu kaçırarak evlenilmesinin önceden planlanmış bir ritüel olabileceği düşünülmektedir. Eğitimleri boyunca gizlenmek, hırsızlık yapmak konularında eğitilen Spartalı gençler evlenirken de bu eğitimleriyle bağlantılı olarak kaçırarak evleniyor olabilirler¹⁸⁴. Devletin aile ilişkilerine bile müdahale ettiği Sparta’da, erkekler evlendikten sonra bile ev dışında bir yaşam sürerek devletin yararı için eğitimlerine devam ederdi. Sparta’da damat ilk gecenin ardından kışlasına geri dönerek, kışlada uyur, daha sonraları eşler sadece çocuk yapmak için bir araya gelirlerdi. Otuz yaşına kadar eşleriyle birlikte yaşamayan erkekler, evlendikten sonra geceleri eve gizlice gelip eşiyile beraber olduktan sonra tekrar arkadaşlarıyla birlikte yaşadığı yere dönerdi. Erkekler isterlerse otuz yaşından sonra geçimini sağlayacağı toprağı alarak eşiyile birlikte yaşayabilirlerdi. Ancak artık evde eşiyile birlikte yaşasalar da sonraki otuz yıl boyunca, yemeklerini arkadaşlarıyla birlikte ortak sofralarda yemek zorundaydılar¹⁸⁵. Pomeroy’a göre Sparta’da damat otuz yaşına kadar ev dışında yaşamak zorunda olduğundan, Spartalı kadınlar evlenir evlenmez ailesinden, evinden, hayatından ayrılmamış, hamile kaldığında ayrı bir eve çıkmışlardı. Eşleri belli bir yaşa kadar ev dışında bulunan Spartalı kadınlar, çocuklarını tek başına büyütüp, evlerini de kendileri yönetmişlerdi. İşte Pomeroy, bu nedenlerden dolayı Spartalı kadınların, daha büyük yaşlarda evlenmiş olabileceğini düşünülmektedir¹⁸⁶. Uzun yıllar böyle süren evlilikte, bazen erkekler gündüzleri eşlerinin yüzünü hiç göremeden bir kaç çocuk sahibi olurlardı¹⁸⁷.

Sparta’da kadınlar, eşleri belli bir yaşa kadar askeri eğitim ve savaş için evin dışında bulunduğundan, erkeklerin çoğu işini kendileri yaparlardı. Böylece Spartalı kadınlar Atina’da olduğu gibi evin sınırları içine hapsedilmedi. Ayrıca Atinalı kadınlar, dokuma yaparak ev içi ekonomiye yardımcı olurken, Sparta’da ki kadınlar Atina’da olduğu gibi dokuma ve ev işleriyle ilgilenmez, bu işler köleler tarafından

¹⁸³ Çelebi, “Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları”, 125.

¹⁸⁴ Pomeroy, *Spartan Women*, 62.

¹⁸⁵ Pomeroy, *Women’s History and Ancient History*, 143.

¹⁸⁶ Pomeroy, *Spartan Women*, 64.

¹⁸⁷ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 37./ Rawson, *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*, 340.

yapılırdı. Gündelik hayatlarında daha fazla söz sahibi olan Spartalı kadınlar, Atinalı kadınlara göre çok daha özgür yaşarlardı¹⁸⁸.

Sparta'nın sosyal yapısı Atina'dan oldukça farklıydı. Bilgilerin oldukça kısıtlı olduğu Sparta oikosu da büyük ihtimalle toplumun içinde bulunduğu bu yapıya bağlı olarak şekillenmekteydi. Pomeroy'a göre, Sparta evi Atina'ya göre daha sade, plan olarak daha basit ve Atinalıların evlerine göre daha kötü durumdadır¹⁸⁹. Sparta'da kadınlar ve erkekler arasında Atina'da olduğu gibi belirgin bir cinsiyet ayrımı olmaması, Sparta'nın içinde bulunduğu durumdan dolayı erkeklerin 30 yaşına kadar ayrı kışlalarda uyuyup, yemeklerini de evde değil dışarda ortak sofralarda yemesi gibi nedenlerden büyük ihtimalle Spartalı evlerde andron adı verilen ayrı bir oda yoktu. Yani ev içinde kadın ve erkek alanları birbirinden ayrılmamıştı.

Kadının cinsel özgürlüğünün kocasına bağlı olduğu Sparta'da da zina konusunda herhangi bir cezaya rastlanmamıştır. Aristoteles'in Spartalı kadınlar hakkında söylediklerinden buradaki kadınların cinsel anlamda özgür oldukları ve zinanın bir suç olmadığı düşünülmektedir¹⁹⁰. Sparta'da en büyük amaç devlete sağlıklı erkek çocuklar doğurmak olduğundan, Spartalı vatandaşların karılarını kıskanması doğru bulunmazdı. Plutarkhos'a göre Spartalı erkekler, soylarının devamı için eşlerinin başka erkeklerden çocuk sahibi olmasına izin verirdi¹⁹¹. Bekâr bir erkek bir kadından çocuk sahibi olmak isterse, koca karısının da rızasını alarak, sevdiği saydığı bir gencin eşiyle birlikte olmasına izin verir ve bu birliktelikten doğan çocuğa da kendi öz çocuğu gibi bakardı¹⁹². Lykurgos'a göre çocuklar babalarının değil, şehrin çocuklarıydılar. Bunun içinde çocukların en iyi vatandaşların çocukları olması istenirdi. Bu konudaki yasakları geri kafalılık olarak görürlerdi¹⁹³. Sparta'da doğumda ölen kadınlar savaşta ölen erkekler gibi devlet hizmeti yapmış kabul ediliyordu. Bu durumda anneliğe verilen değeri göstermektedir¹⁹⁴.

Spartalı kadınlar, eşlerini kendileri seçebilen, babalarının mirasçısı olabilen, toprak ve mülk edinme haklarına sahip, ülke ile ilgili kararlar alınırken eşleri

¹⁸⁸ Yalazı - Küçükler, "Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım", 62.

¹⁸⁹ Sarah B. Pomeroy, *Families in classical and Hellenistic Greece: representations and realities*, (New York: Oxford University Press, 1998), 58.

¹⁹⁰ Çelebi, "Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları", 125.

¹⁹¹ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 186. / Cartladge, *The Spartan's: An Epic History*, 160.

¹⁹² Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1226.

¹⁹³ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 37.

¹⁹⁴ Pomeroy, *Spartan Women*, 71. / Akarsu, "Spartalı Çocukların Askeri Eğitimi", 1253.

tarafından fikirleri alınan kadınlardı. Sparta’da miras dağılımı gibi konulardan anlaşıldığı kadarıyla Atina’da ki kadar belirgin bir cinsiyet ayrımı olmasa da erkekler ve kadınlar arasında tam bir eşitliğin olmadığı Sparta’da kadınlar, toplumun da etkin bir üyesiydiler¹⁹⁵.

Kadının ve çocukların aile içindeki konumları, toplum tarafından verilen değer, yapılan evlilikler her iki şehir devletinin kendi yapısına göre şekillendiği görülmektedir. Toplumların gelenekleri, görenekleri, kültürleri gibi sosyal ve politik yapılarında görülen farklılıklar kadın ve erkeğe yüklenen rollerin farklılaşmasına neden olduğundan bu durum çocukların eğitimlerinin farklılaşmasına da neden olmuştur.

3.2.2. Sparta’da Aile Yapısı İçinde Çocuğun Yeri

Antik kaynaklara göre, Sparta’da çocuğun yaşayıp yaşamamasına ya da aileye katılımına devlet karar verirdi. Bebekler doğar doğmaz babaları tarafından Leskhe denilen ve yaşlılardan oluşan meclise götürülerek sağlık muayenesinden geçirilir, sağlıklı olduklarına karar verilen bebeklerin yaşamasına izin verilirken, sağlıksız oldukları düşünülenler Taygetos Dağındaki Apothetae adı verilen uçurumdan aşağı atılırlardı¹⁹⁶. Sparta’da bir çocuğun sağlam olduğunu anlamak için, çocuk doğunca kadınlar tarafından şarapla yıkanır. Şarapla yıkanan çocuk eğer hastalıklı ise saf şarabın etkisiyle ölürdü. Çünkü Sparta anlayışına göre, doğuştan hastalıklı olan çocuğun yaşaması devletin çıkarları için uygun değildi¹⁹⁷. Sparta’da yaşaması için çocuğun sağlıklı olması yeterli olduğundan büyük ihtimalle bebek doğduktan sonra Atina’da olduğu gibi kız ve erkek bebekler arasında ayrım yapılmadan bu incelemeler bütün çocuklar geçirilirdi.

Sparta’da çocuk, her şeyin üstünde yer alan devletin devamlılığını sağlamak için temelde yer aldığından, doğduğu andan, ölene kadar her şeyi devlet kontrolündeydi. Sparta’da önemli olan sağlıklı, güçlü, kuvvetli çocuklar dünyaya getirmektir¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1973), 440./ Akarsu, “Sparta’lı Çocukların Askeri Eğitimi”, 1253.

¹⁹⁶ Babür Mehmet Akarsu, “ Sparta’lı Çocukların Askeri Eğitimi”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, 2. Cilt (2016), 1249.

¹⁹⁷ Richard Talbert, *Plutarch: on Sparta* (London: Penguin Books Ltd. 2005), 64. / Akyüz, “Eski Yunan’da Çocuk ve Çocuk Eğitimi”, 1226.

¹⁹⁸ Akyüz, “Eski Yunan’da Çocuk ve Çocuk Eğitimi”, 1226.

Miras dağılımının da Atina'dan farklı olduğu Sparta'da kız çocuğu erkek kardeşinin aldığı mirasın yaklaşık yarısını alabiliyordu veya erkek çocuğu olmayan bir oikosun kız çocuğu tüm aile varlığını miras olarak alabiliyordu. Atina'da ise kadınlar sadece mirasın aktarıcılarıydılar¹⁹⁹.

Spartalı bir çocuk için de eğitiminin başladığı ilk yer olan aile önemliydi. Sparta'da babanın evin dışında bulunmasına neden olan askeri yapının, aile yapısını da etkilediği görülmektedir. Babanın sürekli ev dışında bulunması kadın ve erkek arasında belirgin bir cinsiyet ayrımı oluşumunu önlemiştir. Sparta ailesinde çocuklar, Atina'da ki gibi otoriter bir babanın yerine hem ev içi hem de ev dışı görevleri yapan, çocukları için pasif olarak görülmeyen bir anneyle büyürlerdi. Böylelikle Atina'dan farklı olarak annenin babaya göre geri plana atılmadığı Sparta'da erkek ve kadın arasında belirgin şekilde görülmeyen ayrım, büyük ihtimalle erkek çocukla kız çocuk arasında da oluşmadı. Erkek çocuklara ileride ki savaşçılar olacaklarından, devletin devamlılığı için ne kadar önem verilirse, kız çocuklarına da ileride yine devletin devamlılığı için erkek çocuk doğuracak ve bu devletine bağlı olan savaşçıları yetiştirecek anneler olacağından erkek çocuklar kadar önem verilirdi.

Hem Atina hem de Sparta'da toplumsal yaşam ve aile içerisinde kadına verilen değerin çeşitli nedenlerle farklılaştığı görülmektedir. Bu durum da çocuk sahibi olma da, çocuğun doğumdan sonra aileye katılıp katılmamasında, eğitiminde toplumların kendine göre farklı inançları ve kuralları olduğu görülmektedir. Çocuklar da doğdukları andan itibaren toplumlarının bu kurallarına uyularak farklı şekillerde eğitilmişlerdir.

---

¹⁹⁹ Pomeroy, *Spartan Women*, 115.

IV. BÖLÜM

ATİNA VE SPARTA'DA ERKEK ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

4.1. Atina'da Erkek Çocukların Eğitimi

4.1.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim

En eski zamanlardan günümüze kadar olduğu gibi Atina ve Sparta'da da çocuklar doğdukları andan itibaren kendi yaşadıkları toplumun geleneklerine, göreneklerine ve dini inanışlarına göre gelecekteki rollerine uygun karakterleri kazanmak için ilk olarak evde eğitilmeye başlarlardı²⁰⁰.

Erkek olsun kız olsun, çocuğun ilk altı yaşına kadar bakımı ve eğitimi anne ve kadın hizmetçiler tarafından yapılırken, baba bu dönemde çocukların bakımında ve eğitiminde onlara yardımcı olmazdı²⁰¹. Atinalı anne, çocuğu yedi yaşına gelip okul eğitimine başlayana kadar çocuğa yol göstererek, onun birtakım beceriler kazanmasına yardımcı olurdu. Örneğin, bu dönemde bebekler için pişmiş topraktan yapılmış lazımlık veya yüksek oturaklar kullanılırdı. Bu lazımlıklar yüksek bir ayak üzerine oturtulmuştu. Yan kısımlarında bebeğin bacaklarının yerleştirildiği bir bölüm bulunur, çocuğunu tuvalet kültürü konusunda anne eğitirdi²⁰² (Görsel 5).

Çocukların, küçük yaşlarda öğrenecekleri her şey ileri ki okul dönemleri için bir hazırlık dönemi idi. Çocukların yaşamında önemli bir yer tutan ve geçmişten günümüze kadar tüm toplumlarda görülen çocukların oynadıkları oyun ve oyuncaklar, çocuğu ileri ki yaşama hazırlamak için kullanılırdı²⁰³. Atina'da, Atinalı anne babadan

²⁰⁰ Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitim*, 10.

²⁰¹ Söğüt, “Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat”, 20.

²⁰² Onur Gülbay, *Eskiçağda Tuvalet Kültürü* (İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2003), 5-6.

²⁰³ Ahmet Yaraş, C Yaraş, “Antik Çağda Oyuncaklar ve Günümüze Yansıması”, *Günümüzde Çocuk Oyunlarında ve Oyuncaklarında Yaşanan Değişimler Sempozyumu* (2010), 61.

olan erkek vatandaşlardan, bedensel ve zihinsel olarak sağlam olmaları, okuma yazma bilmeleri, müzik eğitimi almaları, yeni fikirlere açık olup kendilerini her alanda geliştirmeleri, fiziksel açıdan güçlü ve cesaretli olmaları istenirdi²⁰⁴. Atina’da kadın vatandaşlardan ise, sadece oikosun devamlılığı için erkek çocuklar doğurmaları ve oikos sınırları içinde ailesine bağlı bir şekilde yaşamaları istenirdi. Toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen roller, kız ve erkek çocukların eğitimlerine de yansiyarak, çocukların eğitimlerinde önemli farklılıkların olmasına neden oldu²⁰⁵.

Her toplum kültürünü ve sahip olduğu değerlerini koruyarak, bu değerleri gelecek nesillere aktarabilmeyi isterdi. Toplumsal yaşamla bağlantılı olan değerleri içinde bulunduran çocuk oyunları ve oyuncakları da kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan araçlardı²⁰⁶. Oyunun kökeni bilinmemekle birlikte, tarih öncesi dönemde avcılık ve toplayıcılıkla geçiren ilk insanların çocuklarının bile çevresinde ele geçirdiği taş, bitki, hayvan kemikleri, toprak gibi şeylerle oyunlar oynamış olabileceği düşünülürdü. Çok eski zamanlardan beri oynanan çoğu oyun ve oyuncaklar toplumlar arasında aktararak bazı değişiklikler olsa da günümüze kadar gelmiştir²⁰⁷.

Aslında çocuklar için, eğlenceden daha büyük anlam taşıyan oyun ve oyuncaklar sayesinde çocuklar, günümüzde de olduğu gibi anne ve babalarını taklit ederek gelecekteki rollerini, yaşadıkları toplumun ahlaki ve sosyal değerlerini öğrenirlerdi. Bir eğitim aracı olarak her dönem çocukların yaşamında önemli bir yeri olan oyun ve oyuncaklar, çocukları eğlendirirken bir taraftan da onların bilgi ve becerilerini arttırarak, onları hayata hazırlar, yetişkinlerin dünyasına adım atmalarını sağlardı²⁰⁸.

Çocuklar oyunlarını bulunduğu ortamda görüp, öğretilen şeylere göre şekillendirirdi. Oyun ve oyuncaklar bir taraftan çocuğu eğlendirerek fiziki ve zihni gelişimini tamamlarken bir taraftan da toplumsal değerleri çocuğa kazandırır. Çoğunda sosyal bir yapının görüldüğü çocuk oyunları ve oyuncaklarıyla aslında çocuk

²⁰⁴ George Bitros, Anastasios Karayiannis, ” Character, knowledge and skills in ancient Greek Education: Lessons for today’s policy makers”, *The Journal of Economic asymmetries* 8/1 (June 2011), 10.

²⁰⁵ Bekir Güzel, “Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri”, *Journal of Turkish Studies* 10/10 (2015), 509.

²⁰⁶ Yusuf Ziya Sümbüllü, M. Emin Altınışık, “Geleneksel Çocuk Oyunlarının Değerler Eğitimi Açısından Önemi”, *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/ 2 (2016), 74.

²⁰⁷ Hatice Erdemir, Mısra Çayakar, “Antikçağ’da Hellen ve Roma Toplamlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk* II. Cilt (2016), 1168- 169.

²⁰⁸ Johan Huizinga, *Homu Ludens: Oyunun Toplumsal işlevi Üzerine Bir Deneme*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 17.

paylaşma, işbirliği yapma ve sorumluluk alma gibi toplu yaşam kurallarını öğrenir. İçinde bulundukları dünyayı, çevresindeki insanları tanır, kendini tanır, ifade eder, yeteneklerinin farkına varır ve toplumda kendine verilen yeri anlayabilirlerdi. Belli kurallarla oynanan oyunlar sayesinde çocuklar kurallara uymayı öğrenir, oyun oynarken farklı rollere giren çocuklar, özgür bir şekilde kendi mantıklarını kullanarak düşünebilmeyi, diğer insanlarla iletişim kurarak sosyalleşip, empati kurmayı, problemleri çözmeyi, paylaşmayı öğrenirlerdi. Tüm bu nedenlerden dolayı çocukların yaşamında oyun ve oyuncakların yeri çok önemliydi.²⁰⁹

Eğitimlerinin temelleri oikos içinde oynadıkları oyun ve oyuncaklarla atılan çocuklar, Atina ve Sparta'da da doğdukları andan itibaren evde, gözlemleyerek ve taklit ederek, ne yapmaları gerektiğini ya da ne yapmamaları gerektiğini oynadıkları oyun ve oyuncaklarla öğrenirlerdi. Çocuklar okul eğitiminin başladığı altı yedi yaşına kadar kardeşleriyle ve kendi yaşlılarıyla oikos sınırları içinde oyunlar oynayarak büyürler, oyunlar sayesinde zihinsel ve sosyal olarakta gelişirlerdi²¹⁰. Platon çocukların oyun oynayarak karakterlerinin şekillendiğini, çocukların oynadıkları oyunların ve onlara anlatılan hikâyelerin yetkililer tarafından denetlenmesi gerektiğini savunur²¹¹. Bu nedenle de doğumundan yedi yaşına kadar evde ailesi tarafından yetiştirilen çocukların aykırı şeyleri öğrenmemeleri için kölelerle çok fazla iletişime geçmeleri engellenmeye çalışılmıştır²¹². Platon'a göre oyun ve oyuncaklar çocuğu yaşamdaki rolüne hazırlamalı, onları büyüdüklerinde olmak istedikleri yere yönlendirmeli ve çocuğa bazı beceriler öğretmelidir. Bu nedenle de başarılı olmak isteyen biri çocukluğundan itibaren amacına uygun şeylerle uğraşmalıdır. Örneğin iyi bir duvarcı olmak isteyen çocuk, amacına uygun olarak oyuncak evlerle oynamalıdır²¹³.

Burada ele aldığım konu hem Atinalı, hem de Spartalı kız ve erkek çocuklar için geçerlidir. Çünkü hayatın bu dönemiyle ilgili kaynakların yetersiz olması nedeniyle kız ve erkek çocukların birlikte oyun ve oyuncaklarla oynadıkları düşünülmektedir. Diğer konularda olduğu gibi burada da kaynaklardaki bilgiler daha

²⁰⁹ Sömbüllü, Altınışık, "Geleneksel Çocuk Oyunlarının Değerler Eğitimi Açısından Önemi", 74-78.

²¹⁰ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 128./ İşbilen- Dikyol, "Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğine Tarihten Bir Örnek: Antik Yunan", 99.

²¹¹ Platon, *Yasalar*, Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür (İstanbul: Kalcı Yayınevi, 1998), 74-75.

²¹² Aristoteles, *Politika*, 229.

²¹³ Platon, *Yasalar*, 74-75.

çok Atina'ya ait olmakla birlikte Spartalı çocuklarda hemen hemen aynı oyun ve oyuncaklarla oynamışlardır.

Atina ve Sparta'da yaşayan çocuklar bu dönemde, tabla olarak adlandırılan düz bir yüzey üzerine çizilerek oynanan tabla oyunlarını, aşık kemiğiyle oynanan oyunları, topla oynanan oyunları ve çoğunun günümüzde de oynandığı daha birçok oyunları oynamışlardır.

Çocukların oynadıkları tabla oyunları pul ve zar kullanılarak oynanmaktadır. Oyunun amacı pulları başlangıç düzeninden bitiş yerine getirmektir. Pulların hareketleri zar atarak belirlenmektedir²¹⁴. (Görsel 6). Bu tarz oyunlarla çocukların hızlı düşünmesi, strateji yapması, zekâ ve el becerilerinin gelişmesi istenmektedir. Aynı zamanda çocuk oyunları ile dayanışma, iş birliği yapma, rekabet etme, daha güçlü olma gibi özellikler kazandırılmak istenmiştir²¹⁵.

Yunanca'da astragalos/astragali olarak adlandırılan, koyun ve keçi gibi hayvanların arka ayaklarının diz kısmında yer alan, küçük ve düzgün biçimli bir kemik olan aşık kemiği ile oynanan oyunlara ise, aşık oyunları denilmektedir²¹⁶ (Görsel 7). Hemen her aile ekonomik durumuna göre çocuklarına mermer, bronz, fildişi veya camdan aşık kemiği almıştır²¹⁷. İki geniş, iki dar olmak üzere dört yüze sahip olarak zar gibi kullanılan aşık kemiğinin her yüzü farklı bir sayısal değere sahiptir. Aşık kemiği, kolay ulaşılan bir malzeme olduğundan geçmişten günümüze kadar birçok toplumda, çeşitli amaçlarla kullanılmıştır²¹⁸. Aşık kemikleriyle oynanan çeşitli oyunlardan bir tanesi, günümüzde de hala oynanan Pentalitha (Pentovola) olarak adlandırılan beştaş oyunudur. Beştaş oyunu bu dönemde daha çok kız çocukları ve genç kızlar tarafından oynanmıştır (Görsel 8). Bu oyun çocukların el becerileri ile motor yeteneklerini geliştirmektedir²¹⁹. Genellikle erkek çocukları tarafından oynanan ve Eis Omillan olarak adlandırılan bir diğer oyundaysa, aşık kemiklerini belli bir

²¹⁴ S.Selvi Bener, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 4.

²¹⁵ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 189.

²¹⁶ Erdemir – Çayakar, “Antikçağ'da Hellen ve Roma Toplumlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları”, 1172.

²¹⁷ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 131.

²¹⁸ Erdemir – Çayakar, “Antikçağ'da Hellen ve Roma Toplumlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları”, 1170.

²¹⁹ Bener, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, 74-75.

mesafeden fırlatarak yere çizilmiş bir çemberin içinde bulunan karşı tarafın aşık kemiklerini çemberin dışına çıkartmak amaçlanmıştır²²⁰. (Görsel 9).

Antik Yunan'da kum, toprak, saman, tüy, at kılı, keten, sünger gibi malzemelerin genellikle bez ve deriyle kaplandığı farklı malzemelerden farklı boyutlarda yapılan toplarla oynanan top oyunları ise çocuklar ve yetişkinler tarafından oynanırdı. Top tasvirleri daha çok erkek çocuk mezar taşlarında görülürdü²²¹. Günümüzde de olduğu gibi bu dönemde de çeşitli top oyunları oynanırdı. Ephehadrismo olarak adlandırılan top oyununda belirli uzaklıktaki bir yere dik olarak konulan bir taş, başka bir taş ya da top atılarak devrilmeye çalışılır, taşı deviremeyen, oyunu kaybeden taraf, ceza olarak kazanan oyuncuyu sırtında taşırdı (Görsel 10)²²². Diğer bir top oyunu olan Episkyros oyunundaysa, eşit sayıda oyuncuları bulunan iki takım bulunurdu. Günümüzde ki gibi sahayı ortadan ikiye ayıran bir çizgi ve takımların yer aldığı sınırı çizen iki çizgi vardı (Görsel 11). Oyuna nasıl başlandığı, sayı yapmak ya da oyunu kazanmak için ne yapılması gerektiği gibi konular bilinmemektedir²²³. Bu dönemde günümüzde de sıklıkla oynanan kale oyununun bir benzeri kız ve erkek çocuklar tarafından oynanırdı. Kale Oyununda topu atarak ya da yerde sektirerek yere dik olarak konulmuş, üzerinde yuvarlak bir deliğin bulunduğu tahtadan yapılmış kaleden geçmesini sağlamak amaçlanırdı (Görsel 12)²²⁴. Topla oynanan oyunlardan biri de günümüzde de oynanan ve iki ya da daha fazla topun el çabukluğuyla havada çevrildiği top çevirme oyunudur (Görsel 13). Antik Yunan'da bu oyunun özellikle genç kızlar ve kadınlar tarafından oynandığı düşünülmektedir²²⁵. Mermer bir mezar loutrophorosu üzerindeki kabartma sahnesinden anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde dizle top sektirme oyunu da oynanırdı (Görsel 14)²²⁶. Topla oynanan oyunlardan bir diğeri ise ucu kıvrık sopalarla oynanan hokeye benzer bir oyun olup beceri gerektirdiği için daha çok ergenlik dönemindeki çocuklar veya gençler tarafından oynandığı düşünülen ve Sopalı oyun olarak adlandırılan oyundu²²⁷ (Görsel 15).

²²⁰ Aylin Çakır, "Antik Yunan Ve Roma'da Çocuk Oyunları Ve Oyuncaklar", *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 65 (2018), 65.

²²¹ Bener, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, 78.

²²² Çakır, "Antik Yunan Ve Roma'da Çocuk Oyunları Ve Oyuncaklar", 67.

²²³ Lesley Beaumont, "Child's Play in Classical Athens", *History Today* 44/8 (1994), 34. / Bener, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, 84.

²²⁴ Erdemir-Çayakar, "Antikçağ'da Hellen ve Roma Toplumlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları", 1174.

²²⁵ Bener, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, 89.

²²⁶ Erdemir – Çayakar, "Antikçağ'da Hellen ve Roma Toplumlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları", 1175.

²²⁷ Çakır, "Antik Yunan ve Roma'da Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar", 67.

Tabla oyunları, aşık kemiği oyunları ve top oyunlarının yanı sıra bu dönemde oynanan diğer oyunlardan bir tanesi, kolay ulaşılabilmesi bakımından her sınıftan çocuğun oynadığı ceviz oyunlarıdır. Ceviz kullanıldığı için bu isimle anılan oyun, sokakta oynanırdı. Ancak ceviz oyunlarının çok sert bir oyun olduğu için daha çok erkek çocukları tarafından oynandığı düşünülmektedir²²⁸.

Erkek çocukları istiridye kabuğu ya da çömlek kırıkları ve taşlarla da oyunlar oynarlardı²²⁹. Bu dönemde gymnasiumlarda bir spor aleti olarak da kullanılan ve petavron (günümüzde ki tahterevalliye benzer), büyük bir ihtimalle sadece şenlik alanlarında yer aldığı düşünülen Aiora (Salıncak)²³⁰, körebe (Miada), saklambaç (Kryptinda), el Kızartmaca gibi günümüzde hala oynanan oyunlar da oynanırdı²³¹. Bu dönemde çocuklar, kuş, kaz, köpek, horoz ve tavşan gibi evcil hayvanlarla da oynamışlardır²³² (Görsel 16).

Pomeroy'a göre sosyal gerçekliği yansıtan çocuk oyunlarında, çocuklar fiziksel gelişim için koşup, atlama, zıplama gibi oyunlar oynarken, kovalamaca, saklambaç, körebe gibi oyunlarda da köleleri veya suçluları yakalamış olabileceği²³³ gibi strateji isteyen oyunlarda onları ileriki yaşamlarında ki askerlik rolüne hazırlamış olabilir. Kısaca bir toplumun değer yargılarına göre şekillenen oyunların, çocuklara ileri ki hayatlarında ne yapmaları gerektiğini gösteren, onların kimliklerinin oluşmasına yardımcı olan, bir eğitim şekli olduğu görülmektedir.

Antik çağda çocukların oynaması için çoğunlukla pişmiş topraktan yapılan ve ailelerin ekonomik durumuna göre malzemesi değişen oyuncaklar ise dükkânlarda, konutlarda ve çocuk mezarlarında ele geçmiştir²³⁴. Oyuncaklar için athiro/oynamak, fiilinden türeyen athirma/oyuncak terimi kullanılmıştır. Ahşap, fildişi, kemik, mermer, balmumu, deri ve bezden da yapılan oyuncaklar, çoğunlukla elle şekillendirilirken, MÖ 5. yüzyıldan itibaren kalıp kullanılarak yapılmıştır. Bazı çocuklar kendi oyuncaklarını kendi yaparken, çocuklara doğum günü, yılbaşı ve Anthesteria bayramları gibi günlerde oyuncaklar hediye edilirdi. Oyuncaklarla çocukların el becerilerini

²²⁸ Bener, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, 105.

²²⁹ Kısa, "Antik Yunan Ve Roma'da Çocuk Oyunları Ve Oyuncaklar", 67-68.

²³⁰ Erdemir – Çayakar, "Antikçağ'da Hellen ve Roma Toplumlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları", 1176.

²³¹ Bener, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, 111.

²³² Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 133.

²³³ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 189.

²³⁴ Ahmet Yaraş, C Yaraş, "Antik Çağda Oyuncaklar ve Günümüze Yansıması", *Günümüzde Çocuk Oyunlarında ve Oyuncaklarında Yaşanan Değişimler Sempozyumu* (2010), 61

geliştirmeleri amaçlanırdı. Bebeklik döneminde el-göz koordinasyonunu ve el becerilerini geliştirmek için verilen oyuncaklar daha sonra çocukluk döneminde yaşa ve cinsel kimliğe bağlı olarak değişerek, erkek çocuklarına araba ve tahta at verilirken, kız çocuklarına bebek ve minyatür ev eşyaları gibi oyuncaklar verilirdi. Bu durum günümüzde olduğu gibi antik çağda da çocuğun gelecekteki rolüne oyun ve oyuncaklarla hazırlandığını göstermektedir²³⁵.

Bu döneme ait arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan oyun ve oyuncak kültürü hakkında bilgiler aynı zamanda o dönemin kültürel, ekonomik, toplumsal ve sanatsal yönünü anlamamıza da sağlamaktadır²³⁶. En azından erken çocukluk döneminde kadın ve erkek kardeşler birlikte oynar ve oyuncaklarını paylaşırdı. Topaç ve top oyuncakları gibi bazı oyuncaklar her iki cinsiyet içinde uygun olsa da yine de bazı oyun ve oyuncakların oynanışı cinsiyete göre farklılıklar göstermiştir²³⁷. İnançları gereği artık evlilik çağına gelen genç kızlar oyuncaklarını Artemis, Aphrodite, Athena veya Demeter’e sunarken, erkek çocuklar da Apollon veya Hermes’e sunarlardı²³⁸.

Bu dönemde bebeğin eline verilen ilk oyuncak günümüzde de olduğu gibi çingiraklardı (Platagi). Genellikle 0-2 yaş grubu çocukların oynadığı bu oyuncak, eski çağlarda genellikle pişmiş toprak, deri, ahşap, kemik veya bronzdan yapılır, içerisine ses çıkarması için pişmiş toprak parçacıkları, kurt dişi, tohum, boncuk gibi malzemeler konulurdu²³⁹. Antik Yunan’da hayvanların çocukların ilgisini daha çok çekmesinden dolayı çoğunlukla çingiraklar hayvan şeklinde yapıldı (Görsel 17)²⁴⁰.

Bu dönemde en çok buluntu veren oyuncak türlerinden biri oyuncak bebeklerdi (Görsel 18, 19). Grekçe’de kopn (genç kız) anlamına gelen oyuncak bebekler, çoğunlukla pişmiş toprak olmak üzere, kemik, bronz, kurşun, ağaç, fildişi, deri ve balmumu gibi çeşitli malzemelerden yapılmıştır. Günümüzde de olduğu gibi çoğunlukla kız çocukları tarafından oynanan bebekler, onları ileride ki annelik rolüne hazırlamaktadır²⁴¹.

Genellikle pişmiş toprak olmak üzere ahşaptan, bezden veya bronzdan at, eşek, köpek, aslan, kaplumbağa ve fare şeklinde tekerlekli ve tekerleksiz oyuncaklarda

²³⁵ Kısa, “Antik Yunan Ve Roma’da Çocuk Oyunları Ve Oyuncaklar”, 69.

²³⁶ Yaraş - Yaraş, “Antik Çağda Oyuncaklar ve Günümüze Yansıması”, 62.

²³⁷ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 129.

²³⁸ Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, 23.

²³⁹ Kısa, “Antik Yunan Ve Roma’da Çocuk Oyunları Ve Oyuncaklar”, 70.

²⁴⁰ Bener, *Eski Yunan ve Roma’da Oyun ve Oyuncaklar*, 114.

²⁴¹ Yaraş - Yaraş, “Antik Çağda Oyuncaklar ve Günümüze Yansıması”, 64.

yapılmıştır²⁴². (Görsel 20). Yine bu dönem de hem kız hem de erkekler tarafından oynandığı düşünülen topaçlar (Strombos), erkek çocuklar tarafından oynanan pişmiş toprak, bronz veya fildişinden yapılan yoyolar (iki yassı diski birleştiren ve aşağı yukarı hareketi sağlayacak ipin sarıldığı silindirik bir bölümden oluşurdu) (Görsel 21) vardı. Yunanlılar tarafından yapıldığı düşünülen uçurtmalar ve genelde erkek çocuklar tarafından oynanan çeşitli boylarda yapılmış oyuncak arabalar da çocuklar tarafından oynanan oyuncaklardı. (Görsel 22). Aynı zaman da çocukların ebeveynlerinin kullandığı günlük eşyaların küçük minyatürleriyle oynadığı da bilinmektedir. Pişmiş topraktan yapılan küçük boy mutfak eşyaları, oyuncak tabaklar, masalar, sandalyeler, bu eşyalardan bazılarıdır. Bu oyuncaklarla da büyük ihtimal daha çok kız çocuklar oynamışlardır²⁴³ (Görsel 23).

Atina’da kendi özgür iradelerini kullanamayan çocuklar, ailesinin isteği ile toplumun yasaları ve kültürü içinde eğitilen küçük bir vatandaş olarak görülmüşlerdir. Zamanlarının büyük bir kısmını evde yetişkinlerle geçiren çocuklar, yaklaşık altı yedi yaşlarına kadar benzer oyuncaklarla oynayarak, birlikte vakit geçirmiş olsalar da özellikle Atina’da görülen cinsiyet eşitsizliği çocukların oynadığı oyun ve oyuncaklarda da kendini göstermiştir. Çocuklar aile bireylerinin rollerini üstlenip onları taklit ederek önceden belirlenmiş birbirinden farklı rolleri kazanmak amaçlı eğitilmişlerdir. Günümüzde olduğu gibi bu dönemde de çocukların cinsiyetleri ve gelecekteki rolleriyle bağlantılı olarak kız çocukları bebeklerle, minyatür eşyalarla oynarken; erkek çocuklar ise çok sert bir oyun olduğu için daha çok erkek çocukları tarafından oynanan ceviz oyunlar, araba, at, top gibi oyuncaklarla oynamışlardır.

Günümüzde de kadın ve erkeklere verilen toplumsal cinsiyet rollerine baktığımızda, aile ile ilgili rollerde kadınlar daha çok yer alırken, meslek rollerinde ise erkeklerin daha çeşitli meslek grupları içerisinde yer almaktadır. Kadınlar zayıf ve pasif, erkekler ise güçlü ve zeki bireyler olarak gösterilirler. Bu durum, Antik Yunan’da erkeğin ön planda olduğu görüşün günümüze kadar gelen bir sonucu olabilir.

²⁴² Bener, *Eski Yunan ve Roma’da Oyun ve Oyuncaklar*, 144. / Beaumont, “ Child’s Play in Classical Athens”, 31.

²⁴³ Ayça Gerçek, “Antik Çağda Pişmiş Toprak Oyuncaklar”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 65 (2018), 78.

4.1.2. Okul Eğitimi: Paideia

Bu döneme ait eğitim öğretim konusu hakkında, tragedya gibi eserler ve Berlin Devlet Müzesinde sergilenen Duris Vazosu üzerinde yer alan okuma yazma, müzik, dans ve spor hareketleri gibi etkinliklerin bulunduğu sahneler, bilgi veren en önemli kaynaklardır (Görsel 24). Yunanlıların, Fenike'den alıp bazı değişiklikler yaparak kullandıkları yazı, ilk başlarda küçük bir kesim tarafından kullanılırken, zamanla okuma-yazma toplumda yaygınlaşmaya başlamıştır²⁴⁴.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Antik Yunan'da başlangıçta eğitimin temelinde müzik ve spor bulunuyordu. Daha sonraları kurulan kent devletlerinin değişen toplumsal yapılarına göre gelişen eğitimin, toplumların ihtiyaçlarına göre toplumdan topluma farklılaştığı görülmektedir.

Atina toplumunun kadına bakış açısı, kız ve erkek çocuklarının hem eğitiminde hem de eğitim mekânlarında cinsiyete bağlı farklılıklar oluşmasına neden oldu. Toplumda ki inanışa göre, Atina'da erkek çocuk gelecekte aile mirasına sahip çıkarak soyun devamını sağlar, toprak sahibi olabilir, mahkemelerde kendini savunabilir ve halk meclislerine katılabilirdi. Bu nedenlerle de yaşadığı toplumun geleceği olarak görülen erkek çocuklar, kız çocuklarından daha değerliydi. Ayrıca bu toplumsal inanışların yanı sıra demokrasinin görülmeye başlamasıyla erkek çocuklara göre ikinci planda kalarak, toplumsal yaşamdan soyutlanan kız çocukları bütün ömürlerini evin sınırları içinde geçirirlerdi. Gelecekteki rolleri doğumla beraber başlayan çocuklar, eğitimlerini toplumlarının kadın ve erkeğe verdikleri rollere göre aldıklarından kız ve erkek çocukların eğitimlerinde önemli farklılıklar görülürdü. Demokratik bir siyasi yapıya sahip olan Atina'da ki eğitimle yönetici sınıfın devamlılığını sağlamak amaçlandığından, sadece Atina vatandaşı olan erkek çocuklara okul eğitimi verilirdi²⁴⁵.

Atina'da 6 yaşının sonuna kadar evin sınırları içinde kız çocuklarıyla beraber anneleri tarafından yetiştirilen erkek çocuklar, 7 yaşına geldiklerinde okul eğitimine başlayarak artık erkekler dünyasına adım atarlardı. Atina'nın zengin ailelerinin erkek çocuklarının ilk olarak iyi bir vatandaş olmak için gerekli özellikleri taşımaları gerekirdi²⁴⁶. Bu nedenle de Atina'da ki eğitim sisteminin amacı, erkek çocuklarının

²⁴⁴ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 30.

²⁴⁵ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 54.

²⁴⁶ Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, 11.

erdemli, güçlü savaşçıları örnek alarak, hem güçlü hem de güzel ahlaklı iyi birer vatandaş olarak yetiştirilerek, her yönden gelişmelerini sağlamaktı²⁴⁷.

Bu dönemde Paideia olarak adlandırılan Atina eğitim sistemi siyasi yaşama katılım için önemliydi. Erkek çocuklar kültürlü olmalı, politikadan anlamalı, sportif faaliyetlere katılmalı ve müzik aleti çalmalıydılar. Yaklaşık 7-14 yaş arasında ki erkek çocuklar için olan ilköğretim, devlete ait değildi. Eğitim para karşılığı özel kurumlar tarafından açılan okullarda verilirdi ve zorunlu değildi. Çocuğun eğitim göreceği okul, ailenin maddi gelirine göre babası tarafından seçilirdi. Bu nedenle de bir çocuğun ne kadar süre eğitim alacağına baba karar verirdi. Bu dönemde öğretmenlik bir meslek olarak görülmez ve öğretmenlerin ücretleri öğretmenin bölümüne ve babanın maddi durumuna göre öğrencilerin babaları tarafından karşılanırdı²⁴⁸.

Atina'da erkek çocuklar ilk olarak temel eğitimde okuma, yazma, toplama, çıkarma, bölme, çarpma gibi hesap yapabilecekleri temel matematik, müzik ve beden eğitimi derslerini alırlar ve Homeros'un eserlerinin ezbere öğrenirlerdi²⁴⁹. Beden eğitimi dersleri Paidotribes, müzik dersleri Kitharistes ve okuma, yazma, aritmetik, edebiyat dersleriyse Grammatistes denilen eğitimciler tarafından verilirdi²⁵⁰. Çocuklar okuma yazma öğrenmek, müzik ve atletizm gibi alanlarda eğitim almak ve zihinsel olarak gelişmek için okula giderlerdi²⁵¹.

Yunan toplumunda geleceğin vatandaşları olacak olan erkek çocuklar, maddi durumu iyi olan ailelerde konuşmaya başladıkları zamandan, diğer ailelerdeyse okula başladığı 7 yaşından yetişkin bir erkek oluncaya kadar Paidagogosların denetimine bırakılırdı. Bu ücretli erkek eğitimcilerin, ailenin köleleri arasından seçilebileceği gibi kültürlü ailelerin çocukları olabilecekleri de düşünülürdü. Bu kişi çocuklarla beraber okula gider ve onları aralarında oluşabilecek eşcinsel ilişkilerden korurdu. Çocuklarla beraber her yere gitmekle görevli olan bu kişiler, çocuklara görgü ve terbiye kurallarını öğretirdi. Paidagogos, çocukların derslerini çalışıp çalışmamasını ve devamsızlığını kontrol ederdi. Ailenin kaç çocuğu olursa olsun her evde bir paidagogos bulunur ve

²⁴⁷ Fatma Bağdatlı Çam, "Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/ 2 (2016), 634.

²⁴⁸ Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 240.

²⁴⁹ Diakov- Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, 508.

²⁵⁰ Emel Demirgen, Funda Esin, "Eski Yunan'da Müzik Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/47 (2016), 619.

²⁵¹ Lesley Beaumont, "Shifting Gender: Age and Social Status as Modifiers of Childhood Gender in Ancient Athens", *The Oxford Handbook of Childhood and Education in The Classical World* (New York: Oxford University Press, 2013), 201.

bunlar çocukları cezalandırabilirlerdi. Aslında bu ücretli kölelerin, çocuklar için vaktinin çoğunu evin dışında geçiren ve çocuğuyla ilgilenmeye zamanı olmayan babanın görevlerini üstlenen bir baba figürü olabileceği de düşünülmekteydi²⁵². Kendilerini geliştirip ailenin çocuklarıyla ilgilenen Paidagogos ile dadı, köle olmalarına rağmen, aile tarafından korunarak, aile içerisinde saygın bir yerleri bulursa da, bunlar özgür vatandaşlardan daha altta yer alırlardı²⁵³.

Eğitimin para karşılığında verildiği Atina'da sosyal ve ekonomik bakımdan daha alt kesiminde bulunan ailelerin çocuklarının eğitimi, daha çok ileri ki yaşamlarında ki işleri için deneyim kazanmak için olduğundan bazı çocuklar bu üç eğitimi birden alamazlardı. Ekonomik durumları iyi olmayan bu çocuklar spor ve müzik okuluna devam edemezler, sadece okuma-yazma ve temel matematik derslerini alırlardı²⁵⁴. Yoksul ailelerin çocukları ise, tarlalarda çalışır, hayvan bakarlardı. Bu dönemde görülen zanaatkârlık, çömlekçilik, esnafılık ve çiftçilik gibi mesleklerde, çocuklar çoğunlukla küçük yaşlardan itibaren babalarını gözlemleyerek işi öğrenir ve babasına yardımcı olurdu²⁵⁵. Bu çocuklar günlük işlerde ailelerine yardım ederek ticaret yapmayı, okuma ve yazmayı öğrenirlerdi²⁵⁶. Tüm bunlardan erkek çocukların eğitiminde de tam bir eşitlik olmayıp sınıfsal bir ayrım olduğu anlaşılmaktadır.

Atina eğitiminde, çocuklara ilk olarak okuma yazma öğretilmek istendiğinden çocuklar, ilk önce harfleri öğrenirlerdi. Aileler çocuklarına ahşaptan ya da fildişinden yapılmış harfler alırlardı²⁵⁷. Ev gibi küçük olan ve sadece on ya da on iki öğrenci alabilen okullar da dersler basit odalarda yapılırdı. Çocuklar okullarda bir tabureye otururlardı (Görsel 25). Flüt dersi alan ve ezbere metin okuyan çocuklar genellikle ayakta olurdu²⁵⁸. Atina'da grammatistes denilen ilkokul öğretmeni tarafından verilen dersler de çocukların oturması için oturma sıraları balmumu levhalar ve taş kalem kullanılırdı. Çocuklar alfabeyi öğrendikten sonra, harfleri yazmayı öğrenirlerdi. Yazı malzemesi olarak, çoğunlukla üstü balmumu tabakasıyla kaplı ahşap yazı tahtası kullanılıyordu (Görsel 26). Bu tahtanın üzerinde ki yazılar kolaylıkla

²⁵² Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, 1 l./ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 71. / İşbilen- Dikyol, "Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğine Tarihten Bir Örnek: Antik Yunan", 99.

²⁵³ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 165.

²⁵⁴ Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, 9.

²⁵⁵ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 167.

²⁵⁶ Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 240.

²⁵⁷ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 76.

²⁵⁸ Söğüt, "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat", 22.

silinebildiğinden, birçok kez yazı yazmak için kullanıldığı düşünülmektedir. Yazı, bir tarafı sivri uçlu olup yazı yazmak için diğer tarafı da düzleştirilerek yanlışları silmek için kullanılan adı stylos olan kalem benzeri bir araçla yazılırdı. Durumu iyi olmayan aile çocukları ise kırık çanak-çömlek parçaları üzerine yazı yazarlardı. Yazı yazmada başarılı olan öğrenciler artık papirüs üzerine mürekkeple yazı yazarlardı. Papirüsün pahalı olmasından öğrenci papirüsün tek bir parçasını uzun süre kullanırdı²⁵⁹. Harflerin öğrenilmesinin arkasından çocuklar sözcükleri heceleyerek öğrenir, daha sonra da öğretmenleri tarafından belirlenen metinler üzerinde çalışarak okuma yazmayı öğrenirlerdi. Okuma yazmayı öğrendikten sonra da ünlü şair ve yazarların seçilmiş eserlerinden alınmış metinlere çalışırlardı²⁶⁰. Özellikle de Homeros'un Odyssey ve İlyada'sını okur ve öğrenirlerdi. Platon'a göre çocuklar, bu büyük kahramanların davranışları öğrenip, taklit ederek yaşamlarında nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmek amacıyla bu eserleri okurlardı²⁶¹.

MÖ 5. yüzyıl ortalarında demokrasi ile yönetilmeye başlayan Atina'da devletin bu yapısına uygun olarak çocuklara düşünce çeşitliliğini önemseyen bir eğitim verilirdi. Aynı zamanda, ileri bir ticaret ve endüstri devleti olan Atina'nın, Mısır, Küçük Asya gibi yerlerle sürekli ilişki içerisinde olması da Atina'nın yeni fikirlere açık bir toplum olmasını sağladı. Böylece Atina'da, zamanla siyasal, askeri, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan gelişmelerin, Atina'yı kültürel ve ticari bir merkeze dönüştürmesiyle, Atina'nın sanat ve bilim alanında gelişmesi çocukların eğitimlerini de etkilemiştir²⁶².

Atina'da okul eğitimi alan soylu ailelerin erkek çocuklarının bir günü şu şekilde geçirdi; Sabah erkenden kalkan çocuklar, ilk olarak banyo yaparlar sonra da hazırlanıp Paidagogosla beraber okula giderlerdi. Çocuklar, sabah ilk olarak kültür dersleri alırlar, bu derslerin arkasından öğle yemeği için öğretmenleriyle birlikte eve giderlerdi. Çocuklar, öğleden sonraki zamanlarını fiziksel etkinlikler yaptıkları gymnasion veya palaistrada geçirirlerdi²⁶³.

²⁵⁹ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 41.

²⁶⁰ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 77. / Rawson, *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*, 513.

²⁶¹ Garland, *Daily Life of The Ancient Greeks*, 156.

²⁶² Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19.yy Sonuna Kadar* (Ankara: Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972), 24. / Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1228.

²⁶³ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 58-59.

4.1.2.1. Fiziksel eğitim

Bu dönemde gençlerin yetiştirilmesi, beden eğitimleri ve spor önemliydi. İlk dönemlerde erkek çocukların oyunlar oynadıkları, beden eğitimlerini ve spor yarışmalarını yaptıkları agoraların bu etkinlikler için elverişli olmadığı görülünce gymnasion olarak nitelendirilen özel kamusal alanlar yapıldı²⁶⁴. Atina'da çocuklar gymnasionlarda egzersizlerini çıplak olarak yaparlardı. Gymnasionlarda her ne kadar öncelikle iyi asker yetiştirilmesi düşünülerek çocuklar askeri eğitim alsalar da, çocukların eğitiminde bu askeri eğitim ağır basmazdı. Gymnasionlarda, hem bedensel olarak hem de zihinsel yönden eğitilen çocuklar, antrenmanlarda ata binme, koşu, disk atma, uzun atlama, cirit atma ve güreş gibi alanlarda antreman yaparlardı. Çocuklar banyo yapar, yağlanır ve pudralanırlardı. Gün ortasında aldıkları banyodan sonra derslerine tekrar devam ederlerdi. Gymnasionlarda soyunma, giyinme salonları, banyolar, masaj salonları, gezinti yerleri vardı. Antrenmandan sonra öğrenciler soyunma odalarına (apodyterion) dönerler, vücutlarında biriken kir, yağ ve teri temizlerler, banyolarını yapıp eğitimlerini bitirerek evlerine dönerlerdi²⁶⁵. Zamanla beden eğitimi derslerine zihinsel ve sanatsal ders konularının da eklenmesiyle, gymnasion genel olarak yüksek eğitim kurumu olarak da kullanılmaya başladı²⁶⁶. Gymnasionlar, spor eğitiminin yanı sıra insanların buluşup konuştukları, sofistlerin, güzel konuşma sanatını ve diğer bilgileri göstererek çocukları eğittikleri yerlerdi²⁶⁷.

Genellikle gymnasiumların ayrılmaz bir parçası olan ve güreş okulu anlamına gelen palaistralar özel okullar olduğundan sadece durumu iyi olan ailelerin çocukları buralarda spor eğitimi alırdı. Çocukların fiziksel gelişimi için önemli olan bu güreş okullarında, belli bir disiplin ve kurallar içinde uygulanması gereken spor etkinlikleri Paidotribes denilen öğretmenler tarafından verilirdi²⁶⁸. Güreşlerin yapıldığı palestra ve fiziksel eğitimlerin olduğu gymnasiumların Atina'da cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak sadece erkeklere ait olan eğitim merkezleri olup, kız çocuklarının buralara kabul edilmedikleri görülmektedir.

²⁶⁴ Nezih Başgelen, *Antikçağ Kent Yaşamında Kamusal Spor-Eğitim Mekanları ve Hellenistlik Çağ Anadolu Gymnasiumları*, (İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009), 7.

²⁶⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 166.

²⁶⁶ Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1229.

²⁶⁷ Söğüt, "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat", 23.

²⁶⁸ Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, 25.

4.1.2.2. Müzik Eğitimi

Beden ve ruh bütünlüğünü sağlamak için jimnastik ve müziğe büyük önem verilen Atina’da kültürlü, sanattan anlayan ideal bir vatandaşın yetişmesi için okuma-yazma ve beden eğitimi gibi derslerin yanında müzik eğitimi de verilmesi gereken derslerden biriydi. Bireylerin ruh hali ve karakterini etkilediği düşünülen müzik, beden eğitimlerinin ruha verdiği sertliği yumuşatırdı. Yaşamın temel unsurlarından biri olan müzik, erken dönemlerde gramer ve beden eğitimi derslerinden daha önemliydi²⁶⁹.

Platon, müzik eğitiminin insanın özünü güzelleştirdiğini ve çocuklara sevmeye duyusunu, güzel olan şeyleri öğrettiği için, eğitimlerin en önemlisi olduğunu söyler²⁷⁰. Erkeğin ruhu ve karakteri için müzik derslerinin, vücudu içinde jimnastik derslerinin yapıldığını söyleyen Platon için, müzik eğitimi önemlidir. Ona göre, ritim ve ahenk ruhu güzelleştirirken, müzik eğitiminin düzgün bir şekilde verilmemesi ruhu çirkinleştirirdi. İyi müzik eğitimi alan bir insan güzeli sever, tabiatla ve sanatta aksaklıkları hemen fark eder, böylece iyi bir insan olurdu²⁷¹. Beden eğitimi vücudu terbiye ederken; müzik, ritim ve ölçü yoluyla kendini kontrol edebilmeyi, ölçülü davranabilmeyi öğrettiğinden bu şekilde ruhu terbiye eden müzik eğitimi aynı zamanda ahlak eğitimi aracı olarak görülürdü. Dini bayram ve törenlerde de müziğe önemli bir yer verilirdi²⁷². Çocuklara dini, ahlaki ve vatani bilgileri geliştirecek şekilde olan müzikler ezberlettirilir, bu müzikler, onların kişiliklerini geliştirerek iyi bir vatandaş olmasına yardım ederdi²⁷³.

Devlet tarafından yapılan gymnasion ile palaistralarda verilen müzik ve gramer dersleri birbiriyle bağlantılı olarak verilirdi. Gramer eğitiminden sonra müzik eğitimine başlayan çocuk, yaklaşık olarak üç yıl grammatistes ile çalıştıktan sonra, kitharistes olarak adlandırılan müzik öğretmeninden ders almaya başlardı. Yaklaşık üç yıl süren bu müzik eğitimin de çocuklar şarkı söylemeyi, lir ve aulos çalmayı öğrenirdi. Öğrenciler bazı lirik ozanların eserlerini lir ya da aulos eşliğinde okurlardı. Müzik

²⁶⁹ Demirgen – Esin, “Eski Yunan’da Müzik Eğitimi”, 616.

²⁷⁰ Ayna İsababayeve Apaydın, Fazlı Arslan, “ Antik Yunan Felsefesinde Ahlaki Eğitim Aracı Olarak “Müzik”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 13/29 (2015), 330.

²⁷¹ Demirgen – Esin, “Eski Yunan’da Müzik Eğitimi”, 621.

²⁷² Yavuz Şen, “ Okulöncesi Dönemde, Çocuğun Gelişiminde Müziğin Önemi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2010), 7. / Demirgen – Esin, “Eski Yunan’da Müzik Eğitimi”, 619.

²⁷³ Demirgen – Esin, “Eski Yunan’da Müzik Eğitimi”, 619.

eğitiminde ki amaç, iyi bir karaktere sahip olmaktır. Bu derste öğrenciler, şarkı söylemeyi, bir gruba karşı konuşabilmeyi ve bir müzik aleti çalmayı öğreniyorlardı²⁷⁴.

Müzik ve spor okullarına gidemeyen esnaf çocuklarının müziğe karşı olan yeteneklerini gösterebilmeleri için festivaller yapıldı. Bu dönemde şarap tanrısı Dionysos adına Dionysia Şenlikleri düzenlenir ve çocukların müzik yarışmalarına katılmaları sağlanırdı²⁷⁵. On kabileden oluşan Atina nüfusunda her kabile 50 çocuktan oluşan koroyla bu şenliklere katılırdı. Çocuklar festivallere katılarak dans edip, şarkı söyleyerek, kendi yaşlılarına karşı yarıştırdı²⁷⁶.

Atina’da ki okullar, çocukları cinsel istismardan korumak için gün ağarmadan önce ve gün ağardıktan sonra açık olmazdı²⁷⁷. Genellikle 15-17 yaşlarına geldiğinde temel eğitimleri biten çocuklardan isteyenler, filozoflar ve sofistlerden daha üst düzeyde dersler alıyorlardı. Gençler, tıp, hukuk, felsefe, hitabet gibi konularda eğitim görürlerdi²⁷⁸.

4.1.3. Sofistler Tarafından Verilen Eğitim

Atina’da MÖ 5. yüzyıl ortalarında siyasi alanda yapılan değişikliklerle Atina’nın vatandaş erkeklerin hepsi seçimle en yüksek devlet görevlerine atanabilirlerdi. Her vatandaş erkeğe devlet yönetimine katılma hakkı verildiğinden, Atina’da güzel konuşma önem kazandı. Erkek çocukları, ileride yetişkin bir vatandaş olduklarında önemli bir görevde bulunmak, işlerini yönetmek ve adalet karşısında kendi hakkını savunabilmek için iyi konuşmayı öğrenmek zorundaydılar. Aristokrat kesimin ihtiyacına göre şekillenen eski eğitim sistemi vatandaş erkeklerin yeni hak ve görevlerini yerine getirebilmesi için yeterli değildi. Bu nedenle de Atina’da politik eğitim için gençler özel öğretmenler olan sofistlere başvurarak, sofistlerden ders alırlardı. Sofistler erkek vatandaşlara dilin doğru bir şekilde kullanımı, güzel ve etkili konuşma ile karşılıklı tartışabilme gibi konularda eğitim verdiler. Sofistler bu alanlar dışında tarih, ahlak, hukuk gibi alanlarda bilgiler vererek Atina toplum hayatı için gerekli her türlü konular üzerinde bilmesi gereken düşünceleri öğrettiler²⁷⁹.

²⁷⁴ Emine Bilgiç, “Epigrafi Veriler Işığında Antik Çağ Anadolu’sunda Eğitim”, *cedrus.akdeniz.edu.tr* (2014), 332.

²⁷⁵ Demirgen – Esin, “Eski Yunan’da Müzik Eğitimi”, 621.

²⁷⁶ Robert Garland, “Children in Athenian Religion”, *The Oxford Handbook of Childhood and Education in The Classical World* (New York: Oxford University Press, 2013), 309-310.

²⁷⁷ Akyüz, “Eski Yunan’da Çocuk ve Çocuk Eğitimi”, 1230.

²⁷⁸ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 166. / Blanck, *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*, 164.

²⁷⁹ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19.yy Sonuna Kadar*, 29.

Sofistlere politikacı olmak isteyen zengin aile çocukları ile sofist olmak isteyen gençler giderdi. Sofistlerin verdikleri eğitimin temelinde güzel konuşma (retorik) vardı. Devlet ile ilgili kararların alındığı Halk Meclisinde güzel konuşmayı bilmek, bireye büyük saygınlık kazandırır. Davacı ile davalının yargı önündeki söyledikleri yargıların verecekleri kararlar üzerinde etkili olduğundan güzel konuşmayı öğrenmek her alanda çok önemliydi²⁸⁰. Atina vatandaşlarının bütün yaşamı gerektiği gibi düzenlenen eğitimsel etkinliklere göre düzenlenmişti. Atina vatandaşları ve bütün özgür insanlar boş zamanlarını filozof ve sofistlerin konuşmalar yaptıkları kamusal alanlarda geçirirlerdi²⁸¹. Cinsiyet eşitsizliğinin görüldüğü Atina'da bu ayrım eğitim alanlarına da yansımış, bu kamusal alanlarda sadece erkek çocuklar eğitim alabiliştir.

4.1.4. Eşcinsel İlişkiler Yoluyla Verilen Eğitim

Pederasti (oğlancılık), çocukları yönetim alanında geliştirmek için verilen eğitimlerden biridir. Belli bir yaşa gelene kadar, akıl yönünden erkeklerden daha geride olduğu düşünülen kadın tarafından yetiştirilen erkek çocukların, duygusal ve sosyal yönden geride kaldığının düşünülmesiyle oğlancılık geleneği oluştu. Atina ve Sparta'da erkek çocuklar yaşlılarıyla beraber çeşitli sınavlardan geçerek, onlara verilecek yeni rollerine uygun olduklarını göstermeye çalışırlardı. Bu nedenle de gençleri ileri ki yaşamlarında ki sorumluluklara hazırlamak için yetişkinliğe geçene kadar ki zaman önemliydi. Ergenliğe yeni adım atmış gençler, duygusal, kültürel ve toplumsal açıdan eğitimde önemli bir yeri olan eş cinsel ilişkiler yaşayarak, yetişkinler dünyasına girmeyi başlardı²⁸². Atina'da varlıklı ailelerin erkek çocukları, kamusal yaşama katılmak için gerekli olan bilgi ve becerileri babalarını, amcalarını ve diğer kendilerinden yaşça büyük erkekleri kamusal alanlar da konuşmalar yaparken izleyerek, nasıl konuşulacağını öğrenirlerdi²⁸³. Atinalı vatandaş kadınların girmesinin yasak olduğu bu kamusal alanlara kız çocukları giremezken, bu alanlar erkek çocuklar için önemli eğitim mekânlarıydı.

²⁸⁰ Hasan Hüseyin Tanyel, *Eskiçağ Anadolu Medeniyetlerinde Çocuk Eğitimi; Oyun ve Oyuncak* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 154.

²⁸¹ Diakov- Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, 508.

²⁸² Eco, *Antik Yunan*, 665.

²⁸³ Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesi Helenistik Çağ'a*, 241

Atina'da yirmili yaşlara kadar karşı cinsten uzak yaşayan genç erkekler, kendisinden küçük olan 12-13 yaşlarında yeni ergenliğe giren oğlan çocuklarına şiir okuyup, hediyeler vererek kur yaparlardı. Genç erkek karşı tarafın kurunu kabul ettiğinde cinsel birleşme yaşanırdı. Pederasti eğitimiyle gençler, erkekliğe ve savaşa hazırlanırdı. Yunanlıların ahlak eğitiminde nefsin kontrol edebilme çok önemli olduğundan böyle bir ilişkinin aynı zamanda çocuklara nefsin kontrol edebilmek, sadakat, saygı, cesaret gibi çeşitli özellikleri güçlendirdiğine inanılırdı²⁸⁴.

Genç erkeklere hem cinsellik hem de sosyal alanda arkadaşlık eden yetişkin erkekler, gençleri yönetim konularında eğitirlerdi. Genç zamanını bu yetişkin erkeğin ve onun arkadaşlarının yanında geçirerek kamu yaşamını öğrenirdi. Genç erkek, gün boyunca agorada siyaset konuşan, mecliste ya da mahkemelerde konuşmalar yapan yetişkin erkeği gözlemleyerek, ona yardımcı olur ve gymnasionda onunla birlikte antrenman yapardı. Böyle bir ilişkide kamu eğitiminin aksatılmamasına dikkat edilirdi²⁸⁵.

Atina'da hem sosyal hem de politik yönden avantajlı olan bu eşcinsel ilişkide ki amaç, vatandaşlık rolü için gerekli olan bilgi ve becerileri öğrenmektir. Atina'da para karşılığında böyle bir ilişki içinde olmak kabul edilmez ve vatandaşlık haklarının kaybedilmesine neden olurdu²⁸⁶.

Genç adam ve hocası geceleri erkeklerin katıldığı siyasi ve felsefi tartışmalar gibi çeşitli etkinliklerin yapıldığı symposiona katılırlardı. Çocukların devlet yönetimiyle ilgili eğitildiği önemli yerlerden biri olan symposionlar, evin içinde bulunan andronlarda yapılırdı²⁸⁷.

Atina'da erkek çocuklar için eğitimin önemli bir parçası olan symposion geleneğinde, akrabalık ilişkileriyle ve siyasi taraf olarak birbirine bağlı soylular andronlarda bir araya gelerek yemek yerler, içki içip siyasi konularla ilgili sohbetler ederlerdi²⁸⁸. Sıradan bir içkili akşam yemeği olmayıp, siyasi toplantıların yapıldığı Symposion, akşamüstü başlar geç saatlere kadar devam ederdi. Yemek sırasında içki içilmez ve fazla konuşulmazdı. Yemek bitince tanrılara dua edilerek, şarap sunuları

²⁸⁴ Powell, *Klasik Mitoloji*, 49-50.

²⁸⁵ Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 241 – 242.

²⁸⁶ Kenneth James Dover, *Greek Homosexuality* (Harvard University Press Cambridge: 1978, 1989), 20. / Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 217.

²⁸⁷ Daniş Baykan, “Andron ve Symposion Olgusunun Sosyo-Kültürel Nedenleri, Sosyal Yaşama Yansımaları ve İşleyişi”, *Masrop E- Dergi* (Erişim 13.08.2021)

²⁸⁸ Eco, *Antik Yunan*, 224.

yapılırdı. Bir tören olan Symposionda, o grubun ve aristokrat kesimin değerlerini, symposionda geçerli olan kuralları, ahlaki ve siyasi konuları içeren tartışmalar yapılır, tanrılara şiirler okunur, şarkılar söylenirdi²⁸⁹. Atina'da ki cinsiyet ayrımına bağlı olarak evin kadınları erkek alanı olarak adlandırılan andronlara giremediklerinden, symposiona katılmazdı. Ancak dans ve müzik yeteneği olan heteiralar symposiona katılır dans ederek erkekleri eğlendirirdi²⁹⁰. Bu durum kadın ve erkek alanları olarak yapılan mekân ayrımının sadece vatandaş kadınlar için olabileceğini göstermektedir.

Belli bir yaşa gelen genç erkekler de büyükleriyle beraber andronlarda yapılan bu yemeklere katılırlardı ve onlardan şarabı servis etmeleri istenirdi. Ancak daha sonraları yaklaşık yirmili yaşlara gelen genç erkeklerin de kendilerine ait bir şarap kapları olurdu. Genç erkekler için sympasiona katılmak aristokratik topluma girişin ilk aşamasıydı. Böylece gelecekte yaşamları babaları gibi şekillenecek olan genç erkek çocuklar, yetişkin bir erkek olma yolunda önemli bir adım atarak, toplumun kendilerinden beklentilerini yerine getirmeye çalışılırdı²⁹¹.

Beaumont'a göre, ergen bir çocuğun geleceğin ideal vatandaşı olabilmesi için symposiona katılması en iyi eğitimdi. Çocuklar burada devlet yönetimiyle ilgili büyüklerinin konuşmaları dinleyerek ve onları izleyerek devlette düzenin nasıl sağlandığını, yetişkinlere karşı saygılı ve mütevazı davranarakta günlük yaşamın kurallarının neler olduğunu öğrenirlerdi²⁹². Andronlar evin içinde de yer alsa buraya kız çocuklarının kabul edilmediği ve buranın sadece erkeklerin eğitim mekânları oldukları görülmektedir.

4.1.5. Askerlik Eğitimi

Atina vatandaşı sayılan erkek çocukları, eğitimlerini tamamlayıp on sekiz yaşına geldiklerinde askerlik ve vatandaşlık konularında iki yıllık eğitim için askere çağırılırlar ve eğitim amaçlı askerlik görevi için kışlaya alınırlardı. Ephebeia olarak adlandırılan bu çocuklar, askerlik ve avcılık konusunda ki yeteneklerini arttırmak için yaklaşık iki yıla yakın bir süre şehir surlarının dışında yaşayarak talimler yaparlardı²⁹³. Dönemin başında yemin eden gençler, yemin ettikten itibaren siyah bir pelerin olan

²⁸⁹ Baykan, "Andron ve Symposion Olgusunun Sosyo-Kültürel Nedenleri, Sosyal Yaşama Yansımaları ve İşleyişi".

²⁹⁰ W. Eric Martin, *Tools Of The Ancient Greeks* (Chicago: Nomad Pres, 2006), 45.

²⁹¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 217.

²⁹² Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 126.

²⁹³ Powell, *Klasik Mitoloji*, 50

üniformaları giyerler, hafif şekilde silahlandırılıp, küçük gruplara ayrılarak sınırlara gönderilerek, keşif yapmakla ve düşmana pusu kurmakla görevlendirilirlerdi. Bu askerlik görevi süresince gençler, aileleriyle hiçbir şekilde iletişime geçemez, yasal hak ve görevleri ile vatandaşlık hak ve görevlerinin çoğundan muaf olurlar, devlet onlara herhangi bir görev veremezdi. Ayrıca görevlerinden ayrılmamaları için epheboslar bu 2 yıl boyunca ne birine dava açabilirler ne de dava edilebilirlerdi. Fakat miras alabilir ve rahipliğe girebilirlerdi. Böylece devlet ilk defa Atinalı bir çocuğun hayatına müdahale eder, çocuk ilk defa ailesinden ayrı kalırdı. Beaumont, Ephebeia'nın Atina için eğitilmiş bir asker gücü sağlamak ve ergen gençlikten erkeklığe geçişi kolaylaştırmak olarak iki önemli mantığı olduğunu söyler²⁹⁴.

Gençler bu eğitimle beraber babasının demosundaki listeye kaydedilir ve yemin ettikten sonra artık reşit sayılırlardı. Atina'da kendi meclisleri, kendi görevlileri, kendi toprakları, hatta kendi bayramları olan özerk birimler olan her demosun başında bir yıllığına seçilen ve yerel işleri yönetip vatandaş listesini tutan bir yönetici bulunurdu. On sekiz yaşını doldurmuş gençler bu listelere yazılıyorlar ve vatandaşlık haklarını elde ediyorlardı²⁹⁵.

Gençler listeye yazılırken, demostesler önce adayların yasayla belirlenmiş yaşa gelip gelmediklerini araştırırlar, bu yaşa gelmediği anlaşılırsa, bu gençler yeniden çocukların arasına geri gönderilirdi. Daha sonra da doğumlarının yasalara uygun bir biçimde yapılmış bir evlilikten olup olmadığına bakılırdı. Haklarında özgür olmadıkları kararı verilen gençler, demosteslerin kendi arasından seçtiği beş kişiden oluşan mahkemeye başvurabilirdi. Eğer mahkeme gencin listeye yazılmamasına karar verirse, genç çocuğu köle olarak satabilirlerdi. Genç davayı kazanırsa demostesler onu listeye yazarlardı. Bir sonraki aşamada da vatandaşlar listesine yazılmış olanlar meclis tarafından denetlenirdi. Bir kimsenin gerçekte on sekiz yaşına gelmediği anlaşılırsa meclis onu vatandaşlar listesine yazmış olan demostesleri para cezası verirdi²⁹⁶. Gençler bu denetimden geçtikten sonra ephebos adını alarak vatandaş listesine alınıp ve silah kullanma, nöbet tutma ve diğer kışla hizmetlerini de kapsayan iki yıl sürecek askerlik hizmeti başlardı²⁹⁷.

²⁹⁴ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 22.

²⁹⁵ Diakov- Kovalev, *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, 430

²⁹⁶ Aristoteles, *Politika*, 77-78.

²⁹⁷ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19.yy Sonuna Kadar*, 26.

Bu kişilerin babaları kabileler halinde bir araya gelerek kendi kabilelerinden epheboslarla ilgilenmeleri için kırk yaşından büyük vatandaşlar arasından üçer kişi belirlerlerdi. Halk Meclisi belirlenen üçer kişi arasından el kaldırma yoluyla her kabile için sophronistes olarak adlandırılan bir kişi ve bütün bunların başında bulunmak üzere diğer Atinalılar arasından da kosmetes adı verilen bir kişi seçerlerdi. Bu görevliler ephebosları yanlarına alarak önce tapınakları gezdirirler daha sonra da Pire'ye giderlerdi. Epheboslar muhafızlık yaparlardı. Ayrıca halk meclisi yine el kaldırma yöntemiyle bu gençlere dövüşmeyi, ok ve kargı atmayı, mancınık kullanmasını öğretecek öğretmenler seçerdi ve Ephebosların ilk yılı bu şekilde geçerdi²⁹⁸.

İkinci yılda kent yönetimi tarafından onlara kalkan ve mızrak verilir. Bundan sonra epheboslar muhafız kuvveti olarak görev yaparlar ya da kalelerde bulunarak iki yıl boyunca kente hizmet ederlerdi. Bu dönem erkekler için bir geçiş dönemi idi. Beaumont'a göre, ergenlik genç erkeklerin yüksek enerjiyle dolu olduğu bir dönemdi. Böylece devlet çocukları toplumdan uzaklaştırıp onlara savaş eğitimi vererek enerjilerini kontrol altına alıyordu²⁹⁹. Askerlik hizmetinin sonunda bir sınavdan geçirilen gençler artık diğer vatandaşlar arasına katılarak tam vatandaş olarak kabul edilirdi. Bu iki yıllık askeri eğitimle gençler hem cesaret hem de devlete karşı bağlılıkta kazanmışlardır. Bir Atinalının eğitimi vatandaşlık kazanmasıyla sona ermez, ömür boyu devam etmektedir³⁰⁰.

4.2. Atina'da Kız Çocuklarının Eğitimi

4.2.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim

Pomeroy kız çocuklarının eğitimlerini bebeklik dönemi, çocukluk dönemi, ergenliğe adım atmış genç kızlar ve evli kadınlar olarak sınıflara ayırmaktadır³⁰¹.

Atina'da kadın ve erkeğin sosyal yaşamdaki rolleri daha doğar doğmaz belirlendiğinden, kız çocuklarından istenen tek şey iyi bir eş ve anne olmalarıydı. Erkek çocuklar gibi kız çocuklarının eğitimleri de gelecekteki rollerine uygun niteliklere sahip bireyler olabilmeleri için planlanırdı. Atina'da eğitime önem verilmesine karşın eğitimlerine, erkek çocuklarının eğitimi kadar önem verilmeyen kız

²⁹⁸ Aristoteles, *Politika*, 78.

²⁹⁹ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 22.

³⁰⁰ Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, 134.

³⁰¹ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 118.

çocuklarının temel eğitimleri, evlilik ve annelik üzerineydi³⁰². Yedi yaşına kadar oikos sınırları içinde evin kadınlarıyla ve kardeşleriyle oyuncak ve oyunlar oynayarak beraber büyüyen kız ve erkek çocuklar, bu yaştan sonra cinsiyete bağlı olarak farklı şekillerde eğitime başladılar. Okul eğitimiyle yönetici sınıfın devamlılığını sağlamak amaçlandığından Atina'da sadece erkek çocuklar yedi yaşına geldiklerinde okul eğitime başlarken, kız çocuklar ev sınırları içinde kalmaya devam ettiler. Ev dışında okul eğitimi almadıkları düşünülen kız çocuklarının eğitim düzeyleri erkeklere göre oldukça düşüktü³⁰³.

Platon, kadının işinin evini idare etmek olduğunu ancak toplumun ilerleyebilmesi içinde kadınların da bilgi sahibi olmaları gerektiğini söyler. Bu nedenle de kızların evlenme yaşına geldiklerinde okuma yazma bilmesini, onlar için bir avantaj olarak görürdü. Vazo resimlerinden bazı Atinalı kadınların okuryazar olduğu bilinse de (Görsel 27), bu kadınların büyük olasılıkla varlıklı ailelerin kız çocukları oldukları düşünülmektedir. Soylu sınıfın kız çocukları, dini festivallerde erkeklerle birlikte tanrıları mutlu etmek için, dans edip, şarkılar söylerlerdi. Bu nedenle de bu kız çocukları kim tarafından verildiği bilinmese de büyük ihtimalle evde ki kadınlar ya da bir paidagogos tarafından verilen derslerle evin sınırları içinde okuma yazma öğrenir, dans eder ve müzik eğitimi alırlardı³⁰⁴.

Kız çocuklarına gelecekte iyi bir ev kadını (eş) ve anne olabilmeleri için ev idaresinde ihtiyaç duyacakları yemek pişirmek, örgü örmek, kumaş dokumak gibi ev işlerini ve evdeki hizmetçilerini idare etmek gibi becerileri yedi yaşından itibaren evdeki kadınlar ve anneleri tarafından öğretilirdi. Ayrıca kadının evlendiğinde eşine ve evin günlük yönetimine yardımcı olması önemli olduğundan kız çocuklarının sadece evi idare edebilecek kadar okuma yazma ve hesap bilgisine sahip olması gerekirdi. Yoksul kız çocuklarının ise ailelerine yardım ederek ticaret ve okuma yazma öğrenmiş olabilecekleri düşünülürdü³⁰⁵. Kısacası Atinalı aileler kız çocuklarına ev işlerini idare edebilmesi veya rahibe olarak görev yapacakların tapınak mallarını idare edebilmesi için okuma yazma öğretirlerdi. Atina'da eğitim, zengin sınıf için gerekli

³⁰² Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 75. / Golden, *Children and Childhood in Classical Athens*, 62.

³⁰³ Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, 165.

³⁰⁴ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 75./ İşbilen – Dikyol, "Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğine Tarihten Bir Örnek: Antik Yunan", 102.

³⁰⁵ Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 240.

görüldüğünden, büyük ihtimalle geriye kalanlar sadece gerekli olduğu kadar okuma yazma öğrenirlerdi³⁰⁶.

Bu dönemde Atina'da soylu olmayan Atinalı kızların eğitimsizliğine karşın, Atinalı erkeklerle arkadaşlık ederek şölenlerde erkeklere hizmet eden ve hetaira olarak adlandırılan eğitilmiş kızlar da vardı. Bunlar müzik, şiir, dans ve felsefe konularında eğitilerek saygın kızlara göre daha iyi yetiştirilirdi. Bu kızların eğitim gördüğü okulların, erkeklerin eğitim gördüğü tarzda okullar gibi olduğu ve bu kişilerin felsefe okullarında ders verecek kadar yeterli bilgiye sahip oldukları düşünülürdü³⁰⁷.

Kız çocukları anneleri tarafından aldıkları bu eğitimle, bütün hayatını erkeğin kararına bağlı olarak bir ömür boyu erkek egemenliği altında yaşamayı, ev işleriyle ve çocuklarla ilgilenmeyi, evde pasif bir konumda olarak hakkını bile aramadan susup oturmayı küçük yaşlarda öğrenerek, gelecekte ki hayatına hazırlanırdı. Çocukların tüm hayatlarının doğduğu andan itibaren yaşamlarında ki cinsiyet rollerine ve ailenin maddi durumuna göre şekillendiği görülmektedir.

4.2.2. Evliliğe Hazırlık Eğitimi

Atina'da kamu işlerinin dışında bırakılarak yaşamı evle sınırlandırılan ve tek amaçları eş ve annelik olan Atinalı kızların hayatında dini inançların önemli bir yeri vardı. Gelecekte Atinalı vatandaşların anneleri olacak olan kız çocukları evlilik öncesinde evliliğe hazırlık amacıyla çeşitli ritüellere katılarak, önemli sorumluluklar alır ve evliliğe hazır olmak için eğitilirlerdi³⁰⁸.

Atina ve Sparta'da olduğu gibi diğer birçok kentte de, erkek ve kız çocuklar büyük kent bayramlarında yer alan tanrıların onuruna yapılan törenlere katılarak, yürürler, şarkı söylerler ve dans ederlerdi. Törenlere katılan erkek ve kız çocuklar ergenlik çağının sonunda bir araya gelseler de bu dönem kız ve erkek çocuklar için farklılık gösterirdi. Hem kız hem de erkek çocuklar için eğitimin ömür boyu sürdüğü Atina'da üst tabakadan ailelerin ergenlik çağına gelmiş çocukları arasında cinsiyete dayalı olarak belirgin bir ayrım oluşurdu. Erkekler için ergenlik dönemi yetişkinliğin ve vatandaşlığın başlangıcıyken, kızlarda evliliğin başlangıcıydı. Bu farklılıklar kız ve erkek çocuklara verilen eğitimin içeriğinde ve süresinde de farklılıklar

³⁰⁶ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 223.

³⁰⁷ Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1232.

³⁰⁸ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizlere*, 342. / Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1231.

oluştururdu³⁰⁹. Kız çocuklarının yedi yaşından başlayarak evliliğe kadar ki dönemleri, birkaç aşamadan oluşurdu. Yedi yaşına gelen kız çocukları çeşitli ritüellere katılıp, farklı konumlarda yer alarak gelecekteki evlilik ve annelik rollerine hazırlanırlardı. Kız çocukları yaklaşık olarak on dört, on beş yaşına geldiklerinde tam olarak olgunlaştıkları düşünülür ve genç kızlar artık evlenerek bütün hayatını çocuklarına ve eşlerine adardı³¹⁰. Ergenliğin, evliliğe hazırlık dönemi olarak düşünüldüğü Atina’da, evlenme yaşına gelip, yetişkin (ergin) olarak kabul edilmek için yapılan bu ritüeller, erginlenme ritüeli olarak adlandırılırdı.

Kızların Atina’da bu ritüellere katıldığına dair en önemli kanıt, Aristophanes’in *Lysistrata* eserinde yer alan bir pasajdan öğrenilmektedir. Bu pasajda, “Yedinci yılımda Arhephoros oldum ve kutsal kaplar taşıdım, onuncu yılımda bir Aletride olarak Athena’nın değirmencisi oldum, sonra safran bir bornoz (krokotos) giyerek, Artemis Brauronia festivalinde ayı (arktos) oldum. Ardından kanephoros olarak kutsal sepeti taşıdım”. Buradan Atinalı kızların dört aşamayla çocukluktan kadınlığa geçiş yapmış olabilecekleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde yapılan farklı kutlamalar kadın hayatının farklı yönlerini kapsardı. Bu rollerden üçü Athena Polias kültüyle ilgiliydi³¹¹.

Ataerkil bir yapıya sahip olan Atina toplumunda kız çocuklarına verilen görev hayatlarının hemen hemen her döneminde erkeğe bağımlı olarak yaşamaktı. Kızlar, genç kız ve kadınların katıldığı festivallere gitmek dışında, evden dışarı çıkmıyorlardı. Bu etkinliklerden birisi bilgelik, zafer gibi özelliklere sahip olan Atina devletinin koruyucu tanrıçası Athena adına dört yılda bir düzenlenen etkinliklerdi. İçerisinde şarkı yarışmaları, at yarışları ve sportif aktivitelerin bulunduğu, bu etkinlikler, bir hafta sürüyordu³¹².

Bu ritüellere genç kızların hepsi katılmaz sadece zengin ailelerin seçkin kızları katılırlardı. Ritüellere bütün kızların katılmamasına karşın, ritüeller toplumsal bir öneme sahip olup, ritüellere doğrudan katılmayan kızlar da kendilerini dolaylı olarak vekâleten katılıyormuş gibi hissedirdi. Meclis tarafından seçkin ailelerin yedi

³⁰⁹ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 343, 350.

³¹⁰ Jon D. Mikalson, *Ancient Greek Religion* (Oxford: Wiley- Blackwell, 2010), 229.

³¹¹ Aristophanes, *Lysistrata*, English Translation and Notes by, Ian Johnston, (Faenum Publishing, 2017), 640-650. / Esther Eidinow, Julia Kindt, *The Oxford Handbook of: Ancient Greek Religion* (New York: Oxford Universty Press,2015), 705.

³¹² Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 56.

ile on bir yaşları arasındaki kızlarından, dört arrephoroi ya da kutsal sepet taşıyıcısı seçilirdi. Ardından archon (kral) bunlardan iki tanesini her yıl Panathenaia sırasında Athena'ya verilen peplos'u örmekle görevlendirirdi³¹³. Athena adına dört yılda bir düzenlenen Panathenaia bayramında, Athena heykeline giydirilmek üzere kadınlar tarafından dikilen kutsal peplos genç kızlar tarafından taşınır ve genç kızların Athena'ya özenle hazırladıkları giysiyi sunmalarıyla biten bu tören küçük kız çocuklarının genç kızlığa geçişini simgelerdi³¹⁴.

Polias Tapınağı'na yakın oturan ve belli bir biçimde tanrıçayla birlikte vakit geçiren diğer iki genç kız Athena Polias rahibesi olarak seçilir ve yılda bir kez mayıs ayında gizli bir ritüel olan Arrephoria ayinine katılarak, özel bir gece ritüelinde yer alırlardı. Gizlerin taşınması anlamına gelen Arrephoria ayininde, kızlar başları üzerinde içinde nesneler bulunan ve içine bakmaları yasak olan mühürlü kaplar taşırlardı. Kapları taşıyan genç kızlar, Aphrodite Tapınağı'nın yakınında, bahçelerde bu nesneleri yine gizli olan başka nesnelerle değiştirirlerdi³¹⁵. Ritüelle ilgili çeşitli yorumlar bulunmakla birlikte, ritüelin genç kızların kentin tanrıçasına hizmet etmek üzere evlerinden ayrıldıkları bir erginleme döneminin sonuna işaret ettiği düşünülmekteydi. Gece vakti karanlığın altında gerçekleşen etkinlikler çoğunlukla bir varlık durumundan diğerine geçişle ilişkilendirildiğinden, bu ritüelde bazı araştırmacılar tarafından ergenliğe giriş ayini olarak değerlendirilirdi³¹⁶.

Atina'daki genç kızların Arrephoroi olmalarının dışında başka görevleri de vardı. Büyük olasılıkla bir yıllığına Plyntride'ler ya da Loutride'ler olarak bilinen iki kız (korai) Atina'da bir rahibin gözetimi altında Athena'nın peplos'unu temizlemek için seçilirdi. Aletride olarak adlandırılan genç kızlar tanrılara hizmet etmek için, adak ekmekleri için tahıl öğütürlerdi. Kaynaklarda bu ritüelle ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Arrephoroi'ler, Plyntride'ler ve Aletride'ler, genç kızları hem eş rolüne hazırlamış hem de genç kızların kent adına kutsal görevleri yerine getirmelerini sağlamışlardır³¹⁷.

³¹³ Garland, "Children in Athenian Religion", 216.

³¹⁴ Albayrak, *Kadın Olmak, İslam, Gelenek, Modernite ve Ötesi*, 141.

³¹⁵ Barbara Goff, *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece* (Los Angeles, London: Universty Of California Press, 2004), 99.

³¹⁶ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 170.

³¹⁷ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 344.

Ritüellerden bir diğeri, Atina'nın doğu kıyısında bulunan Brauron'daki Artemis Tapınağı'nda her dört yılda bir, yedi ile on yaşları arasındaki bir grup kızın, Artemis'i onurlandırmak için seçildiği Arkteia (Küçük Ayılar) olarak bilinen bir erginleme ritüeliydi³¹⁸. Orman, bataklık ve kırların Tanrıçası olan ve bu alanları koruduğuna inanılan Tanrıça Artemis'in tapınakları şehrin dışındaki ormanlık alanlarda bulunurdu. Artemis için yapılan ritüellerde bu sebepten şehrin dışında ormanlık alanlarda yapılırdı. Bu görevler, törenlerde yer alan ergenlik çağına ve evlilik dönemine yaklaşan kızlara, evlendikten sonraki hayatlarında önemli bir yeri olan tanrıça kültüne alıştırmak için verilirdi³¹⁹.

Gençlerin koruyucusu ve bakire bir tanrıça olan Artemis, hem ritüellerde hem de mitlerde genç kızlıktan evliliğe geçişte genç kızlara en çok rehberlik eden tanrıçaydı. Genç kızlar evlenmeden önce özellikle bebekleri olmak üzere çocukluk oyuncaklarını Artemis'e adayarak yetişkinliğe adım atarlardı. Atina yakınlarındaki Brauron'da gruplar halinde yapılan bu ritüelde, genç kızlardan oluşan bir koro kült amaçlı olarak şarkı söyler ve dans ederdi. Burada 4 yılda bir on ve on dört yaşları arasında Atinalı genç kızlardan oluşan küçük ve seçme bir grup tanrıçayı onurlandırmak için dişi bir ayıyı taklit eder ve krokotos adı verilen, genç kızların özel statüsünü gösteren safran sarısı renginde elbiseler giyerlerdi³²⁰.

Ritüelde Arktoi olarak adlandırılan kızlar evlilikten önce ayılar gibi (Arkteia) davranırdı. MÖ 5. yüzyıl sonuna ya da MÖ 4. yüzyıl başına ait olduğuna inanılan küçük ritüel kaplarının parçaları, Atina'daki Artemis Brauron Tapınağı'nın yanı sıra Artemis'e adanmış diğer yerlerde de ele geçmiştir³²¹. Erginleme sırasında karakteristik sarı giysiler giyen genç kızlar dişi ayıların davranışını taklit ederdi. Bu giysilerin çıkarılması, hayatın yeni bir aşamasına girildiğini gösterirdi. Bu yaştaki çocuklar evlenmek için çok genç olduklarından, bu ritüelden sonra evliliğin geleceği ergenlik evresine girmek üzere ayı hayatını terk etmeyi simgelerdi³²². Artemis'in egemenlik alanı olan ormanların yabani dünyasına ait bu hayvan, yine yabani oldukları düşünülen Artemis ve koruması altında ki genç kızları temsil ederdi. Bu nedenle kızlar ayı taklidi yapardı³²³. Dişi ayı, Artemis'in birçok mitinde yer alırdı. Bu mitlerden bir tanesi,

³¹⁸ MacLachlan, *Women in Ancient Greece*, 116.

³¹⁹ Mikalson, *Ancient Greek Religion*, 229.

³²⁰ Eco, *Antik Yunan*, 670.

³²¹ Garland, "Children in Athenian Religion", 216.

³²² Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 345. / Lesley 108

³²³ Eco, *Antik Yunan*, 671.

Kallisto, Artemis'in yakın arkadaşlarından birisiydi ve tıpkı Artemis gibi evlenmemeye ve bir erkekle birlikte olmamaya yemin etmişti. Zeus, bir gün Kallisto ağaçların altında dinlenirken Artemis'in kılığına girerek Kallisto'ya yaklaşır ve bu fırsatı değerlendirir. Bir gün arkadaşları ile birlikte gölde yıkanırken Artemis peri kızın hamile olduğunu fark eder ve Zeus sevdiği kızı Artemis'in öfkesinden korumak için Kallisto'yu bir ayıya çevirir ama Artemis'ten koruyamaz. Artemis oklarıyla Kallisto'yu öldürür. Zeus Kallisto'yu öldükten sonra gökyüzüne alır ve Büyük Ayı takımyıldızını oluşturur. Bakire olan genç kızlar bu ritüelde Kallisto'yu canlandırarak ayı rolüne girmektedirler³²⁴.

Diğer bir mit ise, Brauron'da, Artemis Tapınağı'nı sık sık ziyaret eden neredeyse evcilleştirilmiş bir ayıyla ilgili hikâyedir. Bir gün ayı oyun oynarken küçük bir kızın yüzünü pençelemesiyle, kızın erkek kardeşinin ayıyı öldürmesi üzerine bazı felaketler yaşanmıştır. Bunun üzerine bir kâhinin, küçük kızların ayı gibi hareket edip sarı giysiler giyerek tanrıçayı sakinleştirebileceklerini söylemesiyle, bu ritüelin yapıldığı düşünülür. Bu ritüelin, genç oğlanları ve kızları içlerindeki vahşiliği ehlileştirmek için yaptıkları düşünülür. Erginleme, genç kızı hayatının bir sonraki aşaması olan, kanephoros (sepet taşıyıcısı) aşamasına hazırlardı. Bu aşamadan sonra da, tüm sosyal ve dinsel eğitimin amacı olan evlilik gelirdi. Bu ayı kültü ergenlik öncesi kızıdan ergen kadına geçiş süreci olarak bilinirdi³²⁵.

Son aşama olarak kabul edilen Kanephoroi ritüeli ise Aristophanes'te genç kızın ergenliğe geçerek, fiziksel olgunluğa eriştiği ve evlenebilecek duruma geldiği bir dönem olarak kabul edilir. Kanephoros, sunağa ve kurban edilmeden hemen önce kurbanlık hayvanın başına konulacak kutsal arpanın doldurulduğu sepeti, taşıyan soylu aileden genç bir kadındır³²⁶. Bu ayine katılan genç kızlar, törene katılan Atinalılar, subaylar ve komutanlarla birlikte büyük Panathenaia ayininin şeref listesinde ve Panteon'un frizlerinde yer alırlardı. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla bu ayine katılan ergenlik aşamasında ki genç kızlar bu ayinlerde vatandaş muamelesi görürlerdi. Sepet taşıyanlar vatandaşların müstakbel karılarını, çocuklarının gelecekte ki annelerini temsil ederek, bu şekilde onurlandırılıyorlardı. Kanephoroi özelliği taşıyan kızların tanrılar ya da kahramanlar tarafından kaçırıldığı bir dizi mit nedeniyle, kanephoroi ile

³²⁴ Goff, *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece*, 107.

³²⁵ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 346. / Eidinow- kindt, *The Oxford Handbook of: Ancient Greek Religion*, 706.

³²⁶ MacLachlan, *Women in Ancient Greece*, 117.

evlilik arasındaki bağı gösterdiği düşünülürdü. Kanephoroi çağının aynı zamanda ritüel ve sosyal işlevleri bulunan koro çağı olduğu da düşünülmeyle birlikte, bu çağ, evlilikle biterdi ³²⁷.

Bu dönemde kızların katıldığı korolar hem din hem de eğitim açısından önemliydi. Genelde kadın olan ve khoregos olarak adlandırılan kişi, koroyu idare edip müzikle eşlik ederek, dans ve koro yoluyla genç kızları ritüelin gerektirdiği şekilde eğitirdi. Platon'a göre, yaşları ve doğaları gereği çocukların hayvanlara benzeyen hareketlere eğilim göstermeleri nedeniyle, bu dans ve şarkı yoluyla çocuklar hareketlerini yönlendirmeyi öğrendiğinden korolar, çocukların ilk eğitim şeklini oluştururdu. Böylece genç kızların ve erkeklerin davranışları, müzik ve dans eğitimleriyle uysallaşırdı ³²⁸.

Yetişkinliğe hazırlanan evlilik çağına gelmiş olan genç kızlar, koro şefinin yönetiminde ritüellerde birlikte oyun oynayıp dans eder ve şarkı söylerlerdi. Genç kızlar düğün şarkılarının sözleri ya da evlilikle ilgili şiirlerinde, evlilik için gerekli olduğuna inanılan güzellik, zarafet gibi niteliklerden bahsederek, genç kızların erkeklerin gözünde çekici görünmeleri sağlanırdı. Evlenme çağındaki genç kızlar şarkıları ve dansları belirli bayramlarda toplumun tamamının önünde sergilerlerdi.

Sonuç olarak gençlerin katıldığı bu ritüellerle, dinsel alanda da erkekler ve kadınlar arasında da bir eşitsizlik vardı. On altı ile on sekiz yaş arasındaki bütün genç erkekler ephebelardan istenen çeşitli hizmetleri yerine getirirken, Athena ve Artemis'e hizmet sunması için zengin ailelerin kızları arasından demokratik şekilde seçilen, birkaç kız bu hizmetleri yerine getirirdi ³²⁹. Yani tüm yurttaşlar dini faaliyetlere eşit bir şekilde katılıyormuş gibi görünse de, erkeklerin hepsi bu festivallere katılırken, kızların ergenliğe kabul ritüelleri için bütün kızlar katılmaz, bir yaş grubunun temsilcisi gibi hareket eden sadece zengin kesimden birkaç kız katılırdı. Buradan erkek çocukları arasında olduğu gibi kız çocukları arasında da babanın maddi durumuna bağlı olarak bazı farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Seçilmiş kız çocukları kısa bir süre olsa da bütün kız çocuklarını temsilen toplumsal yaşama katılabilmişlerdir. Genç kızlar sadece kent dininin bütün nüfusun katılımını gerektirdiği durumlarda hep birlikte katılarak, diğer kızlarla koro şarkıları da söylerlerdi. Ancak bu da büyük

³²⁷ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 348,349.

³²⁸ Eco, *Antik Yunan*, 672.

³²⁹ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*, 348-350.

ihhtimalle evden uzakta vakit geçirmeden sadece koro yarışmalarına katılım şeklinde olurdu³³⁰. Erkekler hayatın her alanında hepsi beraber yer alırken, kızlardan sadece bir kaçı sadece evliliğe hazırlık eğitimi için ev dışına çıkarak eğitim alırdı³³¹.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, hayatlarının her aşamasında kısıtlanan ve daha doğduğu andan itibaren evlilik ve annelik için eğitilen kız çocukları, bu dini ritüellerden sonra evliliğe hazır olduğu düşünülerek çok küçük yaşlarda evlendirilirlerdi. Evlilikle beraber bütün hayatları değişen ve artık çocukluk dönemleri biten kız çocukları, hayatlarına yetişkin olarak devam ederlerdi.

Ancak ailesine bakan, evi yöneten iyi bir eş ve çocuklarını büyüten anne olmak için evlilik yaşına kadar annesinden ve evdeki diğer kadınlardan gerekli eğitimleri alan Atinalı kız çocuklarının eğitimi evlilikle bitmez, eğitimleri evlendikten sonra yetişkin bir vatandaş sayıldıklarında da devam ederdi. Ksenophon, Atina'daki evlilik yaşına gelmiş kızların aşırı eğitimsiz olduklarından şikâyet ederken, Sokrates ise evlendiğinde hala çocuk denecek yaşta olan kız çocuklarının evi idare etme konusunda çok fazla deneyimleri olmadığını söyler. Bu nedenle de kadınların erkeklerden daha az yetenekli oldukları düşünüldüğünden, evlendikten sonra da kocaları tarafından eğitilmeleri gerektiğini düşünürlerdi³³².

Evlenmeden önce dokuma yapmayı ve köle kadınları kontrol etmeyi bilmesi gereken kız çocuğu evlendikten sonra bütün evin sorumluluğunu üstlendiğinden, ev işlerinin yönetimi konusunda yeni hayatıyla ilgili eğitimleri kocalarından, kocalarının yaşça daha büyük olan akrabaları tarafından almaya devam ederlerdi³³³.

Toplum tarafından kadın ve erkeğe verilen değer ve rollerin farklılık gösterdiği Atina'da, kız ve erkek çocukların, çocukluk dönemlerinin biterek artık bir yetişkin sayıldıkları dönemler de farklılık gösterirdi. Kadının evlilikle çocukluk döneminin bittiği Atina'da kadın ve erkeklerin evlilik yaşı da farklılık gösterirdi. Atina'da, evlilik yaşı hakkında değişik fikirler olsa da erkekler, genel olarak ailenin geçimini rahatça sağlayabilecek duruma geldikleri otuzlu yaşlarda evlenirken, kızlar ise hem denetlenmesinin kolay olması hem de az şey görmüş, duymuş olmalarının

³³⁰ Golden, *Children and childhood in classical Athens*, 76.

³³¹ Duby- Perrot, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizlere*, 351.

³³² Akalın, “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, 26./ Yalazı - Küçükler, “Ksenophon’un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım”, 68.

³³³ Powel, *Athens and Sparta*, 375./ Pomeroy, *Antik Yunan’ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 223.

istenmesi nedeniyle yaklaşık 14-15 yaşlarında evlendirilirlerdi. Kız çocuklarının, daha erken yaşlarda da evlendirilmiş olabileceği düşünülmekteydi³³⁴. Erkek çocukların ön planda tutulduğu bir toplumda yetişen kız çocukları için günümüzde de olduğu gibi verilen emek ve maddi harcamalar bir kayıp olarak görülmüş olabileceğinden kız çocukları bu nedenle de erkenden evlendirilmiş olabilir.

Genç kız evlenmeden önce toplumdaki inançlar doğrultusunda, bir kadının yaşamındaki çeşitli aşamaları simgeleyen bakire tanrıça Artemis'in korumasını almak ve Artemis'in daha sonraki doğumlarda ona yardımcı olmasını sağlamak amacıyla bir tutam saçını ve çocukluk dönemi oyuncaklarını Artemis'e adak olarak sunuyordu. Sunulan oyuncaklar büyük ihtimal artık çocukluğa veda ederek bir sonraki adım olan kadınlığa hazır olduğunu göstermek amaçlıydı³³⁵.

Evlilikle beraber artık kız çocuklarının bütün hayatının değişerek, her şeye en baştan başlayacağı bir döneme girdiği görülmektedir. Ancak erkekler var olan hayatlarına devam etmişlerdir. Çünkü erkek çocuklara göre çok küçük yaşlarda evlenen kız çocukları, evlenerek çoluk çocuğa karışıp birçok sorumluluk üstlenip bütün hayatları değişirken, 14-15 yaşlarında ki erkek çocuklar ise okul ya da askerlik eğitimlerine devam ederlerdi³³⁶.

Atina'da hayatın her aşamasında görülen kız ve erkek çocuk arasında ki cinsiyet ayrımında, anne ve babalar eğitim konusunda erkek çocuklara daha çok özen göstermektedirler. Bu cinsiyet eşitsizliği hala günümüzde de bazı toplumlarda devam etmektedir. Kadınlar hala çoğu toplumda erkeklerle aynı konumda değildir. Bu durum kadınların eğitim hayatını da etkileyerek, hem Atina'da hem de günümüzde çoğu toplumda kadınların eğitim alanında erkeklerden daha geride kaldıkları görülmektedir.

³³⁴ Çelebi, "Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları", 120. / Eco, *Antik Yunan*, 287.

³³⁵ Çelebi, "Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları", 121.

³³⁶ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 223.

V. BÖLÜM

SPARTA'DA ERKEK VE KIZ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

5.1. Sparta'da Erkek Çocukların Eğitimi

Bugünkü Mora Yarımadasında yer alan ve bir tarım devleti olan Sparta'ya, kuzeyden göçler halinde gelen Dor'lar, Sparta'nın, topraklarını ele geçirerek, burada bulunan Aka kökenli insanları siyasal egemenlikleri altına alarak bu insanları devletin kölesi haline getirdiler³³⁷. Toprakları ele geçirdikten sonra egemen sınıfı oluşturan Dor'lar, heliot olarak adlandırdıkları Spartalı yerli halkı köleleştirerek, geçimlerini heliotlar üzerinden sağladılar. Bu nedenlerden sık sık bu heliotların ayaklanmasıyla karşılaşan Spartalılar hem baskı altındaki yerli halka hem de dış devletlere karşı güçlü olmak zorunda olduklarından her zaman savaşa hazır durumdaydılar³³⁸. Spartalıların bütün yaşamının temelinde helotların ayaklanmasını engellemek bulunduğundan, Sparta'da eğitim sistemi işte bu toplumsal yapının merkezinde bulunurdu. Çocuklar daha doğar doğmaz devletin devamlılığı için eğitime başlardı. Spartalıların tek amaçları, yazılı olmayan yasalarına bağlı kalarak iyi eğitilmiş askerler olarak yaşamaktı³³⁹.

Spartalılardan, devlete itaat etmeleri, rekabetçi ve cesur olmaları, sabırlı ve alçak gönüllü olmaları, bedensel olarak güçlü, kuvvetli olmaları, grup üyeleri arasında sosyal birlik ve eşitlik olması, davranış ve yaşam koşullarında basitlik ve tutumluluk, yasalara saygı gösterme gibi bazı niteliklere sahip olması istenirdi. Sparta eğitim sistemiyle, sadece vatansever ve itaat eden bireylerden oluşan tek tip bir toplum

³³⁷ İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, 52.

³³⁸ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19.yy Sonuna Kadar*, 22.

³³⁹ Dikyoğlu, "Antik Yunan'da Bir Eğitim Modeli Sparta", 192,193.

oluşturmak istendiğinden, eğitim gençlere bu Spartalı özellikleri kazandırmak için yapılan uygulamalardan oluşurdu³⁴⁰.

Sparta coğrafi konumundan ve burada yaşayan nüfusun yapısı bakımından diğer Yunan kent devletlerinden farklı sosyal ve kültürel bir yapıya sahipti. Sparta'nın siyasi ve sosyal yapısının temelini oluşturan eğitim sistemi, toplumların sosyal ve politik yapısının eğitimi nasıl etkilediğini gösteren bir örnekti. Sparta'da eğitimle devletin devamlılığını sağlamak için gerekli olan özelliklere sahip savaşçı bireyler yetiştirmek amaçlanırdı. Eğitim sistemiyle ilgili bilgi veren antik kaynaklar ve modern kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Sparta'da sert ve bireyi yok sayan yani devlet odaklı bir eğitim sistemi vardı. Eğitimin temelinde yer alan çocukların kışlada yaşaması, giyim tarzları, beden eğitimleri, karınlarını doyurmak için hırsızlık yapmalarına izin verilmesi Sparta'da bireylerin yaşamlarının neredeyse tümünü kapsardı³⁴¹.

5.1.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim

Antik kaynaklarda çocuğun yedi yaşından önceki dönemiyle ve ailenin eğitimdeki rolü ile ilgili fazla bilgi bulunmadığından, çocuğun gelişimindeki en önemli zamanlar olan 0-7 yaş dönemini aileleriyle birlikte geçirdikleri düşünülürdü³⁴². Sparta'nın içinde bulunduğu siyasi ve sosyal durumdan dolayı burada yaşam, oikos sınırları dışında yürütülürdü. Spartalı erkek vatandaşların askeri yapıya uygun olarak belli bir yaşa kadar evin dışında uyuması, yemeklerini ev dışında diğer erkek vatandaşlarla beraber yemesi, siyasi toplantılarını ve eğlencelerini evin dışında yapmaları gibi nedenlerden dolayı çocuklar, hayatlarının en önemli zamanları olan ilk yıllarda babalarını görmeden büyürlerdi³⁴³.

Günümüzde olduğu gibi Atina ve Sparta'da da, bir çocuğun yaşamının ilk yılları, gelecekteki karakterinin oluştuğu zamanlar olduğundan, bu ilk yıllar bir çocuğu yetişkin olarak gelecekteki rolüne hazırlamak için önemliydi³⁴⁴. Sparta'da sağlıklı olduğuna karar verilen çocuklar okul eğitimlerinin başladığı yedi yaşına kadar,

³⁴⁰ J. David Knottnerus, Phyllis E. Berry, "Spartan Society: Structural Ritüalizasyon in an Ancient Social System", *Humboldt Journal of Social Relations* 27 (2002), 17. Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 78.

³⁴¹ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 189.

³⁴² Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 196.

³⁴³ Pomeroy, *Spartan Women*, 71. / Akarsu, "Spartalı Çocukların Askeri Eğitimi", 1253.

³⁴⁴ Beaumont, *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*, 122.

anneleri tarafından devletin ve toplumun beklentilerine göre eğitilirdi. Sparta’da yapılan her şey toplumun her bireyinin asker gibi davranıp, en iyi askeri yetiştirmesi için yapıldığından, bir kadından beklenen en önemli görev sağlıklı erkek çocuklar doğurması olsa da doğurduğu çocukları devletine bağlı ve itaatkâr bir savaşçı olarak yetiştirmesi de istenirdi. Spartalı annelerde çocuklarını küçük yaşlardan itibaren bu şekilde yetiştirmeye çalışırdı³⁴⁵. Anneleri tarafından ileriki yaşlarda olacakları cesur ve disiplinli asker özelliklerine göre sert bir şekilde yetiştirilen çocuklar, karanlıktan ve yalnızlıktan korkmamayı, mızızlanıp, şımarmamayı, hiçbir yemekten tiksinnemeyi ve devletlerine karşı bağlı ve itaatkâr olmayı öğrenirlerdi³⁴⁶.

En önemli zamanlarını sadece anneleriyle geçirerek, Spartalı yaşamın gerektirdiği gibi disiplinli bir şekilde eğitilen Spartalı çocuklar içinde evde ki en önemli eğitim oyun ve oyuncaklarla verilirdi. Bu konu, Atinalı erkek çocukların aile tarafından verilen eğitim başlıklı bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Spartalı çocuklar yedi yaşına geldiklerinde devlet tarafından ailelerinden alınıp, agoge adı verilen bir eğitim verilirdi.

5.1.2. Agoge Eğitimi

Sparta eğitim sistemi ile ilgili bilgi veren antik kaynaklar arasında, en önemlileri Ksenophon ve Plutarkhos’tur. Ducat ve Kennel’da Sparta eğitim sistemi hakkında önemli bilgiler veren günümüz yazarlarındandır.

Ducat agogede bir devamlılık olduğunu söylerken, Kennell ise Sparta’nın tutucu bir toplum yapısına sahip olmasına rağmen, eğitim sisteminin zaman içinde değişebileceğini ve agoge’nin de üç evreden oluştuğunu söyler. İlki Ksenophon’un bahsettiği erken dönemleri, ikincisi Sparta kralı III. Kleomenes’in MÖ III. yüzyılın ikinci yarısında sistemi yeniden düzenlediği dönem ve son olarak Roma Dönemi’dir. Ancak bu üç dönem süresince eğitim sisteminin değişim aşamaları hakkında veya nasıl değiştiği hakkında antik kaynaklar bilgi vermemektedir³⁴⁷.

Doğdukları andan başlayarak, ölene kadar bireylerin eğitimlerinin devam ettiği Sparta’da, hem devlet hem de toplum tarafından devletin devamlılığı için eğitimin ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Atinalı eğitimden oldukça farklı olan agoge denilen Spartalı eğitimle, devlete itaat eden, vatansever, eşit vatandaşlardan oluşan bir toplum

³⁴⁵ Payam, *Eskiçağ Yunan Literaturünde Kadın: Herodotos Örneği*, 46.

³⁴⁶ Dikyol, “Antik Yunan’dan Bir Eğitim Modeli: Sparta”, 196.

³⁴⁷ Kennel, *The Gymnasium Of Virtue*, 14.

oluşturulmak istenirdi³⁴⁸. Burada eğitim sisteminin en önemli amacı savaşmak ve savaşta başarılı olmaktı. Platon, eğitimin zaferi de beraberinde getirdiğini, iyi eğitilmiş bir çocuğun bu eğitimde kazandığı değerlerle savaşta da düşmanlarına karşı başarılı olduklarını söyler³⁴⁹.

Sparta'da yedi yaşından itibaren okul eğitime başlayan çocuklar, devletin düzeni için gerekli olan nitelikleri kazanmak amacıyla devlet tarafından ailenin yanından alınarak devlete ait kurumlara verilirdi. Çocuklar günlük yaşamın kurallarını yaşayarak öğrenirlerdi. Sparta eğitim sisteminde erkek vatandaşların yedi yaşından başlayarak altmış yaşına kadar askeri eğitimle ilgilenerek başka hiçbir üretici iş yapmazlardı. Sparta'da, eğitimde Atina'da olduğu gibi kız ve erkek çocuklar arasında bir ayrım da yapılmazdı. Kamusal anlamda tarihte ilk olarak eğitimin öneminin anlaşıldığı Sparta'da, eğitim zorunlu olarak herkese eşit bir şekilde devlet tarafından verilirdi³⁵⁰. Yedi yaşından itibaren ailesinden ayrılarak agoge eğitimine başlayan çocuk hemen hemen 16 yaşlarına kadar burada eğitim alarak zamanını kendi yaşitlarıyla beraber yemek yiyerek, uyuyarak, oyun oynayarak geçirirdi. Çocuğun ailesiyle iletişiminin azalmasına neden olan bu durumu, Plutarkhos Sparta devletinin güçlü aile bağlarının gelişmesini engelleyerek, Spartalıların devlete bağlılığını arttırmayı amaçlamak istemesi olarak yorumlar³⁵¹.

Spartalılar içinde bulundukları sosyal yapıya bağlı olarak, diğer şehir devletlerinde görülmeye başlayan demokrasinin kendi devletlerinde de yayılmasından korktukları için giderek dışa kapalı, tutucu, yeniliği önemsemeyen ve toplumsal bir eğitim benimsediler. Tek amaçları iyi bir asker olmak olan Sparta'da felsefeyle, edebiyatla, bilimle uğraşanlar olmadığından, filozof, ozan, edebiyatçı yetişemedi. Spartalıların zamanla güzel sanatlar gibi yaratıcılık ürünlerini de kısıtlamalarıyla Sparta, bilim ve sanat merkezi olmaktan çıktı³⁵². Sparta'da ki eğitimle çocuklar, yabancıların girmesine izin verilmeyen tutucu bir toplum yapısı içinde eğitilerek, itaat eden, eşit ve tek tip vatansever vatandaşlar olarak yetiştirilmek istendi. Eğitimin temelinde disiplin ve askeri alanda yetenekli olmak bulunan Sparta'da, bu eğitim sistemiyle çocuklar, devletin denetimi altında, devletin ordusu için güçlü askerler

³⁴⁸ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 191.

³⁴⁹ Platon, *Yasalar*, 71.

³⁵⁰ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19.yy Sonuna Kadar*, 23

³⁵¹ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 16.

³⁵² Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 149./ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 212.

olmak için eğitildi. Diğer Yunan kent devletleri tarafından savaşçı ve cesaretli olarak bilinen Spartalıların bu oldukça sert koşulları içerdiği eğitim sistemi bir dönem diğer kent devletleri arasında da ön plana çıktı³⁵³.

Sparta eğitim sisteminde okuma yazmadan çok fiziksel ve askeri eğitime daha çok önem verildiğinden bazı araştırmacılar Spartalıların okuma yazma bilmediğini öne sürerken, Platon aritmetik bildiklerini, Plutarkhos'da Spartalıların sadece gerekli okuryazarlığı öğrendiklerini savundu. Bazı araştırmacılara göre ise okumanın, ya da Sparta dışından getirilen yabancı fikirli kitapların Sparta'da siyasi bölünmeye neden olacağından Sparta'da kapalı bir eğitim sistemi olduğunu savundular. Spartalılar, diğer toplumların bakış açılarıyla ilgilenmez, kendi toplumlarının görüşleriyle ilgilenirlerdi. Spartalıların içinde bulunduğu sosyal yaşam, kadınların da erkeklerle beraber eğitim sistemi içinde yer almasını sağladı³⁵⁴.

Devlet tarafından desteklenen ve okuma yazmanın ön planda olmadığı Sparta eğitim sisteminde, erkek çocukların eğitiminde bedensel (jimnastik) ve zihinsel (müzik) olmak üzere iki türlü eğitim vardı. Amacın, güçlü askerler yetiştirmek olduğu Sparta eğitiminde bilimsel eğitim çok önemsenmez, çocuklar daha çok fiziki olarak eğitim alırdı. Beden eğitimi derslerinde verilen güreş, Sparta'da hem erkeklerin hem de kızların eğitiminde yer alırdı. Atletizm, cirit atma, avcılık gibi derslerle, çocuklar sporla güçlenerek zorluklara dayanabilmeyi, kendilerini savunabilmeyi, hep birlikte hareket edebilmeyi, silahları kullanabilmeyi öğrenirler ve iyi bir asker olarak yetiştirilirdi³⁵⁵.

Sparta'da da Atina'da olduğu gibi erkek çocukların eğitiminde, askeri bir disiplin sağlamak için kullanılan müziğin önemli bir yeri vardı ve erkek çocuklar beden eğitimi derslerini müzikle yaparlardı³⁵⁶. Yunanlılara göre ruh ile doğa arasındaki uyumu sağlayan müzik, kişi ile onun çevresi arasındaki ilişkiyi düzenler, beyin ile beden arasındaki uyumu sağlayıp, ahlaki karakteri geliştirirdi. Dans beden organlarına güç, güzellik, çeviklik verir ve bedenin güzel bir biçimde gelişmesini sağlardı³⁵⁷. Cesaret, yurtseverlik duygusu gibi marşlardan oluşan müzikle beraber

³⁵³ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 78.

³⁵⁴ Anastasia G. Petraki, "Reflections of Antiquity in the Greek Education of the 20th Century", *Social Change Review* 8/1 (2010), 74.

³⁵⁵ Pomeroy, *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture*, 95.

³⁵⁶ Mesut Kınacı, *Eski Yunan Dünyasında Müziğin Kullanım Alanları* (Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 51.

³⁵⁷ Platon, *Yasalar*, 268.

gençler kendine özgü bir savaş oyunu öğrenirler ve Spartalılar savaşa giderken, askerlik ve kahramanlıkla ilgili marşları söyleyerek giderlerdi. Müzik ve dans toplumsal düzeni sağlamak için de kullanılırdı³⁵⁸. Daha çok marş şeklinde söylenen, ahlaki değerleri ifade eden, sözleri basit ve anlaşılır olup cesareti arttıran bu şarkılarda anlatılanlar çoğunlukla kahramanlıklarla, Sparta için şehit düşenlerin anısıyla ve korkakların yaşamıyla ilgili olurdu³⁵⁹.

Savaşçılara askeri eğitimleri sırasında ve savaş alanlarında kahramanlıkla ilgili marşlar, savaş destanları, askeri türküler söyletilerek moralleri arttırılmaya çalışılır, festival, şölen gibi eğlencelerde de bu tarz marşlar ve destanlarla milli birlik ve beraberlik duyguları canlandırılmaya çalışılırdı³⁶⁰.

Sparta'da çocuklara küçük yaşlardan itibaren, konuşmalarında kısa ve net cümleler kurarak gereksiz sözcükleri kullanmamaları istenirdi. Anlamsız konuşmalar yapan çocuklar öğretmenleri ve yaşlılar tarafından cezalandırılırdı³⁶¹. Atinalılardan farklı olarak güzel konuşmadan çok kısa ve öz konuşmayı tercih eden Sparta'da, felsefe, sanat, edebiyat, bilim gibi alanlara da fazla önem verilmez, yükseköğretim de çok önemsizdi³⁶².

Çocuklara her ne kadar okuma, yazma ve hesap işleriyle ilgili dersler verilmiş olsa da Sparta eğitimdeki amaç, askerî yapısından dolayı her türlü arazi ve sert iklim koşullarına uyum sağlayabilen sağlıklı, güçlü, bir bedene sahip, her zaman savaşa hazır bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle de çocuklara en soğuk günlerden, en sıcak günlere kadar her ortamda sürekli askeri eğitim verilir, temel dersler çok önemsizdi³⁶³.

Agoge eğitimi çeşitli yaş gruplarına ayrılır, çocuklar ve gençler yaklaşık 20 yaşına kadar burada eğitim görürlerdi. Bu yaş aralıkları çoğu araştırmacı tarafından tartışılan konulardan birisidir. Hipokrat gençlerin yaşamlarını 7 yıllık dönemlere ayırmıştır. 7 yaşına kadar olanlar paidion, 7-14 yaş arası pais, 14-21 yaş arası meirakion ve 21-28 arası da neaniskos olarak adlandırmıştır³⁶⁴. Ksenophon ise bu dönemleri paides, paidiskoi ve hobentes olmak üzere 3 döneme ayırırken, Plutarch ise

³⁵⁸ Demirgen- Esin, "Eski Yunan'da Müzik Eğitimi", 619.

³⁵⁹ Kınacı, *Eski Yunan Dünyasında Müziğin Kullanım Alanları*, 52. / Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 221.

³⁶⁰ Akarsu, "Sparta'lı Çocukların Askeri Eğitimi", 1250.

³⁶¹ Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, 100.

³⁶² Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 80.

³⁶³ Akarsu, "Sparta'lı Çocukların Askeri Eğitimi", 23.

³⁶⁴ Golden, *Children and Childhood in Classical Athens*, 11.

paides ve neoi (genç erkekler) olarak 2 evreye ayırır ve paides kategorisi içinde on iki yaşında bir geçiş aşaması olduğunu savunur. Plutarkhos için 12 yaş önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilirken, Ksenophon'un anlatımında bundan bahsetmez³⁶⁵. Genel olarak baktığımızda çocuklar eğitim aşamasında 7-14 yaş arasında ki dönem, çocukluk dönemi (paides), 14-20 yaş arasındaki dönem çocukluk gençlik arası dönem (paidiskoi) ve 20-30 yaşlar arasında ki dönem de gençlik dönemi (hobentes) olmak üzere 3 döneme ayrılırdı³⁶⁶. Çocuklar her dönemlerinde farklı olmak üzer bu eğitim sisteminde; okuma yazma, müzik, şiir, dans, festivallere katılma, eşcinsel ilişkiler, hırsızlık ve krypteia gibi çeşitli alanlarda eğitimler alırlardı.

Sparta'da ki agoge eğitiminde, yedi yaşına gelen ve Pais olarak adlandırılan çocuklar artık devletin malı sayılırlar ve annelerinden alınarak Agoge eğitimine başlarlardı. Çocukların annelerinden ayrılması onların çocukluktan koparak, toplumla bütünleşmek için eğitildikleri anlamına gelirdi³⁶⁷. Ailelerinden alınan çocuklar gruplar halinde birlikte yaşayacakları okullara (barakalara) gönderilir, agelai (sürü, küme) olarak adlandırılan gruplara katılarak, bir arada yaşamaya başlarlardı³⁶⁸.

Ksenophon'a göre; Agoge eğitimi her yönüyle diğer kentlerin eğitimlerinden farklıydı. Ksenophon, Lykourgos'un, çocukları her türlü zorluğa alıştırmak amacıyla ayakkabısız gezdirdiğini söyler. Lykourgos'a göre çocuklar böylece çıplak ayakla gezmeye alışınca ayakkabılı olarak yapabileceklerinden daha iyi koşar ve atlarlar, dik yamaçlardan daha kolay tırmanıp, inebilirlerdi³⁶⁹. Her türlü olumsuz koşula alışık olmaları için çocuklar, doğada, aç karnına, ayakkabısız ve uykusuz dolaştırılırlardı. Sıcağa ve soğuğa karşı daha dayanıklı olabilmeleri için erkek çocuklar çok hafif elbiseler giyerler, yılda bir defa çocuklara ince bir pelerin verilir, çocuklar çoğu zaman çıplak gezinirdi. Alıştırmalar genellikle çıplak yapıldığından, çocukların yıkanmasına ya da yağlanmasına yılda birkaç kez izin verilir, sıcak su ile banyo yapamayan çocuklar, Eurota ırmağının soğuk suyunda banyo yaparlardı³⁷⁰.

³⁶⁵ Jean Ducat, *Spartan Education: Youth and Society in The Classical Period* (The Classical Press of Wales, 2006), 71.

³⁶⁶ Nigel M. Kennel, *Spartans: A New History* (Chichester, Oxford: Wiley-Blackwell, 2010), 265.

³⁶⁷ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 196-197.

³⁶⁸ Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, 99.

³⁶⁹ Pomeroy, *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture*, 95. / Bilge Umar, "Sparta'luların Anayasası: (Lakedaimonion Politeia) : Xsenophon", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/1 (1980), 281.

³⁷⁰ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19.yy Sonuna*, 23./ Ducat, *Spartan Education: Youth and Society in The Classical Period*, 4

Sparta’da çocuklar paidonomos denilen üst düzey yöneticilerle aynı seviyeden gelen bir adamın denetimine verildi. Bu kişi çocukları eğitir ve gerektiğinde onları cezalandırırdı. Çocuklarda itaati sağlamak amacıyla bu kişinin yanına, gerektiğinde çocukları cezalandırmak için gençler de verilirdi³⁷¹. Plutarkhos’a göre, bu eğitim de büyük yaştaki çocuklar küçükler üzerinde otorite sağlardı. Çocukların katıldıkları her kümenin başında, baş yönetici tarafından seçilen çocukların başı olarak adlandırılarak disiplini sağlayan biri bulunurdu³⁷². Eğitimlerinin büyük bir bölümünde açık havada, beden eğitimi yapan çocuklar, derslerini paidotribai denen öğretmenlerden alırlardı³⁷³.

Plutarkhos’un anlatımında çocuk, kendisi için bir dönüm noktası olan 12 yaşını tamamladığında artık genç bir adam sayılırdı. Bu yaştan itibaren çocukların zor hayat şartlarının altından kalkacak şekilde yetiştirilmeleri için fiziksel eğitimi arttırılır, saçları kısa kesilirdi. Çocuklar artık tamamen ailelerinden ayrı, bir arada yatarlar, attıkları yerleri bıçak kullanmaksızın elleriyle kopardığı sazlardan yaparlar ve yorgansız uyurlardı. Bu yaşa gelen ve başarılı olan gençler kendilerine seven olarak adlandırılan, kendilerinden büyük birini bulurlardı. Gymnasionlara gidip, beden yarışmalarını izleyerek, gençleri daha yakından takip eden bu sevenler, çocukların aynı zamanda babası, koruyucusu ve yöneticisi sayılırlar, hata yapan gençler bunlar tarafından cezalandırılırdı³⁷⁴. Fiziksel egzersizleri daha da arttırılan çocukların vücutları daha da güçlendirilmeye çalışılır, çocuklara bu yaştan sonra yüz yüze dövüşme eğitimleri verilirdi. Çocuklar, çeşitli silahları kullanırlar, pusu kurarlar, devriye gezerler ve en güçlü savaşçılar olmak eğitilirlerdi³⁷⁵.

Sürekli helotlarla savaştıklarından yıl boyunca savaşıma hazırlıklı olmaları gereken Sparta toplumunun çocuklarının eğitiminin de bu sert yaşam koşullarına uyum sağlayabilmeye göre şekillendiği görülmektedir³⁷⁶.

Çocuklar, askeri eğitimleri boyunca paidonomos (baş usta) denilen tecrübeli komutanlar tarafından eğitilirlerdi. Paidonomosların da delikanlılardan oluşan eirene denilen yardımcıları vardı. 20 yaşını doldurmuş olması gereken, Eireneler, kendi gözetimleri altında bulunan çocukların yemek yemeleri, okumaları, yazmaları,

³⁷¹ Anton Powel, *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History From 478 BC* (New York: Routledge, 1996), 233.

³⁷² Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 40.

³⁷³ Akyüz, “Eski Yunan’da Çocuk ve Çocuk Eğitimi”, 1227.

³⁷⁴ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 40.

³⁷⁵ Akarsu, “Sparta’lı Çocukların Askeri Eğitimi”, 1250.

³⁷⁶ Pomeroy, *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture*, 95.

konuşmaları, fiziksel eğitimleriyle ilgilenirler, çocukların, savaş ve kahramanlıkla ilgili şarkı ve hikâye öğrenmelerinde yardımcı olurlardı³⁷⁷. Spor eğitiminin ön planda olduğu Sparta’da çocuklar, grup başının gözetimi altında spor, koşu, yüzmeye, disk ve ok atma alanlarında çalışmalar yaparlardı³⁷⁸.

Yunanistan’ın farklı yerlerinde yılın belirli dönemlerinde toplumsal hayatta önemli bir yeri olan spor etkinlikleri ve atletizm yarışmaları gerçekleşirdi. Gençler tapınaklarla, kültür merkezlerinde büyük tanrılar şerefine, müzik ve resim yarışmaları yapar, şiirler okuyup, dans ederler, koşu, uzun atlama, güreş, boks, disk, jimnastik ve mızrak fırlatma gibi etkinliklerle yeteneklerini gösterirlerdi³⁷⁹.

Sparta’da askeri yaşamın getirdiği zorluklar da başarılı olamayan çocuklar da vardı. Titreyenler olarak adlandırılan bu çocuklar, renkli yamaları olan pelerinler giyerler ve sakallarını kısmen tıraş ederlerdi. Bu çocuklar kendi akrabaları tarafından da dışlanır, bunlara kamu görevi verilmez, hem bu çocuklarla hem de bunların kız kardeşleriyle kimsenin evlenmesine izin verilmezdi³⁸⁰.

Eirenler sorumlusu oldukları çocukların hangisinin cesur hangisinin korkak olduğunu anlamak için çocuklar arasında kavga çıkararak bunu öğrenmeye çalışırlar, korkak olduğunu düşündükleri çocukları da gerektiğinde döverek cezalandırabilirlerdi³⁸¹. Sparta’da her alanda olduğu gibi yemek konusunda da gençlerin sağlıkları ve fiziklerinin bozulmaması için devlet vatandaşlarını denetleyerek bazı kuralları getirmiştir. Fazla yemeğin sağlığa zararlı olduğu düşünülerek çocuklar aç kalmaya alıştırıldı. Lykurgos, açlığa alışan insanların yemek seçmeyerek neyi bulurlarsa onunla karınlarını doyuracaklarını, gerektiğinde aç karnına her türlü zorluğa katlanacaklarını ve yaşamlarını çok daha kolay sürdürebilecekleri söyler. Az yemeğin genci büyütüp uzatacağına da inanılırdı. Lykourgos’un, erkek çocuklarına açlıklarını gidermek için yeterli olacak kadar yiyeceği çalmalarına izin verdiği hırsızlık Sparta’da eğitimin bir parçasıydı³⁸².

Ev içinde çocuklara yemekleri hazırlattıran eireneler, çocukların en güçlülerine odun, en küçüklerine de sebze taşıttırırdı. Bunları getirebilmek için çocukların bazıları

³⁷⁷ Akarsu, “Sparta’lı Çocukların Askeri Eğitimi”, 1250.

³⁷⁸ Blanck, *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*, 101.

³⁷⁹ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 45.

³⁸⁰ Pomeroy, *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture*, 97.

³⁸¹ Akarsu, “Sparta’lı Çocukların Askeri Eğitimi”, 1250.

³⁸² Umar, “Sparta’lıların Anayasası: (Lakedaimonion Politeia) : Xsenophon”, 281.

hırsızlık yapmaya giderdi. Çocukların her şartta kısa sürede çözüm bulmalarını sağlamak için yiyecek çalmalarına izin verilirken, hırsızlık yaparken yakalanan çocuklarda hırsızlık yaptıkları için değil yakalanacak kadar beceriksiz oldukları için cezalandırılırlardı. Hırsızlık yaparken suçüstü yakalanan çocuk hem dövülerek hem de aç bırakılarak cezalandırılırdı³⁸³. Çocuklardan hırsızlık yapmalarını istemelerinin en önemli nedenleri, çocukları geceleri uykusuzluğa alıştırmak, gündüz hileler düşünerek, tuzaklar kurmalarını sağlayarak akıllarının gelişmesini istemektir. Ayrıca çocuklar uyuyanlara ya da bekçilikte işini düzgün yapmayanlara karşı baskın yapmaya alıştırlardı. Böylece çocukların sorumlulukları artar, yetenekleri gelişir ve savaşa hazır hâle gelirlerdi³⁸⁴. Sparta'da, sadece hırsızlık yaparken yakalanmak ayıp sayılıyordu. Anlatılan bir hikâyede bir tilki yavrusu çalan çocuk onu pelerininin altına saklamış, tilki yavrusu pençeleri ve dişleri ile çocuğun karnını parçalarken çocuk ses çıkarmamış, yakalanmaktansa ölmeyi tercih etmişti³⁸⁵.

Sparta'da, eğitim sistemi içerisinde düzenin sağlanması için hiyerarşik bir yapı vardı. Sparta. İlk başlarda öğrencinin akranları tarafından boagos seçilme aşamasından başlayarak eiren olarak seçilen öğrenciler birbirlerini denetlerlerdi. Bu görevleri alanlarda kendinden bir üst görevli tarafından denetlenirdi. Çocuklar yaşlıların ve yöneticilerin önünde eirenler tarafından cezalandırılırken, yaşlılar ve yöneticiler Eiren'in verdiği cezaların haklı ve gerekli olup olmadığını görürlerdi. Cezalandırma sırasında yaşlılar tarafından kendisine karışılmayan eireneler gençler gittikten sonra verdikleri cezaların uygun olup olmadığı konusunda yaşlılara hesap verirlerdi. Gençlere daha küçük yaştakilerin sorumluluklarının verilmesi, Sparta eğitim sisteminin bir parçasıydı. Sistem bu sayede, birbirini denetleyen, öğreten ve sürekli öğrenen kişilerin yetişmesini sağlardı. Çocukların eğitimi ile ilgili görevli olan kişinin dışında, tüm erkek vatandaşların da öğretmen olarak kabul edildiği bir sistemde, öğrenciler sürekli gözetim altında tutulur böylelikle yetişkinler tarafından gençlerin hataları da düzeltilebilirdi. Sparta'da ki eğitim sosyal hayatın her yönüyle uyumluydu³⁸⁶. Lykurgos, genç erkeklerin hem mütevazı hem de bir beyefendi gibi

³⁸³ Nigel M. Kennel, "Boys, Girls, Family, and the State at Sparta", *The Oxford Handbook of Childhood and Education in The Classical World* (New York: Oxford University Press, 2013), 384.

³⁸⁴ Akarsu, "Sparta'lı Çocukların Askeri Eğitimi", 1249.

³⁸⁵ Powell, *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History From 478 BC*, 200. / Kennel, *Spartans: A New History*, 123.

³⁸⁶ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 197.

davranmaları için, bir takım kurallar koyarak onların askeri disiplinin bir parçası olarak saygılı ve itaatkâr bir gençlik olarakta eğitilmelerini istemiştir³⁸⁷.

Aslında Sparta'da kız çocukları erkeklerle beraber eğitim alsalar da büyük ihtimalle birçok yönden eğitimlerinde tam bir eşitlik yoktu. Kız çocukları, erkekler gibi ailesinden ayrılarak dışarda kalmamış okula evden gidip gelmiştir. Erkeklerle beraber yaptıkları güreş gibi egzersizleri çıplak olarak yapsalar da erkeler gibi sürekli çıplak dolaşmamış ya da karınlarını doyurmak için hırsızlık yapmamışlardır. Kız çocukları beden eğitimi dersleri alsalar da belki de erkeklerden farklı olarak onların eğitiminde okuma yazmaya daha çok vakit ayrılmış olabilir.

5.1.3. Eşcinsel İlişkiler Yoluyla Verilen Eğitim

Çocukları devletin işleyişiyle ilgili bilgilendirmek için Sparta'da da eşcinsel ilişkiler, eğitimin önemli bir parçasıydı. Sparta'da yirmi yaşına gelen gençler meclise katılma ve oy kullanma hakkına sahipti. Diğer bir görevleri de 12 yaşından büyük bir çocuğun sorumluluğunu alarak, bu çocuklar ile eşcinsel bir ilişki yaşamaktı³⁸⁸. Artık bu küçük çocuğun yaptığı hatalardan kendilerinden yaşça büyük seven (erastai) olarak adlandırılan kişi sorumlu olur ve çocuğun hatalarına karşı da bu kişi cezalandırılırdı. Çocuklar 30 yaşına gelene kadar bu ilişki böyle devam eder ve sevenler seçtikleri kişinin daha iyi yetişmesi için uğraşırlardı³⁸⁹. Sparta'da da ergenliğe yeni adım atmış gençlerin daha yaşlı erkeklerle girdiği eşcinsel ilişkiler yetişkinlerin dünyasına ilk girişi temsil ederdi. Bu ilişkiyle çocuğun sosyalleşmesi ve yetişkin topluluğuna uyum sağlaması amaçlanırdı³⁹⁰.

Evlilikle ilgili bir geleneğe göre, evlilik gecesi, gelinin saçları tıraş edilir, gelin bir erkeğin pelerinini ve sandaletlerini giyip, damadı odada bekler ve birliktelik böyle gerçekleşirdi. Bu durumda kadının saçını kazıyıp erkek giysileri giydirilerek birliktelik yaşaması erkekler arasındaki eş cinsel ilişkinin önemini göstermektedir³⁹¹.

Sparta'da da erkek çocuklarının önemli eğitim alanlarından biri ortak sofralardı. Çıkarılan bir yasayla Sparta'da vatandaşların evlerinde yemek yemeleri yasaklandı. Zorunlu olarak bir araya gelen vatandaşlar, aynı yemeğin bulunduğu basit

³⁸⁷ Kennel, "Boys, Girls, Family, and the State at Sparta", 384.

³⁸⁸ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 198.

³⁸⁹ Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1228.

³⁹⁰ Eco, *Antik Yunan*, 665.

³⁹¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 207.

sofralarda yemeklerini yiyecek böylece lüks ve zenginlik ortadan kalkacaktı. Bu ortak sofralar, sayıları daha az olan Spartalıların helotlar üzerindeki egemenliklerini devam ettirebilmeleri için vatandaşlar arasında zengin ve fakir bölünmesini önleyerek, dayanışmayı arttırmak için Lykurgos tarafından oluşturuldu³⁹².

Sparta'da yaşamın askeri ve sosyal yapısını oluşturarak vatandaşlığın bir koşulu olan bu ortak sofralarda ki eğitime, sadece belli bir yaş grubundaki erkeklerin katıldığı Atina'dan farklı olarak, yaşlıların bilgi ve deneyiminden faydalanmak için her yaştan Spartalı erkek vatandaşlar katılırdı. Bu sofralarda Spartalı erkek çocukların, kendilerinden büyüklerle hep beraber oturup yemek yemeleriyle hem kültürel farklılıklar hem de nesiller arasındaki farklılıklar azaltılırdı. Herodotos gençlerin içeri girdiği tek Yunan şehrinin Sparta olduğunu söylemektedir³⁹³.

Genelde on beş kişiden oluşan sofralarda yenen bu yemeklerde, her grubun üyeleri aylık yiyecek ihtiyacının belirli bir bölümünü karşılamaktadır. Spartalıların topluluk bilincinin oluşması ve vatandaşlar arasındaki eşitliğin korunması açısından önemli olan bu ortak sofralarda, erkekler yemeklerini yerken eğlenir, şarkılar söylerler, sohbet ederlerdi ve yapılan bu sohbetler gizli kalırdı³⁹⁴. Spartalıları, hem askeri yapısından hem de sarhoşluğun rahatsız edici bir lüks gösterisi olduğunu düşündüklerinden, Spartalıların bu yemeklerde içki içip sarhoş olmazlardı³⁹⁵.

Bu ortak sofralarda, eirenler yemek yendikten sonra, çocuklara sorular sorarak, onlardan cevabı nedenleriyle beraber az ve öz olarak mantıklı bir şekilde vermelerini isterdi. Böylelikle çocuklar, devlet yaşamı, ahlak, hukuk gibi benzeri konularda bilgilendirilerek, çocuklara devlet politikası benimsetilmeye çalışılır, onların toplum hayatıyla ilgilenmeleri sağlanırdı. Sorulara doğru cevabı veremeyen çocuklar eireneler tarafından yaşlıların ve yöneticilerin önünde başparmağı ısırılarak cezalandırılırdı. Cezalandırma sırasında yaşlılar tarafından kendisine müdahale edilmeyen eireneler gençler gittikten sonra verdikleri cezaların uygun olup olmadığı konusunda yaşlılara hesap verirlerdi³⁹⁶. Bu yemeklerde çocukların yer almasının en önemli amacı, çocukların burada devlet yönetimiyle ilgili konuşmaları dinleyerek devlet düzeninin

³⁹² Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 28.

³⁹³ Powel, *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History From 478 BC*, 226./ Eco, *Antik Yunan*, 295.

³⁹⁴ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 199.

³⁹⁵ Powel, *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History From 478 BC*, 230.

³⁹⁶ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 42.

işleyişini uygulamalı olarak görerek günlük yaşamın kurallarını öğrenmeleri idi. Bu yemeklerle çocuklar büyüklerin şakalarına da katlanmayı öğrenirlerdi³⁹⁷. Yemeklerin geceleri yendiği bu ortak sofralarda, gençle yaşlı, zenginle fakir arasında hiç ayırım yapılmazdı. Bu ortak sofralar Spartalı toplumunu kaynaştırarak, geleneklerinin korunması açısından da önemlidir. Bu sofralar çocukların tok gözlülüğü öğrendiği bir okuldu³⁹⁸.

Diğer Yunan kentlerinde çocuklar delikanlılık yaşına geldiğinde onlara göz kulak olan kölelerin görevi sona erip, gençler özgür bırakılırken, Ksenophon'un anlatımına göre ise Lykurgos, gençlere sürekli işler vererek onları hiç boş bırakmadı. Yasalara uymayan gençler, tüm vatandaşlık haklarını kaybedeceğinden hem kamu işlerinde görev alanlar hem de bireysel işler yapanlar tembellik yapamamıştır³⁹⁹.

Sparta'da her ne kadar kadın ve erkek arasında belirgin bir cinsiyet eşitsizliği görülmeyip, kadınlarda sosyal yaşama dâhil edilseler de Atina'da olduğu gibi Sparta'da da kadınlar siyasi yaşama dâhil edilmemişlerdir. Bu nedenle de Spartalı çocukları, devlet yaşamı, ahlak, hukuk gibi benzeri konularda bilgilendirilerek, çocuklara devlet politikasını benimsetmek için ortak sofralarda verilen eğitimlere kız çocukları katılamamıştır. Atina'da olduğu gibi Sparta'da kadın ve erkek arasında mekân ayrımı yapılmasa da, azda olsa eğitim alanlarının farklılaştığı görülmektedir. Her ne kadar Sparta'da erkek ve kız çocuklar arasında eşit bir eğitim olduğu düşünülse de tam bir eşitlik sağlanamadığı anlaşılmaktadır.

5.1.4. Askeri Eğitim

Sparta'lı genç erkekler 18 yaşına geldikten sonra 12 yıl sürecek askeri eğitimleri için askeri birliğe alınıyorlardı. Bu askeri eğitimin ilk iki yılında silah kullanmayı ve hafif savaşma yöntemlerini öğreniyorlardı. Bu süre içerisinde gençler sınavlara girerek dayanıklılıkları test ediliyordu. Sürekli yapılan bu sınavların dışında yılda bir defa Artemis Orthia Tapınağı (Artemis Orthia, hayvanların tanrıçası, doğumdan sorumlu tanrıça, verimlilik ve evlilikten sorumlu tanrıçadır) önünde yapılan ve hakkında çeşitli görüşler bulunan kırbaçlama töreni önemliydi⁴⁰⁰. Plutarkhos ve Ksenophon'da bu konu hakkında önemli ve birbirlerinden farklı bilgiler vermektedir.

³⁹⁷ Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1227.

³⁹⁸ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 207.

³⁹⁹ Umar, "Sparta'lıların Anayasası: (Lakedaimonion Politeia) : Xsenophon", 283.

⁴⁰⁰ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 198.

Plutarkhos bu töreni çocukların dayanıklılığının ölçülmesi olarak anlatırken, Ksenophon peynir çalarken yakalananların cezalandırılması olarak anlatmaktadır.

Spartalılar, dünyaya gelen çocukların sağlıklı ve güçlü vücutlara sahip olmalarını istediklerinden, sağlıksız ve bedensel özürlü olanların yaşamasına izin vermezlerdi. Bu yüzden de büyük ihtimalle sağlıklı olan çocukların ne kadar dayanıklı olduklarını görmek için çocuklar birbirleriyle yarıştırlarak, dayanıklılıkları ölçülüyordu. Çocuklar da dayanıksız olmadıklarını kanıtlamak için bu kırbaçlamaya dayanmaya çalışırlar, bazen bu tür yarışmalarda zorlanıp yaşamını kaybedenlerde olurdu⁴⁰¹. Spartalıların yaşam şartlarına bakıldığında çocuklar hayatta kalmak için hırsızlık yaparak hem akıl hem de fiziksel becerilerini göstermeye çalışırlardı. Hırsızlık yaparken yakalanan çocuklar, aklını kullanarak saklanıp yakalanmadan hırsızlık yapmaya yönlendirilmek için kırbaçlanarak cezalandırılırlardı.

Sparta eğitim sisteminin temelini oluşturan, fiziksel rekabetin ve sınavların olduğu yarışmalar, genelde bir yaş grubundan diğerine geçişte uygulanırdı. Artemis Orthia Tapınağı'ndan peynir çalma ya da dayanıklılığı göstermek için yapılan bu sınavda bir yaş grubundan diğerine yani 14-20 yaş arası dönem olan paidiskoi olarak adlandırılan yaş grubundan 20-30 yaş arası olan ve Hebontes olarak adlandırılan yaş grubuna geçildiği düşünülürdü⁴⁰². Hebontes olarak adlandırılan Spartalı erkekler, yirmi yaşına geldiklerinde son bir sınavdan geçerek bu adı alırlar ve Sparta ordusunun bir üyesi olarak eğitimlerine devam ederlerdi. Bu sınavı geçemeyenler ise toplum tarafından dışlanarak, topluca yenilen yemeklere (syssition) alınmazlardı. Hem Atina hem de Sparta'da bazı sınavları geçerek yirmi yaşına gelen gençler artık tam vatandaş sayılırlardı⁴⁰³.

Çocukların girdiği bu zorlu sınavlardan biri de sadece Sparta'ya özgü bir eğitim türü olduğu düşünülen Krypteia olarak adlandırılan eğitimdi. Hakkında çok fazla bilgi olmayan Krypteia için ön plana çıkan iki önemli görüş vardı. Bu görüşlerden birincisi, kripteanın sadece eğitimin bir parçası olduğu, agoge eğitiminden sonra seçilen 18 yaşındaki en güçlü gençlerin final sınavı gibi olduğuydu. Burada gençler iyi bir asker olabilmek için zorlu yaşam şartlarına alıştırılacaktı. Bu eğitimle öğrendikleri askeri

⁴⁰¹ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 83.

⁴⁰² Kennel, "Boys, Girls, Family, and the State at Sparta", 384.

⁴⁰³ Dikyol, "Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta", 198.

becerileri daha sonra ki yaşamlarında kullanabileceklerdi. Diğer görüş ise daha çok helotları kontrol etmek ve onları baskı altına almak için bu eğitimin yapıldığıydı⁴⁰⁴.

Kralları ve Gerousia'yı halkın yararına denetleyen bir kurum olan Ephorluk, gençlerin eğitimiyle ilgili tüm yetkilere sahipti. Ephoroslar gençlerin eğitiminin Sparta yaşam biçimine uygun olup olmadığını denetlerdi. Helotları baskı altında tutmak için kurulduğu düşünülen Krypteia da ephorosların sorumluluğundaydı⁴⁰⁵. Bunlardan, Sparta'da eğitimin her aşamasının devlet tarafından denetlendiği görülmektedir.

Platon ve Aristoteles Krypteia ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Platon Yasalar kitabında krypteia'nın son derecede sert dayanıklılık gerektiren bir eğitim şekli olduğunu söyler. Kışın ayakkabısız, yataksız ve kölesiz herkesin kendine baktığı bir sistem olduğunu gece ve gündüz tüm bölgede dolaştıklarını söyler. Aslında Platon'un anlatımı Spartalıların yapısında olan acı çekmeye karşı dayanıklılık kazanma düşüncesine uygundur. Bu eğitime katılanların yaşları ve eğitimin süresi hakkında bilgi vermez⁴⁰⁶.

Plutarkhos'un Aristoteles'ten aktarımında ise, krypteia için, delikanlıların başlarında bulunan kişinin zaman zaman en zeki olan kişileri sadece birer hançer ve biraz yiyeceklerle kırlara gönderdiğini söyler. Gündüzleri bu delikanlılar dağılıp çalılar arasında saklanıyor, geceleyinse yollara inip ya da tarlalara gidip yakalayabildikleri helotları öldürüyorlardı. Buradan ormanlık ve dağlık bir alanda saklandıkları düşünülebilir. Aristoteles helot avından bahsederken, Platon bu konu hakkında hiçbir şey söylememektedir⁴⁰⁷. Krypteianların, hırsızlık yapan çetelere karşı devriye gezip, istihbarat toplayarak kırsal bölgenin güvenliğini sağladıkları düşünülmektedir. Aristoteles, köleleri öldürmenin dine karşı saygısızlık sayılmasını önlemek için, ephorosların görevlerine başladıklarında savaş ilanında bulunduklarını söyler. Dolayısıyla çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi çeşitli aşamalardan oluşurdu. Bu geçiş sürecinde yapılan çeşitli ritüellerle gençler, toplumda yeni görevlerini üstlenmeye hazır olduklarını kanıtladıktan sonra tam haklara sahip bir vatandaş

⁴⁰⁴ Brandon D. Ross, "Krypteia: A Form of Ancient Guerrilla Warfare", *Grand Valley Journal of History* 1/ 2 (2012), 1.

⁴⁰⁵ Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür*, 127.

⁴⁰⁶ Platon, *Yasalar*, 59.

⁴⁰⁷ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 57.

olmaya hak kazanırlar ve gençler yeniden topluma dâhil edilirlerdi. Bazı bilim insanları tarafından krypteianın da bir geçiş ritüeli olabileceği de düşünülürdü⁴⁰⁸.

Plutarkhos'a göre helotları öldürmek krypteia'nın tek amacıydı. Platon'un anlatımında yer alan bir eğitim ve test edilme olduğu düşüncesi Plutarkhos'un anlatımında yoktu. Plutarkhos'a göre krypteianların yanında erzak ve hançer vardı. Orada çıplak ayakla gitmelerinden veya yerde uyumalarından söz edilmemektedir. Kaynaklar arasındaki en önemli fark ise helotların öldürülmesidir. Ducat ise Platon'un helot avı yönünden habersiz olabileceğini ya da Spartalı yanlısı olduğundan dolayı bundan bahsetmemiş olabileceğini düşünmektedir. Helotları katletme fikrinin Spartalı yaşam tarzıyla bağdaştığını da söyler. Ducat Sparta'da krypteia olarak bilinen belirli zamanlarda şehir dışına göndermekten oluşan bir gelenek olduğunu kabul eder. Ona göre genç erkekler kendilerini kimsenin görmesine izin vermeden zor şartlar altında belli bir süre yaşamaktadırlar⁴⁰⁹.

Aslında her iki görüşte Spartalı yaşama uygundu. Dağlık ya da ormanlık bir alanda zor koşullarda ve saklanarak yapılan bu eğitimle genç erkekler, gizlenerek zor şartlar altında yaşayacaklardı. Böylece gençlerin hem dayanıklılığı hem de savaşçı yapıları test edilecekti. Gençler bu sırada daha sonraki askeri yaşamları için bir şeyler öğrenirken, aynı zamanda helotlar da baskı altında tutulmuş olabilir.

Aristoteles askerlik eğitiminin; Kendimizi başka devletlerin egemenliği altına girmekten kurtarmak, hem şehrimiz için hem de başkalarının da yararı için önder konumunda olmak, köle olarak adlandırılan kişiler üzerinde bir efendinin yönetimini yürütmek olacak şekilde 3 amacı olması gerektiğini söyler. Aristoteles'e göre devletin varlık sebebi vatandaşlarını eğiterek onlara gerekli erdemleri kazandırmaktı. Ancak eğitim, Sparta'da ki gibi yalnızca cesaretli ve askeri özellikleri değil, bütün erdemleri geliştirmeliydi. Ona göre yasa koyucu daha çok barış ve kültürlü bir yaşam sağlamayı amaçlamalıydı⁴¹⁰. Platon ise Sparta'da ki eğitimin, özgüven ve sabrı ölçerek, bireyin doğumundan ölümüne devam eden sınavlarla dayanıklılık kazanmak için şiddete dayandırıldığını söylemektedir⁴¹¹.

Uzun yıllar boyunca kışlalarda eğitim alan Spartalı gençler, otuz yaşlarına geldiklerinde kışlada ki eğitimlerini tamamlayıp artık özgür olarak kışladan ayrılırsalar

⁴⁰⁸ Eco, *Antik Yunan*, 668.

⁴⁰⁹ Ducat, *Spartan Education: Youth and Society in The Classical Period*, 284.

⁴¹⁰ Aristoteles, *Politika*, 224.

⁴¹¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*, 207.

da⁴¹², Spartalı erkekler bu yaştan sonra yüksek derecede devlet memuriyetlerinde görev alarak, hizmetlerini kamu yararına sürdürürlerdi. Bunlar gerektiğinde asker olarak görevlendirilebilirlerdi⁴¹³. Sparta’da otuzlu yaşlara gelmekle eğitim son bulma, her dönemin kendine ait eğitimi ve sınavları olurdu. Yaşam sebeplerinin devletlerinin devamlılığına bağlı olduğuna inanan Spartalılar, kendilerine verilmiş başka bir görev olmadığında çocuklarla ilgilenerek onlar için faydalı bir şeyler öğretir ya da yaşlı olanlardan kendileri için faydalı bir şeyler öğrenmeye çalışırlardı. Spartalılar da kimse özgürce yaşayamazdı. 30 yaş sonrası fiziki eğitim ve sorumlulukların devamı ile Sparta eğitim sistemi aslında sadece çocukluk ve gençlik dönemleriyle sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Spartalı erkek vatandaşlar arasında ki askerlik yaşamı ve buna bağlı olarakta eğitimleri vatandaşların eli silah tutmadığı 60 yaşına kadar devam ederdi⁴¹⁴. Sparta’nın siyasal sisteminde en önemli kurum olan Gerusia’ya girebilmek için, 60 yaşını doldurarak kendi yaşlıları arasında en yetenekli olması gerekirdi. Bu durumda, yaşlılık döneminde bile hala rekabetin ve yetenekli olmanın öneminin devam ettiğini göstermektedir. Sparta’da her dönem, kendine özgü olan zorlu bir eğitim programı ve sınavlar içerir⁴¹⁵.

5.2. Sparta’da Kız Çocuklarının Eğitimi

5.2.1. Aile Tarafından Verilen Eğitim

Sparta’da ilk olarak kız çocukları evin sınırları içinde anneleri, ablaları ve çocukların bakıcıları tarafından devletin ve toplumun beklentilerine uygun şekilde devletine bağlı ve itaatkâr bireyler olarak eğitime başlardı⁴¹⁶. Sparta’da emek gerektiren bütün işlerin helotlar tarafından yapılması, Atina’da olduğu gibi, dokumaya dayalı bir üretimin olmadığının düşünülmesi gibi nedenlerden kız çocuklarına Atina’da olduğu gibi küçük yaşlardan itibaren dokuma ve ev işi öğretilmezdi. Tek amaçları askeri alanda yetiştirilmek olan Spartalıların, çocukları da Atina’da çiftçilik, zanaat gibi işlerde ailesine yardım eden çocuklardan farklı olarak hiçbir zaman ticari faaliyetlerle uğraşmamışlardır. Bütün işlerin köleler tarafından yapıldığı Sparta’da

⁴¹² Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 80.

⁴¹³ Dikyol, “Antik Yunan’dan Bir Eğitim Modeli: Sparta”, 199 – 200.

⁴¹⁴ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 51.

⁴¹⁵ Petraki, “Reflections of Antiquity in the Greek Education of the 20th Century”, 72.

⁴¹⁶ Dikyol, “Antik Yunan’dan Bir Eğitim Modeli: Sparta”, 196.

büyük ihtimalle kız çocuklarının, Atina'da ki kız çocuklarına göre okuma yazma öğrenmek için daha çok zamanları olmuştur⁴¹⁷.

5.2.2. Okul Eğitimi

Günümüzde eğitim bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimi destekler özelliklerdeyken, Sparta'da toplumun değerlerine göre verilen ve beden eğitiminin en temelde yer aldığı sert bir eğitim sistemi vardı. Bu durum Sparta eğitimini diğer Yunan kent devletlerindeki eğitimden ayıran önemli bir özellikti. Diğer önemli özelliklerden biri ise kız çocuklarının da erkeklerle beraber okul eğitimi almalarıydı. Atinalı ve Spartalı kızların hayatı, ileriki yaşamları için eş ve annelik rolü bakımından benzerlik gösterse de, Atina ve Sparta kent devletlerindeki toplumun kadına bakış açısında görülen farklılıklar, kızların yetiştirilmelerinde ve eğitimlerinde önemli farklılıklara neden oldu⁴¹⁸.

Atina'da toplum tarafından erkeklerden geri plana atılan kız çocukları kamusal alanlarda bulunamayıp okul eğitimi almazlardı. Ancak Sparta'da devletin devamlılığı ve şehirlerinin güvenliği için ileride askerlerin annesi olacak olan Spartalı kadınların, çocuklarını vatansever, devletine bağlı ve itaatkâr bir savaşçı olarak yetiştirebilmesi için hem okuma yazma bilmeleri hem de iyi birer savaşçı olmaları gerektiği düşünülürdü⁴¹⁹. Ayrıca Sparta'daki kadınların eğitim ve sosyal hayatta erkeklerle tam eşit olamasalar da hemen hemen eşit fırsatlara sahip olmalarının en önemli nedenlerinden biri de Spartalı erkeklerin genellikle askeri amaçlarla ve kentin güvenliğini sağlamak amacıyla ev dışında bulunuyor olmalarıydı. Şehirlerinin güvenliği ve devletlerinin devamlılığı için nasıl savaşacağını bilen ve köleleri kontrol edebilen kadınlar böylelikle erkeklerin yokluğunda şehrin güvenliğini sağlayabilirdi. Sparta bu nedenlerden dolayı devletlerinin devamlılığını sürdürmek için eğitime önem veren ilk Yunan kent devletiydi⁴²⁰. Fakat Platon ve Aristoteles, Spartalı kadınların gerçek savaş için eğitilmediğini, aldıkları beden eğitimlerine rağmen, konu ülkelerini savunmaya geldiğinde diğer Yunan kadınlarından daha iyi olmadıklarını söylerler⁴²¹.

Atina'nın aksine Sparta'da kadınların, eve kapatılarak sabahtan akşama kadar ev işi ve dokuma işleriyle uğraşırlarsa, bu hareketsiz kalan kadınların devlet için iyi

⁴¹⁷ Cartlidge, *The Spartan's: An Epic History*, 161.

⁴¹⁸ Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, 82.

⁴¹⁹ Pomeroy, *Spartan Women*, 71. / Akarsu, "Sparta'lı Çocukların Askeri Eğitimi", 1253.

⁴²⁰ Petraki, "Reflections of Antiquity in the Greek Education of the 20th Century", 74.

⁴²¹ Pomeroy, *Spartan Women*, 28.

bir asker olabilecek güçlü erkek çocuklar doğuramayacağını düşünülürdü. Bundan dolayı fiziksel açıdan sağlıklı nesiller yetişmesi için kız çocukları eve kapatılmak yerine, erkek çocukları gibi, çeşitli sporlarla güçlü, sağlıklı bireyler olarak yetiştirilmek için toplumsal yaşamda ve fiziksel etkinliklerde erkekler kadar yer alırlardı. Erkek çocuklarla birlikte okullarda eğitim gören kız çocukları okuma yazma öğrenir ve beden eğitimleri derslerini alırlardı⁴²². Böylece beden eğitimiyle bedenleri geliştirilen kız çocuklar, hem daha sağlıklı çocuklar doğuracak hem de doğum sancılarının acısına dayanabilecek kadar güçlü olacaklardı⁴²³.

Sparta'da erkek çocuklar ileride ki savaşçılar olacakları için ne kadar önemliyse, kız çocukları da bu savaşçıları yetiştirecek anneler olacağından erkek çocuklar kadar önemliydi ve toplumda etkin bir üye olarak erkeklerle beraber eğitim sisteminden yararlanırlardı. Sparta'da kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik olmasa da, kadın ve erkek arasında Atina'da olduğu gibi belirgin bir ayrım da olmadığından, Sparta'da kadınlar ve kız çocukları, Atina'daki kadın ve kız çocuklarına göre daha iyi bir yaşam sürerlerdi. Böylece toplumdan topluma kadına verilen değerin değişmesi çocukların eğitimlerinde farklılıkların oluşmasına neden olduğu görülmektedir.

Platon'un devlet adlı eserinde, kadınların erkeklerin koruması altında olarak, onlarla birlikte yer alabileceği, ortak sofralarda yemek yiyebilecekleri ve şehrin yararı için beraber eğitim alarak, yönetiminde söz sahibi olabilecekleri yönündeki düşünceleri özellikle de Atina'da benimsenmese de⁴²⁴, kısmen de olsa bu söylem, Sparta yaşamına uymaktadır. Çünkü Sparta'da, her ne kadar sağlıklı çocuklar yetiştirmeleri açısından da olsa kadınlardan antrenman yaparak vücutlarını güçlendirmeleri istenirdi. Bundan dolayı yarı çıplak bir şekilde erkeklerle beraber egzersiz yapan Spartalı kadınlar, Yunan toplumunda ki diğer kadınlara göre bir farklılık oluştururdu⁴²⁵. Bu durum Atina ve Sparta arasında kadın ve erkek eşitliği açısından önemli bir farktır. Anlaşıldığı kadarıyla Sparta'da kadına Atina'dan daha fazla önem verilmiş ve Sparta'da kadın toplumsal yaşamda daha fazla yer alabilmişti.

⁴²² Akalın, "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", 27./ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 186.

⁴²³ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 34. / Dinçer, "Sparta'nın Külleri Kaldı: Antik Çağın Militer Bir Toplum 'Ütopyası'", 3.

⁴²⁴ Platon, *Devlet*, Çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2016), 421-422.

⁴²⁵ Fehmi Dinçer, "Sparta'nın Külleri Kaldı: Antik Çağın Militer Bir Toplum 'Ütopyası'", academia.edu.tr (Erişim 13.08.2021).

Her ne kadar Sparta eğitimi, devlette kadın-erkek vatandaşların eşit olduğu ve bu nedenle eşit eğitim almaları gerektiği şeklinde oluşturulmuş olsa da eğitimde erkek ve kız çocukları arasında cinsiyet farkına bağlı olarak bazı farklılıklar görülmüştü. Kız çocuklarının eğitimi erkeklerin eğitiminden daha hafifti ve onlar erkeklerde olduğu gibi devletin uygun gördüğü mekânlarda değil kendi evlerinde kalırlar, okula evden gidip gelirlerdi⁴²⁶. Devlet yönetimine alıştırmak için ortak sofralarda yapılan sohbetler, çocukları uykusuzluğa alıştırmak, tuzaklar kurmalarını sağlamak gibi askeri alanda becerilerini geliştirmek için yaptıkları hırsızlık gibi eğitimler sadece erkek çocuklara verilirdi. Aslında kız çocuklarına erkeklerle beraber eğitim verilmesinde ki amacın, cinsiyetler arasında eşitliği sağlamak olmayıp, devletin devamını sağlamak olduğu görülmektedir. Öğrenimleri boyunca okuma, yazma, dans, jimnastik ile çeşitli spor dersleri alan kızlar, bunlara ek olarak savaş sanatı taktiklerini içeren eğitimlerde alırlardı⁴²⁷. Aslında kız çocukları daha çok fiziksel eğitim alan erkek çocuklarına göre, okuma yazmaya daha fazla vakit ayırmış olabilir.

Atina'da seçilmiş olan genç kızlar, sadece evlenmeden önce evliliğe hazırlık olarak düşünülen ergenliğe giriş ritüelleri sırasında evin sınırları dışına çıkarak eğitim alırken, Spartalı kızlar yedi yaşından itibaren erkeklerle beraber ev dışında bir okul eğitimi alırlardı. Plutarkhos kız çocuklarının vücutlarının güçlenmesi için tıpkı erkekler gibi disk ve mızrak fırlattıklarını, ok ve cirit attıklarını, koşu yaptıklarını, boks eğitimi aldıklarını ve yarışmalar yaparak güreştirildiklerini söyler. Ksenophon'da bu eğitimlerin sebebinin güçlü çocuklar doğuracak güçlü bedenlere sahip olmaları gerektiğinden olduğunu söyler. Böylelikle Sparta'da Atina'da görülen özel alan kamusal alan ayrımı görülmez, Spartalı kız çocukları erkeklerle beraber gymnasiumlarda eğitim alırlardı. Aynı zamanda Spartalı kızlar, erkekler gibi yarışlara çıplak katılır ve önemli dinsel törenlerde çıplak olarak erkeklerin önünde şarkılar söyleyip dans ederlerdi. Plutarkhos'a göre çıplaklıkla, onları sadeliğe alıştırmak, güçlü bir beden sergileyerek toplumun çocuklara verdiği değer bakımından erkeklerden daha aşağı olmadıklarını göstermek olduğundan çıplaklık utanılacak, ayıplanacak bir şey değildi⁴²⁸. Eğitimin bir parçası olarak yine kızlar erkekleri evlenmeye teşvik etmek için çıplak şekilde güreştirilirdi⁴²⁹. Eğitimlerini erkeklerle yan yana yapan genç kızlar,

⁴²⁶ Sarah B. Pomeroy, *Women's History and Ancient History* (London: The University of North Carolina Press, 1991), 141.

⁴²⁷ Akarsu, "Spartalı Çocukların Askeri Eğitimi", 1252.

⁴²⁸ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 34

⁴²⁹ Akyüz, "Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi", 1227.

bu eğitimler sırasında hata yapan erkeklerle dalga geçerek onları cezalandırırlardı. Bu nedenle gençler yapılan idmanları diğerlerinden daha iyi bir şekilde tamamlamaya çalışırdı⁴³⁰.

Spartalı kızlar, eğitimcilerinin gözetimi altında müzik ve koreografi gibi konularda eğitim alarak, koro danslarında da yer alırlardı. Kızların koro eğitiminin, itaati öğretmek için kullanılan, askeri egzersizler gibi bir eğitim olduğu düşünülmekteydi⁴³¹.

Sparta'nın bu farklı eğitim biçimi, Aristoteles başta olmak üzere bazı önemli filozoflarca tartışılmış, Ksenophon pek çok açıdan Sparta'yı överken Aristoteles, özellikle kadınların eğitilmesinin bir toplum için doğru olduğunu düşünüp, eğitimin devlet eliyle verilmesi konusunu desteklemesine rağmen, Sparta'da ki kadınların aşırı rahat oluşlarını eleştirmiştir⁴³².

Sparta'da kız çocuklarının okul eğitimleri evlilikle beraber biterdi. Ancak Atina'da olduğu gibi Sparta'da da evlilik eğitimin önemli bir parçasıydı. Atina ve Sparta'da kız çocuklarının artık çocukluk dönemlerinin bitip, yetişkin vatandaş sayılması da farklı dönemlere denk gelmektedir.

Atina'da kızlar ergenliğe ulaştıklarında yaklaşık 14 yaşlarında evlendirilip artık yetişkin vatandaş sayılırken, Sparta'da kızlar daha sağlıklı olduğu düşünülen 18-20 yaş arasında evlendirilerek yetişkin vatandaş sayılırlar ve bu yaşa kadar okul eğitimlerine devam ederlerdi⁴³³. Spartalı erkekler ise asker olarak orduya katılıp askeri görevini tamamladığı 30 yaşlarında vatandaşlığı hak kazanırdı⁴³⁴.

Sparta'da dokuma, ev işleri gibi şeylerin helotlar tarafından yapılması, Spartalı kızların geç yaşta evlenmeleri gibi nedenler, kız çocukların eğitimlerinin devlet tarafından kontrol edilmiş olabileceğini ve ev işleriyle uğraşmayan Spartalı kızların okul eğitimi almaları için daha fazla zamanları olmuş olabileceğini düşündürmektedir⁴³⁵.

⁴³⁰ Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 186.

⁴³¹ İşbilen – Dikyol, "Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğine Tarihten Bir Örnek: Antik Yunan", 104.

⁴³² Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 34.

⁴³³ Akarsu, "Sparta'lı Çocukların Askeri Eğitimi", 1253.

⁴³⁴ Garland, *Ancient Greece: Everyday Life in the Birthplace of Western Civilisation*, 129.

⁴³⁵ Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, 132.

İnançlar doğrultusunda evlenirken gelinin saçları tıraş edilerek erkek çocuk doğurması için geline erkek sandalet ve erkek pelerini yani erkek giysileri giydirilirdi⁴³⁶. Sparta'da çocuğun yaşı agogeye girişinden bir eiren oluncaya kadar, kadının saçıysa düğün gecesinde eşiyle birliktelik yaşamadan önce kesilirdi. Atina'da da erkeklerin saçları Apatouria'nın üçüncü günü kesilirken, kadınların da evlenmeden önce bir tutam saçları kesilirdi. Bu saç kesme her iki toplumda da erkek çocuğun ergenliğe erişmesini, kız çocuğun ise evlenmesi gibi inançlar doğrultusunda yapılırdı⁴³⁷.

Pomeroy'a göre de gelinin bir erkek gibi giydirilerek, saçının tıraş edilmesi yeni bir hayata girişini temsil ederdi. Ona göre, eşcinsel ilişki çocukların yetişkin dünyasına attıkları bir adım olarak kabul edildiğinden, kadınlar erkek kılığına girmesi de kadınların artık çocukluk dönemleri biterek yetişkinliğe geçtikleri anlamına gelmekteydi. Sparta'da agogeye katılmak Spartalı bir vatandaş olmanın ön koşulu olduğundan, kadının saçlarını kazıyıp, erkek giysileri giymesi de gelinin vatandaş olarak kabul edilmesiyle bağlantılı olabilirdi⁴³⁸.

Yine cinsiyetler arasında ki eşitsizliği gösteren diğer bir örnek, Sparta'da evlenene kadar erkeklerle beraber eğitim alan kız çocukları, evlendikten sonra okul hayatları bitip, Atinalı kadınlar gibi ev hayatına çekilip, evde çocuklarını yetiştirirken, erkekler ise evlendikten sonra da eğitimlerine devam ederlerdi.

Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Atina ve Sparta'da ki çocukların eğitimleri her toplumun içinde yaşayan bireylerden istedikleri beklentilere göre şekillendiği görülmektedir.

⁴³⁶ MacLachlan, *Women in Ancient Greece*, 155.

⁴³⁷ Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, 135.

⁴³⁸ Pomeroy, *Spartan Women*, 62.

SONUÇ

Her toplum, kültürünü ve sahip olduğu bütün değerlerini gelecek nesillere aktarabilmeyi amaçlardı. Bu nedenle de her toplum vatandaşlarına kendi toplumsal değerlerine uygun nitelikleri kazandırmak için bazı roller yüklerlerdi. Bireylere verilen bu roller, tarihsel dönemlere, kültür ve medeniyetlere hatta aynı toplumun farklı kesimlerine göre her toplumda farklılık gösterirdi. Zamanla toplumların sosyal ve siyasal yapılarında yaşanan değişimler kadın ve erkeğe verilen rollerin farklılaşmasına neden oldu. Toplumların kadın ve erkeğe bakış açısı, çocuklara bakış açısını da şekillendirdiğinden, bir toplumun geleceği olarak görülen çocuklar, doğumla beraber kadın ve erkeğe verilen bu farklı rollere uygun olarak eğitilmeye başladılar.

Eğitimin temellerinin atıldığı Antik Yunan'da, başlangıçta sadece müzik ve spor eğitimi vardı. Daha sonraları kültürleri, siyasi yapıları, ulaşmak istedikleri amaçları birbirinden farklı şehir devletlerinin kurulmasıyla toplumların kendi bireylerine yükledikleri roller de farklılaştı. Arkaik ve Klasik dönemde Antik Yunan'da birbirinden farklı kültürel özelliklere sahip olan Atina ve Sparta olmak üzere iki önemli şehir devleti bulunmaktaydı. Bu her iki şehir devletinin içinde bulunduğu sosyal ve siyasal durum toplumların kadına bakış açısını da etkileyerek, bu iki toplumda kadına verilen değerin farklılaşmasına neden oldu.

Günümüzde çocuklar arasında ırk, cinsiyet, dil, sakatlık, sosyal ve etnik köken gibi nedenlerle ayırım yapılmayıp, bütün çocuklar eşit haklara sahip olsa da Atina'da çeşitli sebeplerden dolayı kız çocuklarının erkek çocuklara göre ikinci plana atıldığı görülmektedir. Atina'da demokrasinin gelişmeye başlamasıyla beraber siyasi alanda yapılan düzenlemelerle sadece erkek vatandaşlar yönetime katılma hakkına sahip olurken, Atinalı kadınlar, toplumsal hayatın dışında tutuldular. Atinalı kadınlar, mecliste konuşamaz, herhangi bir devlet memurluğuna getirilemez, oy kullanamaz, siyasal toplantılara katılamaz ve mal mülk sahibi olamazlardı. Atina toplumunun inancında kadının erkekten daha sonra yaratıldığının düşünülmesi, aile kültü

geleneğinin, aile mirasının ve soyunun devamını sağlayamaması, evleneceği zaman ailesine maddi yük oluşturmaması, ailelerine, topluma ve devlete erkek çocuklar kadar yararı olmadığı düşünülmesi gibi çeşitli nedenlerden kız çocuğa erkek çocuklara göre daha az değer verildi. Böylece Atina'da kadın ve erkek arasında belirgin bir şekilde cinsiyet ayrımı oluştu.

Oluşan bu cinsiyet ayrımıyla, erkeklere göre ikinci plana atılan ve en önemli görevi devletin devamlılığı için erkek çocuklar doğurmak olduğu düşünülen kadınlara ev içi görevler verilirken, ev dışı görevlerin erkeklere verilmesiyle kadın ve erkeklerin kullandıkları mekânlar da birbirinden ayrılarak Atina'da özel alan kamusal alan ayrımı oluştu. Toplumsal hayattan iyice soyutlanan kadınlar kamusal alanlara kabul edilmediler. Zamanla evin sınırları içine kapatılan kadınlar, Atina'da ki cinsiyet ayrımının evin düzenine de yansmasıyla, evin içinde de sınırlandırıldılar. Ev düzeninde kadın ve erkek mekânlarının birbirinden ayrılması büyük ihtimalle çocukların yaşam alanlarının da birbirinden ayrılmasına neden oldu. Kızlar daha küçük yaşlardan itibaren iş konusunda ev içinde annelerine yardımcı olurken, erkek çocuklar da babalarına yardımcı oldular. Böylece geleceğin vatandaşları olacak olan çocukların eğitimi de toplumun ihtiyaçları ile kadın ve erkeğe verilen rollere göre şekillenerek farklılaştı.

Coğrafi ve demografik yapısından dolayı Atina'dan farklı bir sosyal ve kültürel yapıya sahip olan Sparta'da ise, Spartalılar, var olan topraklarını korumak ve sayıları kendilerinden fazla olan helotları egemenlikleri altına alabilmek için her an savaşa hazır askeri yapıda bir toplum oluşturmak istemişlerdir. Sparta'da erkeklerin neredeyse bütün ömürlerinin evin dışında geçirmesini sağlayan askeri yapı nedeniyle erkeklerin çoğu işini yapmak kadınlara düşerdi ve kadınlar gündelik hayatlarında daha fazla söz sahibi olurlardı. Böylece Atina'da kadınlar ev dışına çıkamayıp kamusal alana kabul edilmezken, eşi sürekli ev dışında olan Spartalı kadınlar tamamen bu sosyal yapıya bağlı bir gereklilik olarak Atina'da ki kadınlar ve kız çocukları gibi evin sınırları içine hapsedilmemiştir. Sparta'da Atina'da olduğu gibi özel alan, kamusal alan ayrımı yapılmamış, mekânlar da kadın ve erkek mekânları olarak ayrılmamıştır. Bu nedenle de Sparta'da da kadınlar, hem erkeklerle tam olarak eşit haklara hem de siyasal haklara sahip olamasalar da Atinalı kadınlara göre daha iyi konumda olmuşlardır.

Atinalı çocuk, küçük yaşlardan itibaren evin içinde her konu da söz sahibi olan otoriter konumda ki bir baba ile erkek egemenliği altında yaşayarak, hiç sesini çıkarmayan pasif bir anneyle büyürken, daha çocuk yaşlara cinsiyet ayrımı çocuklara öğretilmiştir. Sparta'da ki bu askeri yapıdan dolayı Spartalı çocuklar bu dönemde babalarını görmeden, bütün işlerle kendisi ilgilenen daha aktif bir anneyle büyümüşlerdir. Bu nedenle Sparta'da erkek ve kadın arasında Atina'da ki gibi belirgin şekilde cinsiyet ayrımı oluşmamıştır.

Sparta'da çocuk devletin devamlılığı için önemli olduğundan, Atina'da olduğu gibi kız ve erkek çocuklar arasında da cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Ancak Sparta'da her ne kadar kız çocukları, erkek çocuklara göre ikinci plana atılmasa da, kız ve erkek çocuklara yüklenen rollerin burada da farklılaştığı tam bir eşitlik olmadığı anlaşılmaktadır. Atina ve Sparta'da ki toplumlarının yaşam koşullarına bağlı olarak toplum tarafından kadın ve erkeğe verilen rollerin farklılaşması, ailelerin ve kurumların çocuklar üzerinde ki beklentilerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Böylece Antik Yunan'da, Atina eğitim sistemi ve Sparta eğitim sistemi olmak üzere iki eğitim modeli ortaya çıkmıştır. Çocuklar daha doğdukları andan itibaren, birbirinden oldukça farklı olan bu eğitim sistemlerine göre eğitilmişlerdir.

Eğitimde, günümüzde çocuklara mesleki nitelikli olmak üzere eğitim verilerek çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin geliştirilmesi amaçlanırken, Atina ve Sparta'da ki eğitimin temelinde toplumlarının değer yargılarına uygun özelliklere sahip iyi yurttaşlar yetiştirmek amaçlandığı görülmektedir.

Bir deniz toplumu olan Atina'da, zamanla siyasal, askeri, kültürel ve ticari alanda yaşanan gelişmeler Atina'da sanat ve bilimin gelişmesini sağlamış, çocukların eğitimine de büyük önem verilmiştir. Atina'da demokrasinin gelişimiyle beraber egemen sınıfın çıkarlarına göre şekillenen okul eğitimiyle, yönetici sınıfın devamını sağlamak amaçlandığından, ilköğretimin kız, erkek fark etmeden herkes için zorunlu ve parasız olduğu günümüze karşın, sadece erkek çocuklar okul eğitimi almıştır. Eğitimin neredeyse tamamen vatandaşlığa yönelik olduğu Atina'da, babanın maddi durumuna ve kararına bağlı olan, zorunlu olmayan bireysel bir eğitim sistemi vardır. Atina'da ki eğitimde ilk olarak okumaya, yazmaya, güzel konuşmaya önem verilmiştir. Özel okulların bulunduğu Atina'da, ilköğretim aşamasında eğitimin bütün erkek çocuklar arasında da zorunlu olmadığı görülmektedir. Ekonomik durumları

olmayan bazı çocukların spor ve müzik eğitimi alamayarak ileri ki yaşamlarında ki işlerini yapabilmek için tecrübe kazanmaya yönelik ve sadece okuma yazma eğitimi aldıkları görülmektedir.

Kendilerinden sadece iyi bir eş ve iyi bir anne olmaları istenen kız çocukları ise erkekler gibi okul eğitimi almayıp, ileride ki yaşantısında kendisine verilen bu roller için gerekli olan evin idaresi, yün eğirme, kumaş dokuma gibi ev işlerini evin sınırları içinde anneleri ve evde bulunan diğer kadınlar tarafından öğrenmişlerdir. Kızların eğitimden uzak tutulmuş olmasının nedeni büyük olasılıkla kadının sadece evin içinde kalması gerektiği görüşü ile bağlantılıdır. Yine sınıfsal farklılıklar kız çocukların eğitiminde de kendinin göstermiştir. Durumu iyi olan ailelerin kız çocukları evin sınırları içinde temel okuma, yazma, hesap bilgisi, dans ve müzik eğitimi alırken, yoksul kız çocuklarının ise ailelerine yardım ederek azda olsa okuma yazma öğrenmiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Bunlardan Atina'da aynı zamanda yaşayan çocukların eğitimlerinde tam bir eşitlik olmayıp, eğitimin cinsiyet farklılığına ve sınıf farklılığına göre şekillenen bireysel bir eğitim olduğu anlaşılmaktadır. Böylece felsefe, bilim ve sanat alanlarında oldukça iyi olan Atina'da, kız ve erkek çocuklar arasında daha çocuğun doğumuyla başlayan cinsiyet ayrımı, okul eğitimiyle beraber daha da belirginleşmiştir.

Atina'da görülen cinsiyet ayrımı çocukların eğitim mekânlarının da farklılaşmasına neden olmuştur. Kız ve erkek çocuklar, yedi yaşına kadar oikos sınırları içinde beraber eğitim alırken, yedi yaşından sonra erkek çocuklar eğitim için evin dışına çıkarak, spor eğitiminin verildiği güreş alanı palaistra'ya ve beden eğitimi, konuşma eğitiminin verildiği gymnasion'a giderken, kız çocuklar ise bu eğitim alanlarına girememiştir. Ayrıca Atina'da evin içinde bulunan andronlar, kamusal alanda kadınların girmesinin yasak olduğu alışveriş, sohbet, felsefe gibi konuşmaların yapıldığı agora ve stoalarda kadınların giremediği erkek çocuklarının devlet yönetimiyle ilgili önemli konuşmaları dinlediği eğitim alanlarıdır. Atina'da cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak mekânların bile cinsiyetleştirildiği görülmektedir.

Ataerkil bir aile yapısının görüldüğü Atina'da kızların yaşamında ve eğitiminde dini festivallerin önemli bir yeri vardı. Atinalı kızlar evlilik öncesinde evliliğe hazırlık amacıyla dini ritüellere katılarak önemli sorumluluklar alırlar ve hayatlarında ki tek amaçları olan evliliğe hazırlık için eğitilirlerdi. Ancak gençlerin

katıldığı bu dini ritüellerde de dinsel alanda kız ve erkek çocuklar arasında cinsiyet eşitsizliğine bağlı farklar vardı. Tüm yurttaşlar dini faaliyetlere eşit bir şekilde katılıyormuş gibi görünse de, 16-18 yaş arasında ki erkeklerin hepsi bu faaliyetlere katılırken, kız çocuklarından sadece Atinalı kızların hepsini temsil edecek olan zengin ailelerin seçilmiş kızları katılırdı. Erkekler hayatın her alanında hepsi beraber yer alırken, kızlardan sadece bir kaçı sadece evliliğe hazırlık eğitimi için ev dışına çıkarak eğitim alıyordu.

Günümüzde daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır. Ancak Antik Yunan'da çocukların çocukluk dönemlerinin sona ermesi de farklı dönemlere bağlanmıştır. Atina okul eğitimini tamamlayan erkek çocuklar hemen hemen 18 yaşını doldurduklarında askerlik eğitimine başlamışlardır. Atina'da çocuklar iki yıl sürecek olan askerlik hizmetinin sonunda yirmili yaşlarda reşit sayılarak, siyasi haklarını kullanabildikleri tam vatandaş olarak kabul edilmişlerdir. Atinalı kızlar ise 14-15 yaşlarında evlendirilerek, çocukluk dönemleri biterek, yetişkin statüsüne geçmişlerdir.

Kız çocukları için bir dönem noktası olan evlilikte de kız ve erkek çocuk için önemli farklılıklar vardır. Yaklaşık 14-15 yaşlarında evlendirilen kız çocuklarının, evlilikle beraber artık bütün hayatı değişerek, her şeye en baştan başlayacağı bir döneme girdiği görülmektedir. Ancak 30 yaşlarında evlendirilen erkekler var olan hayatlarına devam etmişlerdir. Çünkü erkek çocuklara göre çok küçük yaşlarda evlenen kız çocukları, evlenerek çoluk çocuğa karışıp birçok sorumluluk üstlenip bütün hayatları değişirken, 14-15 yaşlarında ki erkek çocuklar ise okul ya da askerlik eğitimlerine devam ederlerdi. Hayatın her aşamasında görülen kız ve erkek çocuk arasında ki cinsiyet ayrımında, ergenliğe ulaşana kadar, hayatı babasının evinde geçen kız çocuğu evlendikten sonra da kocasının evinde aynı şekilde yaşamaya devam ederdi. Evlilikle beraber kendi yaşlıları olan erkek çocuklara göre daha çok sorumluluk alacak olan kız çocukları artık bir vatandaş sayılırken, erkekler ise evlilikle kadının babasının yerine geçerek kadın üzerinde söz sahibi olma hakkı kazanırlardı. Yani evlilikle hem kız çocuklarının hem de erkeklerin bir statü kazanmış oldukları anlaşılmaktadır.

Sparta'da ise kız ve erkek çocuklar arasında ayrım yapılmayan, herkesin eşit şekilde yararlandığı, eğitim masraflarının devlet tarafından karşılandığı zorunlu ve toplumsal bir eğitim sistemi vardı. Sparta'da da kız çocukları Atina'da olduğu gibi iyi

bir eş ve devletlerinin devamını sağlayacak erkek çocuklar doğurmaları için eğitilmişlerdi. Her iki toplumda da kızlar eş ve annelik rolü için eğitilse de toplumlarının kadına bakış açısında görülen farklılıklar, kız çocuklarının eğitimlerinde de önemli farklılıkların olmasına neden oldu. Atina'da, kız çocuklarının tüm hayatlarını evin sınırları içinde geçirirken, Sparta'da, emek gerektiren bütün işlerin helotlar tarafından yapıldığından Spartalı kızlar, Atina'da olduğu gibi küçük yaşlardan itibaren dokuma ve ev işi öğrenip eve kapatılmamışlardır. Spartalı kız çocukları, sağlıklı ve güçlü bedenlere sahip olarak, sağlıklı erkek çocuklar doğurmaları için erkeklerle beraber eğitim almışlardır. Aynı zamanda, erkeklerle beraber eğitim almalarının bir diğer nedeni ise, Sparta'da erkeklerin genellikle askeri amaçlarla kentin güvenliğini sağlamak amacıyla ev dışında bulunmalarından dolayı, sağlam vücutlara sahip olan kadınların, erkeklerin yokluğunda şehrin güvenliğini sağlayabilecekleri düşüncesidir. Bunun içinde devletin devamı ve şehrin hayatta kalması amacıyla Sparta'daki kadınların eğitim ve sosyal hayatta erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmasını gerektiği düşünülmüştür.

Sparta'da erkek çocuklar, devletin devamlılığı için devlet tarafından ailenin yanından alınarak askeri amaçlı vatandaşlık eğitimi olan agoge eğitimine başlamıştır. Sparta'da ki çocuklar, şehrin içinde bulunduğu sosyal durum nedeniyle Atina'da ki eğitimden farklı olarak, yabancı fikirlere kapalı, toplumcu bir eğitim sistemi içerisinde eğitilmişlerdir. Spartalı eğitimle, devletin devamlılığı için güçlü askerler yetiştirmek amaçlandığından eğitimin temelinde dayanıklılık yer almaktadır. Sparta eğitiminde çocuklar, yaşadığı toplumun koşulları doğrultusunda yedi yaşından beri askeri eğitim görüp, altmış yaşına kadar hiçbir üretici iş yapmayarak, sürekli seferberlik halinde yaşamışlardır. Bu nedenle de her alanda kendini geliştirmeye yönelik, bilime, sanata ve yeni fikirlere açık ve bireyci bir eğitim olan Atina eğitiminden farklı olarak, Sparta eğitimi felsefe, sanat, edebiyat, bilim gibi alanlarda bir katkı sağlayamamıştır. Sparta'da sanatçı ve düşünür yetiştirmek yerine fiziksel eğitime daha çok önem verildiğinden, Spartalıların sadece gerekli olan okuma yazmayı öğrendiği düşünülmektedir.

Ancak, Sparta'da her ne kadar kız ve erkek çocuklar yan yana beraber eğitim alsalar da, eğitimlerinin o kadar da eşit olmadığı anlaşılmaktadır. Kız çocukları erkeklerle beraber okul eğitimine başladıktan sonra evde ailesiyle yaşamaya devam ederek, Atina'da olduğu gibi okula evden gidip gelmişlerdir. Kız çocukları erkek

çocuklarla beraber gymnasionda fiziksel eğitim alsalar da, kızların fiziksel eğitimleri erkek çocuklara göre daha basitti. Erkek çocuklar yeteri kadar okuma yazma öğrenirken, büyük ihtimalle kız çocukların eğitiminde okuma yazma daha fazla ağırlıklıydı.

Sparta'da Atina'da olduğu gibi kamusal alan özel alan ayrımı yapılmayıp, kamusal alanlar Spartalı kadınlar tarafından da kullanılsa da, Sparta'da da erkek çocuklar da hocalarıyla beraber siyasi tartışmaların yapıldığı toplu yemeklere katılarak, burada devlet yönetimiyle ilgili bilgiler öğrenmişlerdir. Atina'da olduğu gibi Sparta'da kadınlar siyasal hayatın dışında tutulduğundan kız çocukları bu devlet yönetimiyle ilgili önemli bir eğitim olan sohbetlere katılmamışlardır. Burada ki eğitim eşitliğine baktığımızda, cinsiyetler arasında ki eşitsizliği ortadan kaldırmaktan çok devletin devamını sağlayacak erkek çocuklar doğurmak amaçlı olduğu anlaşılmaktadır.

Sparta'da agoge eğitimini tamamlayan yaklaşık 18 yaşlarında olan genç erkekler, on iki yıl sürecek askeri eğitime başlardı. Gençler askerlik hizmetlerinin bittiği otuzlu yaşlarda tam haklara sahip bir vatandaş olarak, meclise katılma ve oy kullanma hakkına sahip olurlar ve böylece gençler yeniden topluma dâhil edilirdi. Her iki toplumda da örgün eğitimden sonra görülen askeri eğitim çocukların artık siyasi haklarını kullandığı tam vatandaş olarak kabul edilmeleri açısından önemliydi. Spartalı kızlar ise 18-20 yaş arasında kendi yaşitlarıyla evlenerek yetişkin vatandaş statüsüne gelirlerdi.

Sparta toplumunda kadına daha fazla değer verilerek, kadınlar erkelerle beraber eğitim alıyor olsalar da, her iki toplumda da kadınlar evlendirilerek, yetişkin vatandaş statüsüne geçip, çoluk çocuğa karışırken erkek çocukların ise bu yaşlarda hala okul eğitimi ya da askerlik eğitimleri devam etmiştir.

Tüm bunlardan anlaşıldığı kadarıyla, her toplumun ulaşmak istediği amacın farklı olması, toplumların içinde bulunan bireylere yükledikleri rollerinde birbirinden farklı olmasına neden olmuştur. Bu nedenle de çocuklar, doğdukları andan başlayarak, geleceğin vatandaşı olmak için gerekli olan özellikleri kazanmalarında toplumlarının kendine ait olan gelenekleri görenekleri, inançları doğrultusunda eğitilmişlerdir. Atina'da kadınlar erkeklere göre ikinci plana atıldığından kız ve erkek çocuklar arasında da hala günümüzde de var olan cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak

eğitimlerinde farklılıklar oluşmuştur. Sparta'da devletin devamlılığı için kadına da önem verilmesi kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik sağlamasa da Spartalı kadınlar Atina'da ki kadınlardan daha iyi şartlarda yaşamışlardır. Bu nedenle kız çocukları da erkek çocuklarla beraber tamamen eşit olmasa da okul eğitimi alabilmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ayşe Gül. “Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22/33 (2003), 17-47.
- Akarsu, Babür Mehmet. “Sparta’lı Çocukların Askeri Eğitimi”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk* 2. Cilt (2016), 1249-1257.
- Akkaya Kia, Rukiye. “Atina’daki Demokrasiden Orta Çağ’a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 73/1 (2015), 7 – 20.
- Akyüz, Yakup. “Eski Yunan’da Çocuk ve Çocuk Eğitimi”. *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk* 2. Cilt (2016), 1221-1234.
- Albayrak, H. Şule. *Kadın Olmak, İslam, Gelenek, Modernite ve Ötesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Aristoteles. *Politika*. Çeviren, Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975.
- Aristophanes. *Lysistrata*. English Translation and Notes by, Ian Johnston. Faenum Publishing, 2017.
- Aytaç, Kemal. *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19.yy Sonuna Kadar*. Ankara: Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972.
- Bağdatlı Çam, Fatma. “Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri”. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/2 (2016), 629 - -643.
- Barry B. Powell. *Klasik Mitoloji*, Çev. Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018.
- Başgelen, Nezih. *Antikçağ Kent Yaşamında Kamusal Spor-Eğitim Mekanları ve Hellenistlik Çağ Anadolu Gymnasiumları*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- Baykan, Daniş. “Andron ve Symposion Olgusunun Sosyo-Kültürel Nedenleri, Sosyal Yaşama Yansımaları ve İşleyişi”. *Masrop E- Dergi*. Erişim 13.08.2021. <https://www.academia.edu/26242640>.

- Beaumont, Lesley “Child’s Play in Classical Athens”, *History Today* 44/8 (1994), 30–35.
- Beaumont, Lesley A. *Childhood In Ancient Athens: Iconography and Social History*. London and Newyork: Routledge, 2012.
- Beaumont, Lesley. “Shifting Gender: Age and Social Status as Modifiers of Childhood Gender in Ancient Athens”. *The Oxford Handbook of Childhood and Education in The Classical World*. New York: Oxford Universty Press, 2013.195 – 206.
- Bener, S. Selvi. *Eski Yunan ve Roma’da Oyun ve Oyuncaklar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Bilgiç, Emine. “Epigrafik Veriler Işığında Antik Çağ Anadolu’sunda Eğitim”. *cedrus.akdeniz.edu.tr* (2014), 323 – 338.
- Bitros, George. Karayiannis, Anastasios. ” Character, Knowledge and Skills In Ancient Greek Education: Lessons For Today’s Policy Makers”. *The Journal of Economic Asymmetries* 8/1 (June 2011), 193-219.
- Blanck, Horst. *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*. Çeviren. İslam Tanrıkut. İstanbul: Arion Yayınevi, 1999.
- Brandon D. Ross, “Krypteia: A Form of Ancient Guerrilla Warfare”, *Grand Valley Journal ofmHistory* 1/2 (2012)
- Bonnard, Andre. *Antik Yunan Uygarlığı: İlyada’dan Partehnon’a*. Çev. Kerem Kurtgözü İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.
- Cartlidge, Paul. *The Spartan’s: An Epic History*. London: Pan Macmillan, 2013.
- Cartledge, Paul. *Ancient Greece: A Very Short Introduction*. Great Clarendon Street: Oxford Universty Press. 2011.
- Çakır Kısa, Aylin. Öztürk, Gülşah. ”Eski Uygarlıklarda Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar”, *Uluslararası Oyun ve Oyuncaklar Kongresi* 6 (2015).
- Çakır, Aylin. “Antik Yunan ve Roma’da Çocuk Oyunları Ve Oyuncaklar”. *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 65 (2018), 60-73.
- Çelebi, Binnur. “Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları”. *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar* 3/3 (2018). 117-154.
- Demirgen, Emel. Esin, Funda. “Eski Yunan’da Müzik Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/47 (2016). 616 – 627.

- Diakov, V. Kovalev, S. *İlkçağ Tarihi- 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, Çeviren; Özdemir İnce. Ankara: V Yayınları, 1987.
- Dikyol, Derya. “Antik Yunan’da Bir Eğitim Modeli Sparta”. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 6/2 (2016), 189-207.
- Dinçer, Fehmi. “Sparta’nın Külleri Kaldı: Antik Çağın Militer Bir Toplum Ütopyası”, academia.edu.tr. Erişim 13.08.2021. <https://www.academia.edu/9557009>.
- Duby, Georges. Perrot, Michelle. *Kadınların Tarihi Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Kültür Yayınları,1992.
- Ducat, Jean. *Spartan Education: Youth and Society in The Classical Period*. The Classical Press of Wales, 2006.
- Eco, Umberto. *Antik Yunan*. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınevi. 2012.
- Eidinow, Esther. Kindt, Julia. *The Oxford Handbook of: Ancient Greek Religion*. New York: Oxford University Press,2015.
- Erdemir Palaz, Hatice. Erdemir, Halil “Antikçağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek”, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*. 2. Cilt. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları,2012. 643-659.
- Erdemir, Hatice. Çayakar, Mısra. “Antikçağ’da Hellen ve Roma Topluluklarında Belli Başlı Çocuk Oyunları”. *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk* II. Cilt (2016), 1161- 1180.
- Freeman Charles. *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Ankara: Dost Kitapevi, 2003.
- Friedell, Egon. *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*. Çev. Necati Aça. Ankara: Dost Yayınevi,1999.
- Garland, Robert. “Children in Athenian Religion”. *The Oxford Handbook of Childhood and Education in The Classical World*. New York: Oxford University Press. 2013. 207 – 226.
- Garland, Robert. *Ancient Greece: Everyday Life in the Birthplace of Western Civilisation*. New York: Sterling Publishing Co Inc. 2013.
- Garland, Robert. *Daily life of the ancient Greeks*. New York: Greenwood Publishing Group, Inc. 2009.
- Garland, Robert. *How to Survive in Ancient Greece*. Havertown: Pen and Sword History, 2020.

- Gates, Charles. *Antik kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel aşamın Arkeolojisi*. Çev. Barış Cezar. Ankara: Küy Yayınevi, 2010.
- Gerçek, Ayça. "Antik Çağda Pişmiş Toprak Oyuncaklar". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 65 (2018).
- Goff, Barbara. *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece*. Los Angeles, London: Universty Of California Press, 2004.
- Golden, Mark. *Children and Childhood in Classical Athens*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 2015.
- Golden, Mark." Antik Yunan'da Ev Köleleri", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 55 (2017), 48-63.
- Golden, Mark. *Children and childhood in classical Athens*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1993.
- Gözlü, Ahmet. "Antik Yunanda Polis Öncesi Bir Sosyo- Ekonomik Formasyon: Oikos", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 60 (2018), 269 – 279.
- Gülbay, Onur. *Eskiçağda Tuvalet Kültürü*. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları. 2003.
- Güzel, Bekir. "Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri". *Journal of Turkish Studies* 10/10 (2015), 505-522.
- Herodotos. *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitapevi. 1973.
- Huizinga, Johan. *Homu Ludens: Oyunun Toplumsal işlevi Üzerine Bir Deneme*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- İkibeş, Samet. "Antik Sparta'da M.Ö. 8-6.yy. Arasında Asker Olmak (Kısa Bir Çalışma)", *academia.edu.tr*. Erişim 13.08.2021.
<https://www.academia.edu/38321082>.
- İplikçioğlu, Bülent. *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 2007.
- İsababayeve Apaydın, Ayna. Arslan, Fazlı. " Antik Yunan Felsefesinde Ahlaki Eğitim Aracı Olarak "Müzik". *Değerler Eğitimi Dergisi* 13/29 (2015). 323 – 342.
- J. Deighton, Hilary. *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*. Çev. Hande Kökten Ersoy. İstanbul: Homer Kitapevi, 2005.
- Jenkins, Ian. *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitim*. Çev. Hasan Malav. İzmir: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1987.

- Kennel, Nigel M. “ Boys, Girls, Family, and the State at Sparta”. *The Oxford Handbook of Childhood and Education in The Classical World*. New York: Oxford Universty Press, 2013. 381 – 395.
- Kınacı, Mesut. *Eski Yunan Dünyasında Müziğin Kullanım Alanları*. Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Koç Başar, Cansu. “ Antik Yunan’da Cinsiyet Roller”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 23/2 (2021), 1329- 1361.
- Knottnerus, J. David. Berry, Phyllis E. “Spartan Society: Structural Ritüalizasyon In An Ancient Social System”. *Humboldt Journal of Social Relations* 27 (2002). 1 – 42.
- M. Kennel, Nigel. *Spartans: A New History*. Chichester, Oxford: Wiley-Blackwell. 2010, 265.
- M. Kennel, Nigel. *The Gymnasium Of Virtue*. London: University of North Carolina Press, 1995.
- MacLachlan, Bonnie. *Women in Ancient Greece*. New York: Continuum International Publishing Group, 2012.
- Mansel, Arif Müfid. *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: TTK, 2014.
- Martin Thomas. *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Helenistik Çağ’a*. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Say Yayınları. 2012.
- Martin, W. Eric. *Tools Of The Ancient Greeks*. Chicago: Nomad Pres, 2006. 45.
- Mikalson, Jon D. *Ancient Greek Religion*. Oxford: Wiley- Blackwell, 2010.
- Mutluay, Nazmiye. *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*. Ankara: Ütopya Yayınevi. 2007.
- Nevett, Lisa. *House and Society in the Ancient Greek World*. Cambridge: Cambridge Universty Press, 2001.
- Payam, Aysun. *Eskiçağ Yunan Literatüründe Kadın: Herodotos Örneği*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 2014.
- Petraki, Anastasia G. “ Reflections of Antiquity in the Greek Education Of The 20th Century”. *Social Change Review* 8/1 (2010). 69-82.
- Platon. *Devlet*. Çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2016.

- Platon. *Yasalar*. Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998.
- Plutarkhos. *Lykurgos'un Hayatı*. Çev. S. Eyuboğlu, V. Günyol. İstanbul: Çan Yayınları, Kasım 1967.
- Pomeroy, Sarah B. *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture*. New York: Oxford Universt Press, 2004.
- Pomeroy, Sarah B. Antik Yunan'ın Kısa Tarihi: Siyaset, Toplum ve Kültür, Çeviren: Oğuz Yarlığaş, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2016.
- Pomeroy, Sarah B. *Families in classical and Hellenistic Greece: representations and realities*. New York: Oxford University Press. 1998.
- Pomeroy, Sarah B. *Goddesses, Whores, Wives, And Slaves: women in classical antiquity*. London, Sydney, Auckland, Bergvlei: Random House, 1995.
- Pomeroy, Sarah B. *Spartan Women*. New York: Oxford University Press. 2002.
- Pomeroy, Sarah B. *Women's History and Ancient History*. London: The Universty of North Carolina Press, 1991.
- Powel, Anton. *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History From 478 BC*. New York: Routledge, 1996.
- Rawson, Beril. *A Companion To Families In The Greek And Roman Worlds*. Blackwell Publishing, 2011.
- Rhodes, P.J. *A History of the Classical Greek World: 478-323 BC*. Wiley Blackwell, 2nd Edition, 2010.
- Ross, Brandon D. "Krypteia: A Form of Ancient Guerrilla Warfare", *Grand Valley Journal of History* 1/ 2 (2012). 1 -11.
- Shutt, B. Timothy. *A History Of Ancient Sparta: Valor, Virtue, and Devotion in the Greek Golden Age*. Recorded Books. 2009.
- Söğüt, Bilal. "Antik Dönemde Doğumdan Evliliğe Sosyal Hayat". *Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi* 18/19 (2003). 18 – 26.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya. Altınışık, M. Emin. "Geleneksel Çocuk Oyunlarının Değerler Eğitimi Açısından Önemi", *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2016), 73-85.
- Şar İşbilen, Evren. Çığır Dikyol, Derya. "Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğine Tarihten Bir Örnek: Antik Yunan", *Turkish History Education Journal* 7/1 (2018), 92-112.

- Şen, Yavuz. “Okul Öncesi Dönemde, Çocuğun Gelişiminde Müziğin Önemi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (2010). 7.
- Şenel, Alaeddin. *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Doktora Tezi, 1970.
- Talbert, R. J. A. *Plutarch: on Sparta*. London: Penguin Books Ltd. 2005.
- Tanyel, Hasan Hüseyin. *Eskiçağ Anadolu Medeniyetlerinde Çocuk Eğitimi; Oyun ve Oyuncak*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Tekin, Oğuz. *Hellen ve Roma Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayını, 2014.
- Thomson, George. *Aiskhylos ve Atina*. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınları, 1990.
- Umar, Bilge. “Sparta’lıların Anayasası: (Lakedaimonion Politeia) : Xenophon”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/1 (1980), 277-296.
- Üreten, Hüseyin. “Yazılı ve Yazısız Kaynaklar Işığında Eski Atina’da Çocuk ve Eğitim”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk II*. Cilt. (2016), 1235-1248.
- Yalazı, Esra. Küçüker, Sultan Deniz. “Ksenophon’un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım”, *Archivum Anatolicum (ArAn)* 9/2 (2015). 57-90.
- Yaraş, Ahmet. Yaraş, C. “Antik Çağda Oyuncaklar ve Günümüze Yansıması”, *Günümüzde Çocuk Oyunlarında ve Oyuncaklarında Yaşanan Değişimler Sempozyumu* (2010), 61 –74.
- Yılmaz, Zafer. “Özel Alan- Kamusal Alan Ayrımının Tarihsel Temelleri, Antik Yunan”, *KKEFD* 14 (2006), 359 – 371.
- Yılmazcan, Defne. “Antik Yunan’da Oikos ve Kadın”, *KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2020), 272 – 285.

GÖRSELLER

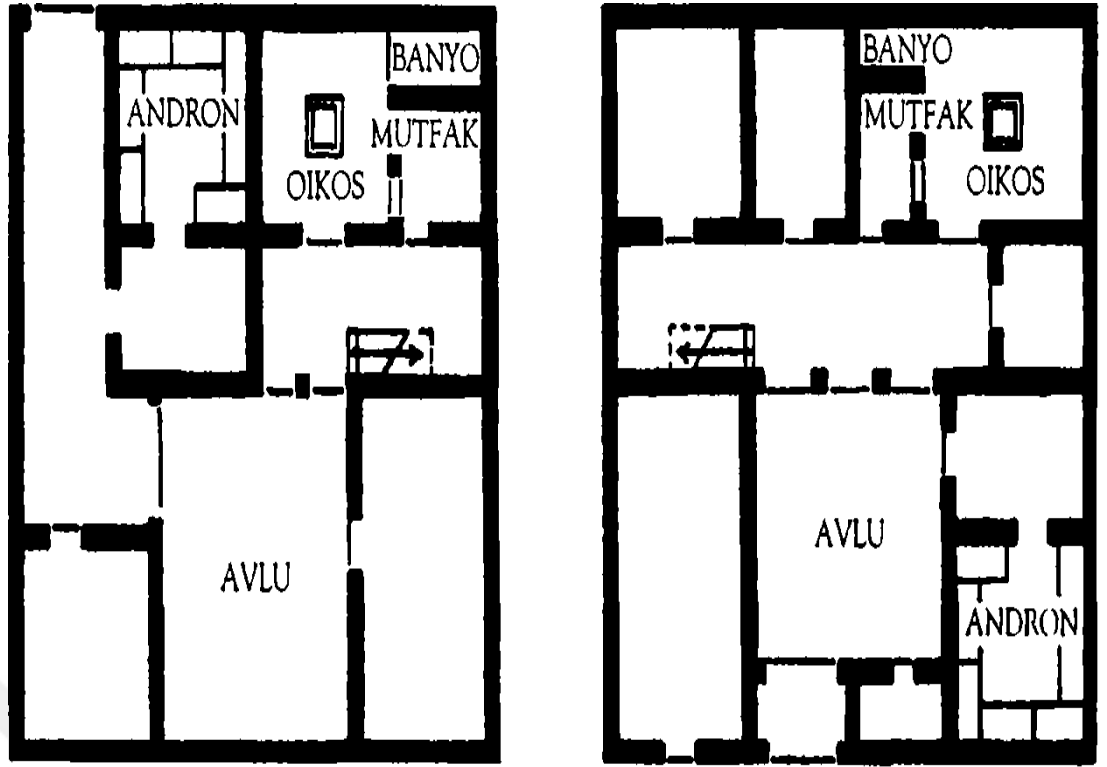
Görsel 1: Eski Yunanistan'ın Bölgeleri

(<http://www.antiktarih.com/2019/04/27/antik-yunanlar/>)

Görsel 2: Atina ve Sparta'nın Coğrafi Konumu

(<https://tr.peopleperproject.com/posts/15702-30-maps-that-show-the-might-of-ancient-greece/>)

Görsel 3: Antik Yunan'daki ev planı örneği (FREEMAN, 2013, s.211)

Görsel 4: Antik Yunan Yaşamının Merkezi, Oikosun Rekonstrüksiyonu (YILMAZCAN D. 2020, s. 276).

Görsel 5: Çocuğunu tuvalet konusunda eğitmeye çalışan Yunanlı anne, Attika Kırmızı Figür tekniğinde yapılmış olan içki kabı üzerinde yer alan resim. (GÜLBAY, 2003, s.6).

Görsel 6: Tavla oyunu oynayan Akhilleus ile Aias. Vatikan Müzesinde bulunmaktadır.

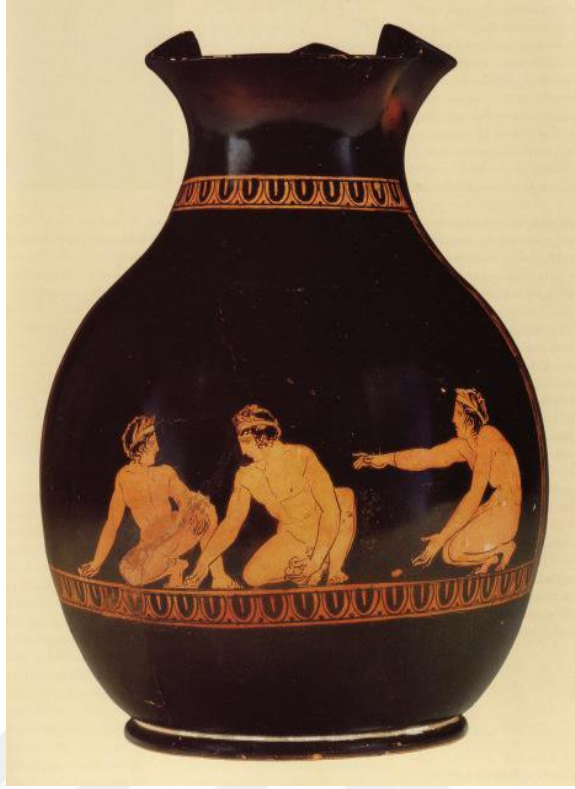
https://www.reddit.com/r/KGBTR/comments/cvi8n5/exekias_adl%C4%B1_bir_ressam%C4%B1n_amphora_%C3%BCzerine_siyah/

Görsel 7: Cam aşık kemiği örnekleri (ÇAKIR, ÖZTÜRK, 2015, s.20)

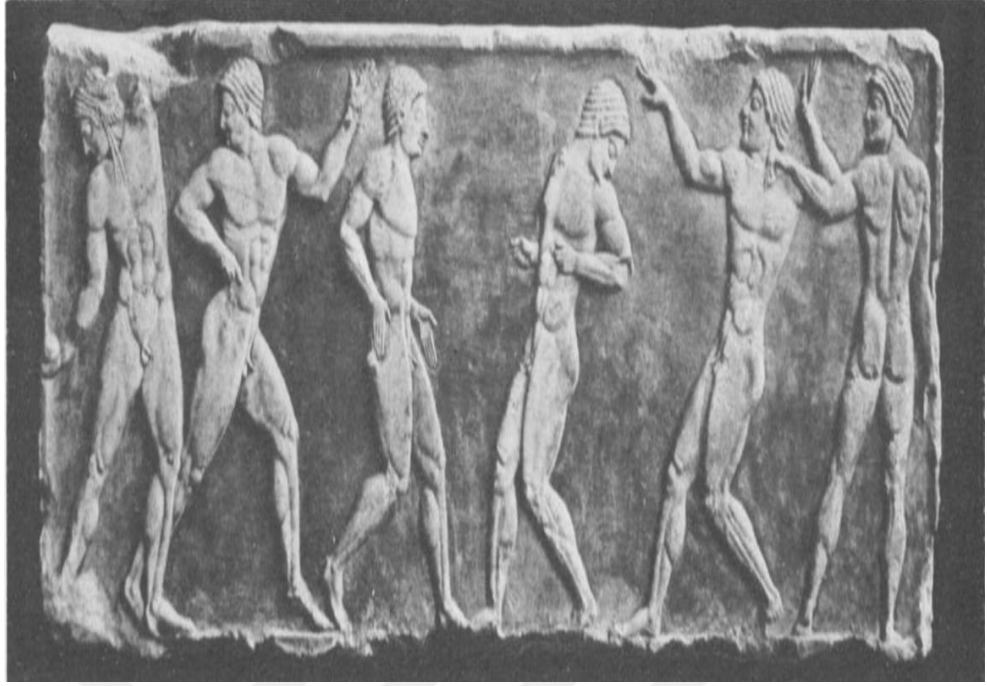
Görsel 8: Pentelitha Oynayan Kızlar (Britanya Müzesi) (ERDEMİR, ÇAYAKAR, 2016, s.1172)

Görsel 9: Eis Omillan Oynayan Erkek Çocuklar. (J. Paul Getty Müzesinde bulunmaktadır.) (BENER, 2008, s.329)

Görsel 10: Ephedrismos Oyununda Ceza, Diorosa Kadar Sırtta Taşıma (ERDEMİR, ÇAYAKAR, 2016, s.1174)

Görsel 11: Episkyros Oynayan Genç Atletler. (Atina Ulusal Müzesinde bulunmaktadır.) (BENER,2008, s. 334)

Görsel 12: Kale Oyunu Oynayan Kız Çocukları (New York, Metropolitan Güzel Sanatlar Müzesi) (ERDEMİR, ÇAYAKAR, 2016, s.1174)

Görsel 13: Top Çeviren Kadın (BENER,2008, s.338)

Görsel 14: Dizinde top sektiren genç erkek (ÇAKIR, 2018, s.69)

Görsel 15: Sopayla oynanan bir top oyunu (ÇAKIR, ÖZTÜRK, 2015, 20)

Görsel 16: Ördekle Oynayan Çocuk. (Korinthos Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır.) (ERDEMİR, ÇAYAKAR, 2016, s.1176)

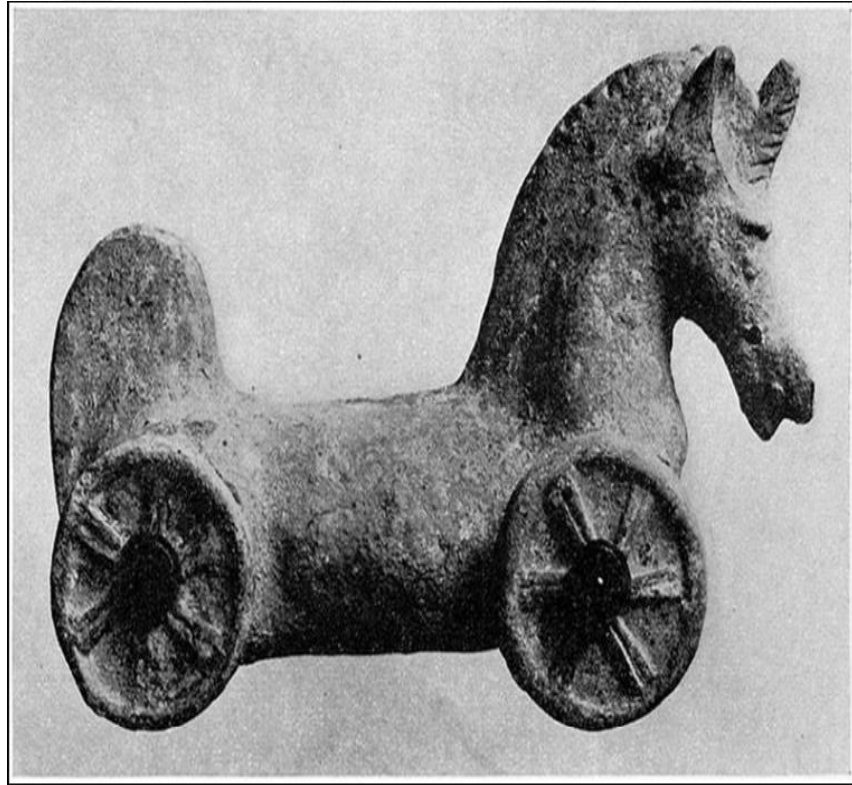
Görsel 17: Domuz şeklinde çingirak (ÇAKIR, ÖZTÜRK,2015, s.21)

Görsel 18: Çan bebek (ÇAKIR, ÖZTÜRK, 2015, s,23)

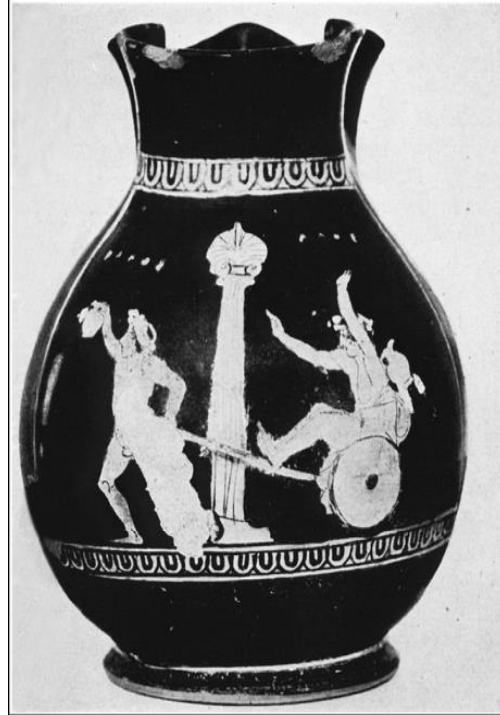
Görsel 19: Dansçı bebek (ÇAKIR, 2018, s.68)

Görsel 20: Tekerlekli At. (Korinthos Müzesinde bulunmaktadır.) (BENER, 2008, s.379)

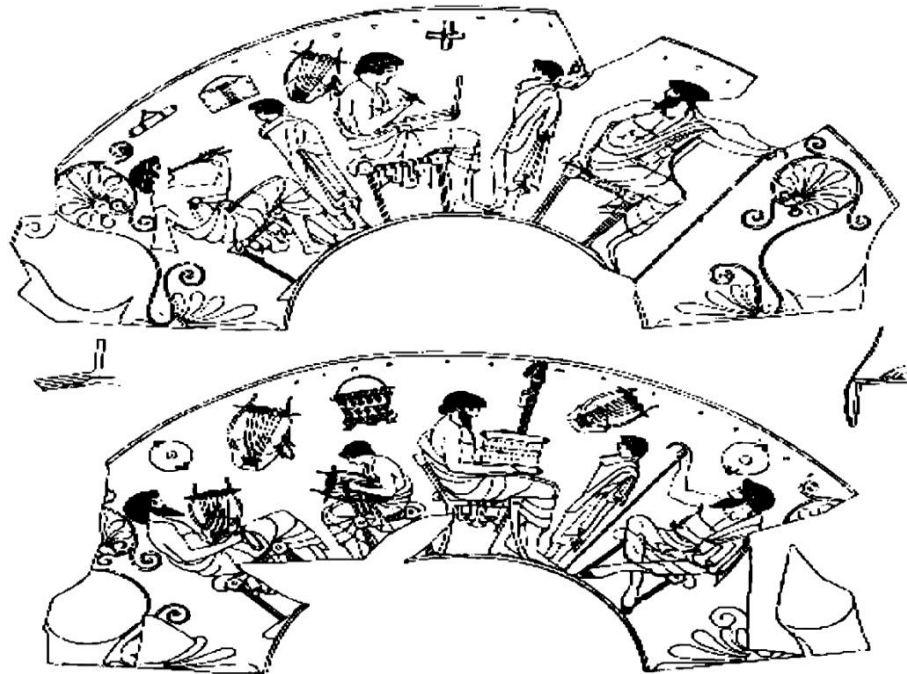
Görsel 21: Yoyo oynayan bir erkek çocuğu (ÇAKIR, 2018, s.72)

Görsel 22: Oturma Yerli Araba. (Atina Ulusal Müzesinde bulunmaktadır.)
(BENER, 2008, s.374)

Görsel 23: Mimnyatür masa, koltuk ve tepsi. (BENER,2008, s.370)

Görsel 24: Duris Vazosu Üzerinde Ders Etkinlikleri Kompozisyonu
(BLANCK, 1999, s.167)

Görsel 25: Tabureye Oturmuş Yazı Yazan Genç

<https://www.penn.museum/collections/object/283463>

- 1) Yazı levhası (British Museum, 1888.9-20, 72- 78).
- 2) Bronz stylus'lar (British Museum, 1968.2-12.1; 1891. 6-24.19).
- 3) Papyrus üzerine yazılmış bir mektup (British Museum, 1909.3-1.3; British Library'den).
- 4) Kamış kalem (British Museum, 1910.12-11.4); bronz kalem (British Museum, 1900.6-11.4) ve bronz mürekkep hokkası (British Museum, 1856.12-26.682).

Görsel 26: Antik Yunan Eğitim sisteminde kullanılan bazı materyaller
(JENKINS, 1987, s.16)

Görsel 27: Bir kızın okurken betimlendiği kırmızı figürlü hydria (su kabı)

<https://archive.chs.harvard.edu/CHS/article/display/6017.2-ethnographic-archives-of-vraissement-in-attic-ceramics>